

Nr 34.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation, m. m., dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 24 mars 1949 dagtecknad proposition, nr 184, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionens bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga vid propositionen fogade förslag till

- 1) lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation,
- 2) lag om ändrad lydelse av 4 kap. 10 och 11 §§ vattenlagen,
- 3) lag angående ändring i lagen den 20 juni 1924 (nr 384) om återköpsrätt till fast egendom,
- 4) lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385),
- 5) lag om ändrad lydelse av 17 § förordningen den 16 maj 1884 (nr 25) angående patent, samt
- 6) lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång.

I samband med propositionen har utskottet till behandling förehäft sexton i anledning av densamma väckta motioner, nämligen

inom *första* kammaren

nr 325 av herr *Eriksson, Einar, m. fl.*,

nr 326 av herr *Domö m. fl.*,

nr 327 av herr *Ekman*,

nr 328 av herr *Lindblom m. fl.*,

nr 330 av herr *Gränebo m. fl.*,

nr 336 av herr *Sundberg, Carl*, och

nr 337 av herrar *Holmbäck* och *Andersson, Elon*, samt

inom *andra* kammaren

nr 413 av herr *Skoglund* i Doverstorp *m. fl.*,

nr 414 av herr *Edenman m. fl.*,

nr 418 av herr *Hedlund* i Rådom *m. fl.*,

nr 425 av herr *Ohlin m. fl.*,

nr 426 av herr *Ståhl*,

nr 427 av herr *Nilson* i Spånstad,

nr 428 av herr *Häckner*,

nr 429 av herr *Hæggblom* och

nr 430 av herr *Nilsson* i Kristinehamn.

I motionerna I: 326 och II: 413, vilka äro likalydande, yrkas, att förevarande proposition måtte avslås och att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om ett på förnyad utredning grundat förslag till lagstiftning i ämnet, varvid de i motionerna framförda synpunkterna borde beaktas.

I de likalydande motionerna I: 336 och II: 429 hemställas, att propositionen icke måtte bifallas samt att riksdagen måtte uttala sig för en fortsatt utredning av den föreliggande frågan med beaktande av vissa i motionerna närmare angivna synpunkter.

I motionen II: 426 yrkas, att riksdagen måtte besluta vidtaga vissa i motionen förslagna ändringar i och tillägg till propositionen eller, därest dessa förslag ej komme att bifallas, riksdagen måtte avslå propositionen.

För de synpunkter, som i motionerna I: 326 och II: 413 samt I: 336 och II: 429 önskas beaktade vid en fortsatt utredning, för de i motionen II: 426 framförda förslagen om ändringar och tillägg samt för de i övriga motioner gjorda hemställandena redogöres i det följande i samband med behandlingen av de delar av propositionen, som motionerna avse.

Beträffande de skäl, som ligga till grund för de i propositionen framlagda förslagen, ävensom i fråga om de skäl, vilka motionärerna åberopat till stöd för sina yrkanden, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i det följande, hänvisa till propositionen och motionerna.

I. Inledning.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 14 juni 1946 tillkallades den 8 juli 1946 landshövdingen M. F. Jacobsson, arkitekten S. A. Lindström, numera generaldirektören B. A. Nordenstam, professorn T. F:son Palander och numera professorn U. Åhrén att verkställa utredning av frågan om utformningen av en rationell markpolitik, såvitt anginge jordens användning för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk. Åt Jacobsson uppdrogs att vara utredningsmännens ordförande. För att på kallelse av ordföranden deltaga i överläggningar med utredningsmännen utsågos advokaten S. Ahlmark, ombudsmannen O. Bengtsson, avdelningschefen G. Beskow, redaktören N. Horney, sekreteraren F. Kaijser, f. d. borgarrådet O. Larsson, socialekonomen R. Meidner, sekreteraren S. O. Rodhe, disponenten Chr. von Sydow, överlantmätaren H. C. B. Wetterhall och stadsarkitekten G. M. Wetterling. Utredningsmännen antogo benämningen markutredningen. Den 4 oktober 1946 förordnades kommerserådet K. S. Matz att tillsvidare biträda utredningen, såvitt anginge vissa inom utredningen aktuella frågor om ändringar i expropriationslagstiftningen.

Markutredningen har den 9 december 1947 avgivit delbetänkande med förslag till vissa ändringar i expropriationslagstiftningen (SOU 1948: 4). De i betänkandet behandlade huvudfrågorna äro, efter den indelning som tillämpas i propositionen, 1) rätt för kommun att expropriera mark för tätbe-

byggelse, 2) principerna för värdering av fastighet vid expropriation, 3) överföring till det allmänna av värdestegring vid tätbebyggelse, 4) vissa särskilda frågor beträffande expropriationsersättning, 5) expropriation och försäljning av kronans, kyrkans och universitetens mark samt 6) expropriationsmyndighetens organisation.

Utlåtanden över markutredningens förslag ha efter remiss avgivits av ett stort antal myndigheter och sammanslutningar.

I anledning av innehållet i markutredningens förslag beträffande frågorna 3) överföring till det allmänna av värdestegring vid tätbebyggelse och 6) expropriationsmyndighetens organisation samt vad i remissyttrandena därom anförts upprättades i augusti 1948 inom justitiedepartementet PM med förslag till lagstiftning om exploateringsavgift samt om organisationen i expropriationsmål (justitiedepartementets promemorior 1948: 1).

Jämväl departementspromemorian har varit föremål för remissbehandling och ha därvid utlåtanden avgivits dels av flertalet av de myndigheter och organisationer, som yttrat sig över markutredningens förslag, dels ock av ytterligare några sammanslutningar.

Ärendet har härefter ytterligare beretts inom departementet, därvid även uppmärksamrats en av byggnadsstyrelsen gjord framställning om ändring av 160 § byggnadslagen den 30 juni 1947.

II. Rätt för kommun att expropriera mark för tätbebyggelse samt expropriation och försäljning av kronans, kyrkans och universitetens mark.

Markutredningens förslag.

Markutredningen föreslog i sitt betänkande, *dels* att 1 § lagen den 12 maj 1917 om expropriation skulle givas sådan ändrad lydelse, att kronan tillhörig mark icke, såsom enligt nu gällande lydelse är fallet, vidare skulle vara undantagen från expropriation, *och dels* att stadgandet under 7. i 1 § skulle erhålla den lydelsen att fastighet må tagas i anspråk genom expropriation, om Konungen prövar det nödigt för att i kommuns eller municipalsamhälles ägo överföra mark, som med hänsyn till kommunens eller municipalsamhällets framtida utveckling erfordras för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordningar.

Rätt för kommun att expropriera mark för tätbebyggelse.

Beträffande spörsmålet om rätt för kommun att expropriera mark för tätbebyggelse anför *föredragande departementschefen, statsrådet Zetterberg*, vid remissen av lagförslagen till lagrådet bl. a. följande:

»Markutredningen avser med det föreliggande förslaget att förlåna kommunerna ökade möjligheter att förvärva den mark som erfordras för ge-

nomförandet av en aktiv bostadspolitik. Den av utredningen förordade utvidgningen av expropriationsrätten avser även att bereda kommunerna tillfälle att på ett tillfredsställande sätt ordna sin allmänna planering och att bemästra sina utbyggnads- och ombyggnadsproblem samt att lägga till rätta för en god utveckling av det lokala näringslivet. Utredningen har härvid särskilt beaktat angelägenheten av att samhället i god tid innan exploateringen blir aktuell kan sätta sig i besittning av de behövliga markområdena.

Markutredningens förslag om utvidgning av expropriationsrätten har biträttits av det övervägande antalet av de över förslaget hörda myndigheterna och organisationerna. Även för egen del finner jag förslaget väl ägnat att tjäna såsom grundval för lagstiftning i ämnet. Emellertid anser jag att det bör modifieras i vissa avseenden som jag i det följande vill närmare angiva.

I utredningens lagförslag stadgas helt allmänt att expropriation må ske om Konungen prövar det nödigt för att i kommuns ägo överföra mark som med hänsyn till kommunens framtida utveckling erfordras för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordningar. Även om den sålunda angivna normen är riktig som generell princip, synes formuleringen dock vara alltför allmänt hållen för att lämpligen användas såsom lagtext. De remissinstanser som avstyrkt förslaget synas också i viss mån ha grundat sina resonemang på detta förhållande. Visserligen möter det betydande svårigheter att mera detaljerat angiva de särskilda syften för vilka den nya expropriationsrätten bör kunna användas, men det synes likväl möjligt att i något högre grad än som skett precisera de åsyftade expropriationsändamålen. För att belysa innebörden av det förslag, som jag vill förorda i detta hänseende, skall jag först redogöra för de möjligheter till inlösen av mark som gällande lagstiftning öppnar för kommunerna samt därefter angiva de huvudsakliga syften som böra tillgodoses genom de reviderade bestämmelserna.

I expropriationslagen finnes nu endast en bestämmelse om expropriation speciellt för bostadsändamål, nämligen i punkt 7 av 1 §. Den gäller emellertid, jämlikt 99 §, blott sådant område, som är bebyggt med boningshus, tillhörigt annan än markägaren, och torde numera med hänsyn till ensittarlagstiftningen vara av begränsad betydelse. Däremot finnes en expropriationsbestämmelse av vikt i 44 § första stycket byggnadslagen. Detta stadgande gäller endast stadsplanerad mark och av sådan blott den som ingår i byggnadskvarter. Om dylik mark icke är bebyggd i huvudsaklig överensstämmelse med stadsplanen och dennas genomförande ej kan förväntas äga rum inom skäligen tid utan kommunens ingripande, kan expropriation härför beviljas. Bestämmelsen är således bl. a. tillämplig vid sanering av områden med föråldrad bebyggelse men gäller även helt obebyggt mark, om denna av någon anledning icke öppnas för bebyggelse. Genom detta stadgande ha kommunerna således en viss möjlighet att tvångsvis förvärva tomtmark. Ytterligare må erinras om den rätt till ekonomisk zonexpropriation som stadgats i 44 § andra stycket sistnämnda lag. Dylik expropriationsrätt är emellertid beroende av bl. a. att kostnaden för genomförande

av stadsplan beträffande viss mark kan antagas väsentligt överstiga det bidrag till kostnad för gata som staden äger uttaga av tomtägare samt att ägaren ej hellre vill till staden utgiva särskilt bidrag till förstnämnda kostnad. Även om nuvarande bestämmelser i byggnadslagen sålunda medgiva ganska stora möjligheter till expropriation, är deras räckvidd alltså begränsad bl. a. såtillvida som de icke äro tillämpliga inom byggnadsplane-lagda områden eller å mark där detaljplanering överhuvud ej ägt rum.

Vad angår behovet för kommun att kunna expropriera mark för bostads-ändamål är till en början att uppmärksamma sådana fall då markägare vägrar att upplåta sin mark för exploatering. Vare sig dylik vägran sker i spe- kulationssyfte eller har annan icke godtagbar grund, bör kommunen genom expropriation kunna förvärva marken då den erfordras för att bostadsbrist inom kommunen skall bli avhjälpt och en efter kommunens förhållanden lämpligt avpassad reserv av fullvärdiga bostäder åstadkommas. Saknar kom- munen möjlighet att ingripa i dylika fall kan, framför allt då det är fråga om större välbelägna områden, den situationen uppkomma att hela plane- ringen av bebyggelsen förryckes och denna tvingas över till områden, som med hänsyn till kommunikationer, ledningsarbeten m. m. ligga sämre till. För att bostadsförsörjningen skall anses tillfredsställande ordnad är det emellertid nödvändigt icke endast att ett tillräckligt antal bostäder av full- god beskaffenhet tillhandahålles utan även att detta sker till överkomliga priser. I detta hänseende är särskilt att märka att prisbildningen i fråga om tomtmark i tätorter ofta i stor utsträckning påverkas av mer eller mindre tydliga monopoltendenser. Det är därför icke sällan en viktig uppgift för kommunerna att bryta prismonopol. Det är dock icke tillräckligt att giva kommunerna en rätt att expropriera först sedan missförhållanden av nyss antytt slag uppkommit och kanske redan vållat avsevärd skada. I förebyg- gande syfte torde det i allmänhet vara påkallat att kommunerna på ett rela- tivt tidigt stadium anordna en nyttig konkurrens på tomtmarknaden. Om en kommun själv kan exploatera eller till exploatering utbjuda mark på sådana villkor att allmänheten i ej alltför ringa utsträckning får tillgång till billigare bostäder, bör detta åtminstone på längre sikt medföra att prisnivån hålles nere.

Vid sidan av de ändamål för en vidgad expropriationsrätt som sålunda be- rörts vill jag ställa ännu ett, nämligen behovet av att anlita tomträttsinstitu- tet. Alldeles oberoende av hur den aktuella tomtmarknaden gestaltar sig kan det vara av intresse för en kommun att förvärva och behålla ägande- rätten till vissa områden. En lämplig form för sådant markinnehav erbjuder tomträttsinstitutet som i regel blott får användas av det allmänna — kronan eller kommunen. Om en kommun upplåter ett område med tomträtt för be- byggande, får kommunen betydligt större möjligheter att framdeles genom- föra större förändringar av området, t. ex. att göra om ett villasamhälle till höghusområde eller att draga fram nya huvudleder för trafiken. Därtill kommer, att en eventuell värdestegring på marken förbehålles det allmänna. En rätt för kommunen till tvångsförvärv av mark i syfte att upplåta den

med tomträtt synes mig därför vara påkallad även där ingen anmärkning kan riktas mot den enskilde markägarens vilja och förmåga att tillgodose marknadens behov. Visserligen är det en aktuell lagstiftningsfråga att utreda möjligheterna till en förbättring av de nuvarande lagbestämmelserna om tomträtt, men detta institut torde även med nuvarande rättsregler vara så värdefullt ur samhällliga synpunkter, att dess användande bör befrämjas. Den nämnda lagstiftningsfrågan bör alltså icke hindra att expropriationsrätten redan nu utvidgas till att avse även tomträttsändamål.

I det föregående har jag av naturliga skäl huvudsakligen satt den vidgade expropriationsrätten i relation till bostadspolitiken och behovet av tomter för bostadsändamål. Jag vill dock understryka att det här är fråga om in-
språktagande av all den mark som behövs för en planmässig utveckling av kommunen över huvud taget, alltså inrättande av — förutom bostäder — lokaler för näringsverksamhet av olika slag (industri, hantverk, handel och annan ekonomisk verksamhet, fria yrken, nöjesliv o. s. v.) och upplåtande av områden som erfordras för bostädernas och lokalernas praktiska utnyttjande (trafikleder, torg, fritidsområden o. s. v.). Ändamålet med kommunernas expropriationsrätt bör med andra ord vara att garantera att, såvitt angår tillgången på mark, bebyggelseplanen för samhället kan förverkligas enligt sin tanke, och i detta program är det icke möjligt att göra skillnad mellan tomter för bostadsbebyggelse och andra för samhällsfunktionerna erforderliga markområden.»

Efter att ha framhållit, att han funne det erforderligt, att det av markutredningen behandlade spörsmålet om överföring till det allmänna av markvärdestegring bleve föremål för fortsatt utredning, och att han därför icke vore beredd att nu föreslå, att expropriation skulle kunna beviljas enbart för detta ändamål, fortsätter departementschefen:

»Vad angår prövningen av förutsättningarna för den utvidgade expropriationsrätten har markutredningen särskilt uppehållit sig vid frågan hur långt planlägningsarbetet bör ha fortskridit för att det skall kunna avgöras, om den mark varom är fråga bör avsättas för tätbebyggelse och därtill hörande anordningar. Enligt utredningens mening borde detta i varje fall kunna bedömas, när generalplan eller regionplan blivit godkänd av de kommunala myndigheterna eller när stadsplan eller byggnadsplan är under utarbetande. Utredningen har emellertid tillagt att, även om planeringsarbetet ej fortskridit så långt, expropriation borde beviljas om det kunde göras sannolikt att marken erfordrades för tätbebyggelseändamål. Till denna mening kan jag ansluta mig såtillvida att mark bör kunna exproprieras redan innan plan i vederbörlig ordning fastställts, om förebragt utredning kan anses tillfyllestgörande visa att marken behövs för tätbebyggelseändamål. Det är uppenbarligen lämpligt, att kommunerna säkra sitt markinnehav i god tid. Att så sker framstår såsom särskilt angeläget innan en tillfredsställande lösning vunnits av problemet om indragning till det allmänna av värdestegringen på mark, avsedd för tätbebyggelse. Planernas stora betydelse för markvärdena gör också, att det ofta kan vara en fördel att vissa betydel-

sefulla områden äro i samhällets hand redan innan planerna definitivt taga form, så att man vid planernas utarbetande icke behöver känna sig alltför bunden med hänsyn till de ekonomiska konsekvenserna av olika alternativ. Härmed sammanhänger det förut angivna förhållandet, att det icke alltid är möjligt att begränsa expropriationen till enbart tomtmark, än mindre till tomtmark avsedd endast för viss användning, t. ex. bostäder. I sådana fall som de nu avsedda torde expropriationsbesluten i allmänhet komma att omfatta större sammanhängande områden.

Frågan om expropriationsrättens förhållande till planläggningsarbetets fortskridande hänger nära samman med ett spörsmål, som i remissyttrandena mera ingående dryftats av länsstyrelsen i Kopparbergs län, nämligen det problem som uppkommer då intresset av tätorternas utveckling kolliderar med intresset av att områden som äro särskilt lämpade för jordbruk bibehållas för denna användning. Såsom länsstyrelsen betonat är det vid general- och regionplaneringen som denna fråga bör uppmärksammas. Det säger sig självt att, sedan man därvid preciserat vilka områden som skola behållas för jordbruksändamål och vilka som avses för tätorternas utveckling, endast de senare områdena böra kunna exproprieras för detta ändamål. Skulle frågan om expropriation undantagsvis uppkomma redan innan denna uppdelning avgjorts vid general- eller regionplanering, måste den emellertid beaktas i expropriationsärendet, och lantbruksnämnden bör då höras varjämte gemensam beredning med jordbruksdepartementet bör äga rum. På liknande sätt kan för övrigt kommunens expropriationsintresse få vägas även mot andra särintressen, exempelvis när marken i fråga tillhör ett industriföretag som inköpt den för att säkra sitt behov av utrymme för väntad framtida utvidgning av företaget.

Av de ändamål, som kommunernas expropriationsrätt i enlighet med vad jag i det föregående anfört bör fylla, är det i huvudsak — förutom saneringsfallet — endast ett som tillgodoses av byggnadslagen, nämligen möjligheten att genomföra stadsplan då markägare motsätter sig exploatering. För de övriga ändamålen erfordras lagändring. Av systematiska skäl synes den erforderliga bestämmelsen icke böra införas i byggnadslagen utan, såsom markutredningen föreslagit, intagas i 1 § expropriationslagen. Eftersom det nuvarande stadgandet i punkt 7 av denna paragraf torde kunna få användning i vissa speciella fall, synes dock detta böra bibehållas och den nya bestämmelsen upptagas i en särskild punkt. För att tillgodose behovet av expropriationsmöjlighet i de fall som här angivits och samtidigt vinna en mera påtaglig fixering av expropriationsändamålen kan lämpligen stadgas, att expropriation må medgivas för att säkerställa att mark på skäliga villkor är tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar eller för att eljest i kommuns ägo överföra mark för upplåtelse med tomträtt.»

Departementschefen anför vidare:

»Ytterligare skola beröras några spörsmål, som aktualiserats i detta sammanhang. Stor uppmärksamhet har under remissbehandlingen ägnats frågan om expropriationsrätt vid planändring, varigenom byggnadsrätten ökas,

t. ex. genom att hyreshusbebyggelse tillåtes i ett villaområde. En sådan åtgärd har normalt till följd att tomtvärderna stegas. Såvida det endast gäller att överflytta denna värdestegring till det allmänna — genom expropriation eller i annan ordning — är detta ett specialfall av den nyss berörda frågan om värdestegringsindragning och måste liksom hela denna fråga anstå tills vidare. Vad i övrigt angår dylika fall har visserligen det föregående resonemanget närmast tagit sikte på obebbyggd mark. Den föreslagna bestämmelsen om rätt till expropriation för tätbebyggelseändamål avses emellertid kunna få tillämpning även då mark är bebbyggd men utan att byggnadsrätten enligt gällande plan helt utnyttjats. En förutsättning för expropriation är därvid givetvis att den outnyttjade delen av byggnadsrätten är av mera påtaglig betydelse, då det gäller att säkerställa tätbebyggelsebehovet. Såsom förut framhållits öppnar redan 44 § första stycket byggnadslagen möjlighet till expropriation av stadsplanelagd mark, men då fråga är om område, där endast byggnadsplan gäller, kommer den nya bestämmelsen ensam att bli normgivande.»

Lagrådet anför allmänt om förslaget:

»Huvudsyftet med förslaget är att åstadkomma en genomgripande utvidgning av kommunernas möjlighet att expropriera jord, först och främst för tillgodoseendet av bostadsbehovet men också för andra ändamål. En sådan möjlighet kan ock otvivelaktigt vara till stort gagn, när det gäller att hindra osund spekulation i jord och avhjälpa den flerstädes svåra bostadsbristen. Genom byggnadslagstiftningen har man vunnit möjlighet att hindra enskilda exploatörer att efter eget skön leda utvecklingen av bebyggelsen, och som ett komplement till nämnda lagstiftning skulle expropriationsrätten kunna fylla syftet att, oberoende av enskilda jordägares vilja till medverkan, få till stånd den behövliga bebyggelsen å områden, som bäst lämpa sig för ändamålet.

Förevarande förslag går emellertid vida längre än för dessa syften är erforderligt och synes utgå från ett väl ensidigt betraktelsesätt. Den som har att bedöma förslaget bör göra klart för sig, att den föreslagna lagtexten på avgörande punkter är synnerligen elastisk och därför måhända icke vid första påseendet ger intryck av att äga en så djupgående innebörd som den i själva verket har. Den administrativa makten tillägges inom mycket vida gränser en hart när oinskränkt handlingsfrihet gentemot de enskilda markägarna. Allt kommer att bero på tillämpningen. Denna kan väl enligt förslaget lydelse utövas på ett sätt som innebär en lämplig avvägning mellan motsatta intressen, men någon annan garanti för att så blir fallet än den som ligger i tilltron till de myndigheter som skola handhava tillämpningen lämnas icke. Vid en lagstiftning av denna typ komma de uttalanden, som gjorts i lagens förarbeten, att få en utomordentlig betydelse för lagstiftningens blivande verkningar. Förslaget förarbeten äro i detta avseende icke ägnade att förebygga starka betänkligheter. Helhetsintrycket blir att förslaget antagande i oförändrat skick skulle innebära en radikal

förändring i den enskilde jordägarens ställning, i det att den relativa trygghet, som jordägarerätten hittills i allmänhet inneburit, bleve till väsentlig del tillspillogiven. För den allmänna rättsuppfattningen i vårt land måste det utan tvivel te sig främmande att i den betydande utsträckning som här föreslagits utbyta den lagstadgade tryggheten mot ett osäkerhetstillstånd, där den administrativa makten efter fritt skön samt mer eller mindre svävande lämplighetsgrunder äger avgöra om den enskildes äganderätt — det må röra sig om större eller mindre jordbruk, större eller mindre bostads- eller andra fastigheter — skall utan tvingande skäl uppoffras.

Vad först markbehovet såsom förutsättning för expropriation beträffar torde principen böra vara den, att detta behov för att kunna berättiga till expropriation skall äga ett visst mått av styrka och aktualitet. Det bör icke vara tillräckligt att den åsyftade användningen för byggnads- eller annat ändamål av den mark, som exproprieras, skyntar såsom en tämligen obestämmd och avlägsen möjlighet. Förslaget öppnar emellertid väg för kommunerna att genom expropriation tilltvinga sig mark i en utsträckning, som går vida öfver det omedelbara eller med tillräcklig säkerhet överskådliga behovet och som befriar dem från att i förväg närmare planera, om och när och hur i anspråk tagen mark verkligen skall användas för det tänkta ändamålet. Förslagets motivering är på denna punkt svävande. Markutredningen har uttalat sig för att expropriation bör kunna beviljas, om det göres sannolikt att marken erfordras för tätbebyggelseändamål. Departementschefen synes visserligen vilja skärpa detta krav, då han yttrar att den i expropriationsmålet förebragta utredningen bör, för att tjäna som grundval för expropriation, kunna anses tillfyllestgörande visa att marken behövs för sådant ändamål. Men andra hans uttalanden, såsom rörande fördelen av att samhället äger mark i den utsträckning att det ej behöver känna sig alltför bundet av de ekonomiska konsekvenserna av olika alternativ, antyda möjligheten av mycket långt gående tolkning av den föreslagna expropriationsrättens innebörd. Särskild uppmärksamhet förtjänar yttrandet om att kommunerna böra säkra sitt markinnehav i god tid, i synnerhet så länge en tillfredsställande lösning icke vunnits av problemet om indragning till det allmänna av värdestegringen på mark, avsedd för tätbebyggelse. Detta yttrande framstår såsom en betydande modifikation av tidigare gjord förklaring att frågan om markvärdestegringens överförande till samhället tillslut lämnats å sido. Ty det kan svårligen förnekas, att expropriationsinstitutet kan utnyttjas som ett effektivt medel för ett dylikt överförande och otvivelaktigt måste såsom sådant framstå, om expropriationslagstiftningen anordnas så att den skall kunna tillåta samhället att, utan att behöva åberopa något mera närliggande behov av marken, tvångsförvärva densamma just i syfte att tillförsäkra samhället blivande värdestegring.

Även på en annan punkt, som har visst sammanhang med den nyss berörda, lider förslaget av oklarhet, nämligen beträffande frågan om en enskild markägare skall kunna undgå expropriation genom att själv på ett godtagbart sätt ombesörja markens exploatering. Enligt lagen om expropriation

gäller såsom allmän förutsättning att expropriation får äga rum blott om sådant i det särskilda fallet befinner sig nödigt för tillgodoseende av det behov som konstateras vara för handen. Villkoret i sin generella utformning har visserligen bibehållits i lagtexten, men formuleringen av det föreslagna nya expropriationsändamålet har i verkligheten till väsentlig del berövat villkoret dess strikta innebörd. Detta intryck förstärkes i hög grad av förslagets motivering. Motiven präglas av uppfattningen att det under alla omständigheter bör föredragas att exploateringen sker i kommunernas egen regi. Detta synes dock icke utan vidare kunna tagas för givet. En sund konkurrens torde befördra allmänhetens intressen. Departementschefen har också i ett avsnitt av remissprotokollet berört fördelen av en nyttig konkurrens på tomtmarknaden, en fördel som skulle vinnas därigenom att kommunerna sattes i tillfälle att tvinga sig in på marknaden och därigenom bryta existerande prismonopol. Förslagets genomförande skulle emellertid — även vid en försiktig tillämpning av de nya reglerna — lätteligen på grund av det härmed följande osäkerhetstillståndet få verkningar långt utöver sådana som kunna betecknas såsom gynnsamt prisreglerande. Stor sannolikhet talar för att man, om förslaget upphöjes till lag, har att motse en kommunernas monopolställning, som i stor utsträckning betager de enskilda lusten att äga mark inom områden, dit den nya lagens verkningar kunna väntas sträcka sig.

Lagrådet vill för sin del även understryka vissa betänkligheter av mera allmän innebörd, åt vilka en del remissinstanser givit uttryck, i fråga om den utvidgade maktställning som förslaget åsyftar för kommunernas räkning. Det kan förvisso ifrågasättas, om därmed följande befogenheter kunna förväntas städse bli utövade med sådan oväld och förutseende skicklighet som borde vara en förutsättning för en dylik maktställning. Betydelsefulla intressen, såväl allmänna som enskilda, stå här på spel. I enlighet med vad en remissmyndighet framhållit synes det, om förslaget genomföres, måhända vara påkallat att garantier skapas för att icke den kommunala mark- och bostadspolitiken skötes på ett sätt som träder de allmänna och enskilda intressena för nära.»

Lagrådet, som senare närmare utvecklar sina erinringar i anslutning till de särskilda lagstadgandena, förklarar, att lagrådet endast under förutsättning att förslaget omarbetas under hänsynstagande i det väsentliga till vad lagrådet anfört anser sig kunna till någon del tillstyrka förslaget.

Vid 1 § expropriationslagen anför lagrådet bl. a. följande:

»Enligt stadgandet skulle kommun i första hand erhålla expropriationsrätt för att 'säkerställa' att mark på skäliga villkor vore tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar. Härigenom skulle, enligt vad som anföres i motiven, kunna exproprieras mark, vare sig den är belägen utom eller inom planlagt område och vare sig den redan är tätbebyggd eller icke.

Såsom ett tyfval, då icke tätbebyggd mark skall kunna exproprieras, upptages i motiveringen expropriation för tillfredsställandet av den aktuella bostadsförsörjningen. Sålunda anföres att, vare sig en markägare i spekulat-

tionssyfte eller av annan icke godtagbar orsak vägrar att upplåta sin mark för exploatering, bör kommunen genom expropriation kunna förvärva marken, då den erfordras för att bostadsbrist inom kommunen skall bli avhjälpd och en efter kommunens förhållanden lämpligt avpassad reserv av fullvärdiga bostäder åstadkommas. Här syftas alltså närmast på ett aktuellt markbehov, och någon erinran synes icke böra göras mot expropriationsrätt i dessa fall beträffande mark, som icke redan är tätbebyggd.

De anmärkningar, som inledningsvis gjorts, att det för expropriation icke bör vara tillräckligt att markbehovet skymtar såsom en tämligen obestämd och avlägsen möjlighet, torde emellertid ha tillämpning på vissa andra i motiveringen angivna fall. Här är det icke fråga om ett aktuellt behov, utan kommun skulle kunna långt innan markens exploatering vore aktuell, så att säga i förråd, expropriera mark för att själv i sinom tid kunna exploatera eller till exploatering utbjuda marken på villkor, billigare än vad eljest skulle blivit fallet. I den mån risk föreligger för att, om expropriation ej sker, ett prismonopol driver upp priserna å marken till oskälig höjd och under förutsättning att expropriationen begränsas till att omfatta sådan mark som — även om den ej ingår i upprättad plan — dock måste förutses under en närliggande framtid bli erforderlig för kommunens utveckling, kan måhända erinran med fog ej heller göras mot en sådan utsträckning av expropriationsrätten, ehuru man härigenom skulle införa ett expropriationsändamål av delvis ny karaktär. Emellertid måste, såsom inledningsvis berörts, fasthållas vid att utredningen skall erbjuda grund för antagande att de enskilda markägarna icke själva äro beredda att exploatera marken på rimliga villkor. Det i lagtexten använda ordet 'säkerställa' synes redan med hänsyn härtill mindre lämpligt, då det skulle kunna göra detta villkor illusoriskt.

Av motiven att döma synes man emellertid icke ha ansett sig böra begränsa expropriationsrätten till mark, som sålunda kan beräknas bliva erforderlig inom en nära framtid. Expropriation skulle nämligen kunna medgivas av mark kring ett samhälle i sådan omfattning, att man vid de blivande planernas utarbetande icke behövde känna sig alltför bunden med hänsyn till de ekonomiska konsekvenserna av olika alternativ. Detta — som synes strida mot vad i motiven anförts därom att för expropriation skall fordras att det genom förebragt utredning kan anses tillfyllestgörande visat att marken behövs för tätbebyggelseändamål — skulle möjliggöra att hela ytterområden omkring ett samhälle genom expropriation överfördes i kommunens ägo. En så vidsträckt expropriationsrätt synes av de skäl som inledningsvis anförts icke böra godtagas. Den skulle icke heller väl överensstämma med grunderna för stadgandet i 5 § expropriationslagen att om mer än ett område finnes vara tjänligt för det avsedda ändamålet, expropriationsrätt ej må meddelas beträffande område, vars avstående eller upplåtande medför större olägenhet än nödigt är. Även ur nu angivna synpunkter torde ordet 'säkerställa' icke böra här komma till användning.

Den nu behandlade nya expropriationsgrunden avser emellertid enligt

motiven icke endast — såsom ovan berörts — expropriation av mark, som icke är tätbebyggd, utan även mark, som redan är tätbebyggd men där byggnadsrätten enligt gällande plan icke helt utnyttjats. En särskild förutsättning för expropriation i dylika fall skulle emellertid, fortfarande enligt motiven, vara, att den utnyttjade delen av byggnadsrätten är av mera påtaglig betydelse, då det gäller att säkerställa tätbebyggelsebehovet.

Att sålunda även redan tätbebyggd mark skall kunna exproprieras är svårt att utläsa omedelbart ur lagtexten, varför ett förtydligande härutinnan synes erforderligt, om ståndpunkten vidhålles. Emellertid torde det kunna ifrågasättas om en sådan regel verkligen bör införas. Beträffande stadsplanlagt område torde 44 § första stycket byggnadslagen göra regeln obehövlig. Enligt förslaget motiv åsyftas huvudsakligen fall, då inom område, där byggnadsplan gäller, denna plan ändras så att byggnadsrätten ökas i mera avsevärd omfattning t. ex. genom att hyreshusbebyggelse tillåtes i ett villaområde. Dylik planändring torde dock sällan förekomma beträffande område med endast byggnadsplan. Och särskilt då det gäller redan tätbebyggd mark torde man böra på detta lagstiftningsområde framgå med varsamhet och undvika ingripanden som ej äro av mera påtaglig betydelse för det allmänna. Utvidgningen av expropriationsrätten synes därför i allt fall böra begränsas till att avse endast mark som icke redan är tätbebyggd.

Utom för att säkerställa att mark på skäligen villkor är tillgänglig för tätbebyggelse skulle enligt förslaget expropriationsändamålen utvidgas till att avse även syftet 'att eljest i kommuns ägo överföra mark för upplåtelse med tomträtt'. Detta expropriationsändamål var icke särskilt upptaget i markutredningens förslag och har icke heller varit underställt remissinstansernas granskning. Som skäl för denna utvidgning av expropriationsgrunderna har anförts, att kommunen genom tomträttsupplåtelse skulle få betydligt ökade möjligheter att framdeles genomföra större förändringar av området samt att en eventuell värdestegring av marken skulle förbehållas det allmänna.

Med hänsyn till vad som anförts i motiven skulle även expropriation för tomträttsupplåtelse kunna medgivas på ett mycket tidigt stadium. Visserligen kan upplåtelse av tomträtt avse endast tomt å område, planlagt för bebyggande, men att döma av motiven till remitterade förslaget skulle expropriation kunna beviljas redan innan någon plan definitivt tagit form. Härtill kommer att, medan eljest syftet med expropriation av mark för tätbebyggelse skulle vara att erhålla säkerhet för att tomtmark bleve tillgänglig på skäligen villkor, skulle något dylikt villkor icke gälla då det vore fråga om expropriation för tomträttsupplåtelse. Sådan expropriation skulle nämligen, enligt vad som uttryckligen angives i motiven, kunna beviljas oberoende av hur den aktuella tomtmarknaden gestaltade sig och oavsett den enskilde markägarens vilja och förmåga att tillgodose marknadens behov. Ett godtagande av en expropriationsgrund av denna beskaffenhet skulle alltså innebära ett än längre gående ingrepp i den enskilde jordägarens rätt än den förut behandlade expropriationsgrunden för tätbebyggelse. Man kan svårsligen uppfatta den ifrågasatta expropriationsrätten för tomträttsupplåtelse

annorledes än som ett medel, som främst syftar till att vinna en överflyttning å kommunen av en beräknad markvärdestegring. De intressen, som här i övrigt skulle kunna komma i fråga, synas nämligen tillräckligt tillgodosedda redan genom möjligheten att expropriera för tätbebyggelse. Erinras må i detta sammanhang om vad i remissprotokollet med all rätt anföres, att om man vill åstadkomma en överflyttning av markvärdestegring från enskilda till det allmänna, detta synes böra ske på ett för alla likformigt och rättvist sätt och ej så slumpartat som genom expropriation, då endast den markägare, mot vilken expropriation företages, skulle drabbas därav.

Lagrådet får därför bestämt avstyrka att såsom en särskild expropriationsgrund upptages överförandet av mark i kommuns ägo för upplåtelse med tomträtt.»

Beträffande sistnämnda expropriationsgrund anser lagrådet det i varje fall vara nödvändigt att uttryckligen begränsa densammas tillämpning till mark, som icke redan är tätbebyggd.

Avslutningsvis anför lagrådet vid 1 §, att lagrådet hemställer om sådan ändring av förslaget, att det i förevarande delar kommer att innehålla endast att kommun kan erhålla rätt till expropriation för att mark, som icke är tätbebyggd, skall vara tillgänglig för den tätbebyggelse med därmed sammanhängande anordningar, som kan förutses bli erforderlig inom närliggande framtid, med förbehåll tillika — genom villkorsbestämmelse i 111 § eller annorstädes — att utredningen visar grund för antagande att marken eljest icke på skäliga villkor blir tillgänglig för ändamålet.

I anledning av lagrådets yttrande anför *departementschefen* bl. a. följande:

»Beträffande lagrådets uttalanden om förslagets innebörd i stort och dess förhållande till den allmänna rättsuppfattningen vill jag särskilt framhålla att dylika ställningstaganden — i detta ärende mer än vanligt i lagstiftningsfrågor — enligt sakens natur måste bli beroende av bedömarens samhälls-ekonomiska värderingar. Det är över huvud taget icke möjligt att enbart på juridisk grundval fatta ståndpunkt till dessa spörsmål. Bedömningen måste ytterst grundas på politiska uppfattningar, t. ex. i vad mån eller på vad sätt äganderätten till tomtmark bör få inverka på tätorternas utveckling eller hur omfattande uppgifter som böra läggas på kommunerna och andra samhällseliga organ i syfte att trygga medborgarnas bostadsförsörjning. Dessutom vill jag framhålla, att enligt min mening kan förslaget icke väntas få sådana långtgående konsekvenser som lagrådet antagit.

Såsom framgår av mitt anförande vid förslagets remitterande till lagrådet har utgångspunkten för de vidgade expropriationsmöjligheterna varit bostadsförsörjningens behov. Kommunerna ha redan betydelsefulla uppgifter på bostadspolitikens område, och det ligger enligt min mening i linje med en önskvärd utveckling, att kommunernas verksamhet för befolkningens förseende med fullgoda bostäder till rimliga priser alltmer aktiveras.

Även i övrigt böra kommunerna i väsentliga avseenden ha ansvaret för bebyggelsen inom sina områden. Kommunerna måste då också ha legala möjligheter att fullgöra dessa utomordentligt betydelsefulla uppgifter.

Enligt min uppfattning har behovet av en väsentlig utvidgning av kommunernas expropriationsmöjligheter i praktiken givit sig starkt till känna, ej minst i mindre, växande samhällen. Kommunalt verksamma personer med skilda politiska åskådningar ha vid olika tillfällen omvittnat vilka svåra olägenheter som vållats av privata markmonopol och möjligheterna att spekulera i tomtmark.

I anledning av vissa yttranden av lagrådet vill jag vidare påpeka att enligt det remitterade förslaget expropriationsrätt icke avsetts skola kunna beviljas enbart i syfte att tillförsäkra samhället blivande värdestegring på marken. Problemet om överförande till det allmänna av värdestegring vid tätbebyggelse har nämligen, såsom framgått av mitt tidigare anförande, hänskjutits till ytterligare utredning. En annan sak är att en exproprierande kommun, liksom varje annan förvärvare av mark, rent faktiskt kommer i åtnjutande av värdestegring som inträffar under den tid kommunen har marken i sin ägo. Då fråga är om kommuner, har denna effekt icke samma stötande innebörd som eljest ofta är fallet, enär en dylik värdestegring till övervägande del brukar bero på anordningar som tillkommit på föranstaltande av det allmänna.»

Departementschefen anför vidare:

»Vad angår de olika detaljerna i förslaget och då först innehållet i den av mig förordade nya lydelsen av 1 § i lagen om expropriation, har lagrådet ansett att expropriation för tätbebyggelseändamål borde ifrågakomma endast då marken kunde förutses bli erforderlig inom närliggande framtid. Om kommunerna, såsom förslaget avser, skola kunna bryta prismonopol, är det dock ej tillräckligt att tvångsförvärv kan ske först sedan missförhållanden uppkommit. Såsom jag förut anført måste kommunerna i förebyggande syfte kunna ingripa på tomtmarknaden redan på ett relativt tidigt stadium. För att mark därvid skall få exproprieras, måste emellertid tillfyllestgörande utredning utvisa — förutom att marken eljest icke på skäliga villkor blir tillgänglig — att marken behövs för tätbebyggelseändamål. Då det gäller mark utanför detaljplan, kunna upplysningar i sistnämnda avseende lämnas i exempelvis en generalplan. Att den förvärvade marken sedermera vid en blivande utvidgning av detaljplaneringen kan få betydelse ur synpunkten av olika utvidgningsalternativs ekonomiska konsekvenser, synes icke innebära något som strider mot det angivna kravet på utredning vid expropriationstillfället. Ej heller torde det uppkomma något motsatsförhållande mellan expropriationsrätten i förevarande fall och grunderna för 5 § expropriationslagen.

Vidare har lagrådet ansett att expropriationsrätten icke borde omfatta mark varå byggnadsrätten enligt gällande plan ej helt utnyttjats. Det torde visserligen vara riktigt att de möjligheter till tvångsinlösen, som byggnadslagen öppnar för dylika fall, i allmänhet äro tillfyllest. I vissa fall, t. ex. vid

tvångsförvärv av obebyggda områden vari ingå bebyggda enklaver, synes dock en begränsning i enlighet med lagrådets åsikt kunna medföra tekniska olägenheter. I motsats till lagrådet anser jag därför att begränsningen ej bör göras. Jag har icke heller funnit något förtydligande i lagtexten erforderligt för att utmärka att ifrågavarande fall ingå under densamma.

I denna del har lagrådet slutligen också gjort invändning mot att expropriation skulle kunna ske av mark för upplåtelse med tomträtt. Vad till stöd därför anförts har icke föranlett mig att ändra min tidigare uttalade mening. De fördelar som äro förenade med att samhället behåller äganderätten till marken äro enligt min uppfattning så stora att avsikten att göra tomträttsupplåtelse bör motivera expropriationsrätt. Däremot anser jag mig för närvarande böra godtaga lagrådets på denna punkt i andra hand gjorda hemställan, nämligen att tillämpningen av denna expropriationsgrund bör begränsas till mark som icke redan är tätbebyggd. Sedan pågående utredning om tomträttsinstitutet slutförts, torde definitiv ställning få tagas till frågan om denna begränsning.»

De fem *motionerna* I: 326 och 336 samt II: 413, 426 och 429, vilka på sätt förut nämnts innehålla yrkande om avslag å propositionen, beröra alla det nu behandlade spörsmålet.

I likalydande *motionerna* I: 326 och II: 413 anföres, att det syntes motionärerna lämpligt, att man följde lagrådets anvisningar om bestämmelsens innehåll och alltså föreskreve, att kommun bör erhålla rätt till expropriation, för att mark, som icke är tätbebyggd, skall vara tillgänglig för den tätbebyggelse med därmed sammanhängande anordningar, som kan förutses bli erforderlig inom närliggande framtid, detta dock allenast under förutsättning att utredningen visar grund för antagandet att marken eljest icke på skäliga villkor blir tillgänglig för ändamålet.

Den fortsatta utredning, som riksdagen enligt yrkanden i de likalydande *motionerna* I: 336 och II: 429 bör uttala sig för, bör enligt motionärerna ske med beaktande *dels* av pågående och av departementschefen vidare i utsikt ställda utredningar, som angivits ha samband med föreliggande fråga, *dels ock* av att den förevarande expropriationen för bostadsändamål och vad därmed nödvändigt sammanhänger icke göres vidsträcktare än som kan föranledas av ett för orten betydande eller åtminstone påvisbart och aktuellt allmänt behov, samt beträffande industri och därmed jämställda ändamål begränsas till fall, där fråga är om utökning av i orten redan varande industri eller annan verksamhet, och i övrigt endast till särskilda även ur allmän synpunkt aktuella orsaker.

I *motionen* II: 426 föreslås, att det måtte stadgas, att endast sådan jord, som innefattas i upprättad generalplan eller bostadsförsörjningsplan, skall kunna bli föremål för expropriation i nu förevarande fall.

Den nu föreliggande frågan beröres även i vissa av de *motioner*, som ej innehålla avslagsyrkande, nämligen

i likalydande motionerna I: 330 och II: 418, i vilka hemställes, att riksdagen måtte besluta, att rätt till expropriation skall kunna medges av jord, vilken är oundgängligen erforderlig för kommuns behov av tomtmark för bostads-, industri- eller därmed jämförligt ändamål och som icke utan kommunens ingripande kan väntas bli utnyttjad för sådant ändamål inom skälig tid;

i motionen I: 328, i vilken hemställes, att förslaget om rätt till expropriation för förvärv av mark för tomträttsupplåtelse ej bör genomföras, att expropriation för tätbebyggelseändamål icke bör komma i fråga beträffande mark, som redan är tätbebyggd, samt att expropriation av icke tätbebyggd mark för bostadsändamål och därmed sammanhängande åtgärder bör medgivas endast under förutsättning att kommunernas behov av marken är ostridigt ådagalagt genom en på grundval av demografiska och andra utredningar utarbetad generalplan samt att detta behov är aktuellt i den mening, att exploatering av marken för det uppgivna ändamålet icke ligger alltför långt fram i tiden;

i motionerna I: 337 och II: 425, vilka äro likalydande och i vilka hemställes, att regeln om rätt till expropriation för att överföra mark i kommuns ägo för upplåtelse med tomträtt måtte utgå ur förslaget samt att regeln om expropriation för säkerställande av tätbebyggelse måtte omformuleras så att den kommer att gälla endast inom stadsplan, byggnadsplan eller av Kungl. Maj:t eller länsstyrelsen fastställd generalplan, i samband varmed det uttalas som önskligt, att ordet säkerställa kunde utbytas mot annat uttryck och att lagtexten kunde bli klarare; samt

i motionen II: 428, i vilken yrkas, att riksdagen måtte besluta, att i den föreslagna punkt 16 av 1 § orden »där — — — tomträtt» skola utgå.

Ytterligare har det spörsmålet väckts huruvida mark, tillhörig vissa enskilda rättssubjekt, borde undantagas från expropriation för de nya ändamål som avses med förslaget. I motionen I: 327 yrkas nämligen, att riksdagen måtte besluta den ändring i de föreslagna bestämmelserna, att mark, som innehaves av kooperativa, utan enskilt vinstsyfte arbetande bostadsproducenter, undantages från att kunna bli föremål för expropriation för nu föreslaget ändamål under förutsättning, att marken kan antagas bli planmässigt exploaterad, eller, därest icke detta kan bifallas, att kooperativt organiserad, utan enskilt vinstsyfte arbetande bostadsproducent beredes förhandsrätt till återförvärv av eller förvärv av tomträtt till från honom exproprierad mark.

Expropriation och försäljning av kronans, kyrkans och universitetens mark.

I anledning av markutredningens förslag att rätt till expropriation skulle föreligga jämväl i fråga om kronans mark anför *departementschefen* bl. a. följande:

»Såsom markutredningen erinrat har utredningen enligt meddelade direktiv att upptaga till prövning frågan om inrättande av ett centralt statligt organ med uppgift att åvägabringa samordning av alla myndigheters och institutioners handläggning av markfrågor. Markutredningens nu i första rummet framlagda förslag, att i avbidan på lösningen av denna fråga vissa ärenden rörande köp och försäljning skulle handläggas i samråd med nuvarande bostadsstyrelsen, har redan varit föremål för statsmakternas behandling. Det beslöts därvid att myndighet, åt vilken Kungl. Maj:t överlåter beslutanderätten vid försäljning av statlig jord, alltid skall höra bostadsstyrelsen angående den ifrågasatta köpeskillingen för mark avsedd för tätbebyggelse och att myndigheten, därest den icke finner sig kunna godtaga styrelsens förslag, skall vara skyldig att hänskjuta ärendet till Kungl. Maj:t för avgörande (se prop. 1948: 241 och cirkulär till vederbörande statsmyndigheter SFS 1948: 599).

Härutöver har markutredningen förordat upphävande av hittillsvarande förbud mot expropriation av kronojord. Vad angår detta förslag synes det ur principiell synpunkt vara mindre tilltalande att Kungl. Maj:t skulle ha att pröva expropriationsansökan beträffande egendom i sådana fall då Kungl. Maj:t själv i annan ordning funnit försäljning ej böra äga rum. Särskilt otillfredsställande konsekvenser skulle kunna uppkomma om, såsom ifrågasatts, tillståndsprövningen vid expropriation i decentraliserings syfte delvis överflyttades till länsstyrelserna.

Nu anmärkta förhållanden torde likväl knappast kunna anses innebära avgörande hinder mot förslaget. Som nyss nämnts är emellertid spørgsmålet om behandlingen av statens markfrågor föremål för fortsatt utredning. Bestämmelserna om försäljning av sådan kyrklig jord som anses tillhöra kronan äro även föremål för översyn. Med hänsyn härtill synes det svårt att för närvarande bilda sig en riktig uppfattning om behovet att kunna anlita expropriationsförfarande gentemot kronan. Åtminstone för närvarande anser jag mig därför icke kunna förorda markutredningens förslag om upphävande av förbudet att expropria kronoegendom.»

Ifrågavarande spørsmål beröres i *motionerna* I: 325 och 337 samt II: 414, 425 och 426.

I *motionerna* I: 325 och II: 414, vilka äro likalydande, hemställes, att riksdagen, med ändring av Kungl. Maj:ts förslag, måtte besluta, att kommun tillerkännes rätt att för tillgodoseendet av samhällliga behov expropria mark, tillhörande kronan, kyrkan, universitet eller annan allmän förvaltning, och i *motionen* II: 426 föreslås, att riksdagen måtte besluta, att lagen skall omfatta jämväl krono- och kyrkojord liksom jord tillhörig universitet och andra därmed jämförliga institutioner.

I de likalydande *motionerna* I: 337 och II: 425 anföres bl. a. följande:

»Propositionen undanskjuter frågan om expropriation av kronans och kyrkans jord tills utredningar ägt rum om statens markfrågor och om försäljning av sådan kyrklig jord som anses tillhöra kronan. Vi anse oss böra

framhålla önskvärdheten av att dessa utredningar snart bringas till sin avslutning. Det ter sig nämligen som ett elementärt rättvisekrav att i fråga om expropriation det allmännas och de enskildas jord ställes så att säga på samma linje.»

Vissa motionsledes väckta specialfrågor.

I anslutning till förslaget om ändring av 1 § expropriationslagen ha genom *motioner* väckts vissa speciella spörsmål.

Ett av dessa är frågan om införande av en förmånsrätt till arrende för den förutvarande ägaren eller brukaren av exproprierad jordbruksfastighet. I motionen II: 427 hemställes sålunda, att riksdagen måtte besluta införa optionsrätt för den förutvarande ägaren eller brukaren att arrendera den exproprierade fastigheten, om marken icke omedelbart tages i anspråk för bebyggelse, samt att vederbörande utskott måtte utforma erforderlig lagtext.

De andra i anslutning till förslaget om ändring av 1 § expropriationslagen väckta speciella frågorna syfta till att underlätta frivilliga uppgörelser. För sådant ändamål föreslås i motionen II: 426, att därest kommunalt markförvärv, även genom köp, avser jord utanför generalplan eller bostadsförsörjningsplan, tillstånd till förvärvet måste ha utverkats hos Kungl. Maj:t eller länsstyrelse *samt att* alla inkomster av jordavstående till kommunerna böra undantagas från realisationsvinstbeskattning.

Utskottet.

I föreliggande proposition föreslås, att till 1 § expropriationslagen skall fogas ett tillägg, enligt vilket expropriation skall kunna äga rum för att säkerställa, att mark på skäligen villkor är tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar eller för att eljest i kommuns ägo överföra mark, som icke är tätbebyggd, för upplåtelse med tomträtt. Rätt till expropriation för dessa ändamål må enligt 111 § i förslaget icke beviljas annan än kommun, inom vars område den mark, expropriationen skall avse, är belägen.

Syftet med den föreslagna utvidgningen av expropriationsrätten är att giva kommunerna ökade möjligheter att bedriva en aktiv bostadspolitik och att genomföra den allmänna planeringen av sin tätbebyggelse. Någon meningsskiljaktighet råder ej om att kommunerna för dessa ändamål böra i vidsträcktare mån än för närvarande är möjligt kunna tvångsvis förvärva mark. Däremot gå meningarna isär om hur stor utvidgning av rätten till tvångsförvärv, som lämpligen bör genomföras.

Departementschefens uttalanden till statsrådsprotokollet giva vid handen, att genom den föreslagna nya expropriationsgrunden »säkerställande att mark på skäligen villkor är tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar» avses, att — genom att kommun erhåller möj-

lighet att ingripa — garanti skall skapas för att inom kommunen belägen icke tätbebyggd mark, i erforderlig utsträckning och så välbelägen som möjligt, är till överkomliga priser tillgänglig för bostadsändamål, för näringslivets behov och för de olika anordningar i övrigt, som en välordnad tätbebyggelse kräver. Genom stadgandet avses vidare att öppna möjlighet för kommun att — i de fall då så icke enligt gällande lagstiftning redan kan ske — genomföra, att redan tätbebyggd mark, beträffande vilken byggnadsrätten i mera påtaglig mån ej utnyttjats, blir bebyggd i huvudsaklig överensstämmelse med bebyggelseplanen.

Utskottet har ej funnit anledning till erinran mot att kommun för de sålunda angivna ändamålen tillerkännes rätt att tvångsvis förvärva mark, som ej är tätbebyggd.

Vidkommande redan tätbebyggd mark ha motionsledes anförts erinringar mot att ett effektivt utnyttjande av byggnadsrätten skulle kunna åvägbringas genom expropriation enligt den förevarande expropriationsgrunden. Enligt motionen I: 328 bör sålunda denna expropriationsgrund icke vinna tillämpning i fråga om mark som redan är tätbebyggd. Samma uppfattning kommer till uttryck i likalydande motionerna I: 326 och II: 413. Såsom departementschefen framhållit har kommun för att uppnå att byggnadsrätten fullt utnyttjas enligt 44 § första stycket byggnadslagen möjlighet att exproprieras stadsplanelagd mark, varemot beträffande område, där endast byggnadsplan gäller, den nya bestämmelsen ensam blir normgivande. Departementschefen har vidare såsom exempel, då en inskränkning av räckvidden av den föreslagna bestämmelsen till att gälla endast icke tätbebyggt område skulle kunna medföra tekniska olägenheter, angivit det fall att fråga är om tvångsförvärv av obebyggda områden, i vilka ingå bebyggda enklaver. Det synes tydligt, att i fall av sistnämnda art den i motionen I: 328 anvisade utvägen att först stadsplanelägga marken och därefter tillämpa 44 § byggnadslagen icke kan vara lämplig. Den i motionerna föreslagna inskränkningen kan utskottet därför ej förorda utan anser, att möjlighet måste finnas för kommun att genom expropriation kunna åstadkomma att byggnadsrätten fullt utnyttjas även då fråga är om ej stadsplanelagt område. Å andra sidan är det uppenbart, att en bestämmelse av ifrågavarande art blott undantagsvis bör vinna tillämpning, t. ex. i det fall att fråga är om att i kommunens ägo överföra ett större med villor bebyggt egnahemsområde, som enligt ny planläggning skall begagnas för höghusbebyggelse. Synnerligen starka skäl måste i ett dylikt fall föreligga innan det, såsom 1 § expropriationslagen förutsätter, kan anses »nödigt» att exproprieras marken.

De syftemål, som förslaget sålunda avser att tillgodose, äro av betydelse för dettas räckvidd. För att viss mark skall kunna bli föremål för expropriation för ifrågavarande ändamål, måste, såsom departementschefen framhåller, marken behövas — och givetvis även vara lämpad — för tätbebyggelseändamål. Till frågan om vilken grad av bevisning om behövligheten som skall krävas återkommer utskottet. Förutsättning för att viss mark skall kunna exproprieras är vidare, vilket departementschefen ock uttalar, att

marken eljest icke på skäligen villkor blir tillgänglig. Om det sålunda finnes befogad anledning antaga, att den enskilde markägaren själv exploaterar marken eller eljest är beredd upplåta den för exploatering mot skäligt pris, måste det anses säkerställt, att marken är på skäligen villkor tillgänglig för tätbebyggelse. Då i angivna fall själva grundförutsättningen för expropriationsrätten brister — nämligen att äganderättens överförande å kommunen erfordras för att markens tillgänglighet skall vara garanterad — föreligger enligt förslaget icke någon expropriationsrätt för kommunen. Enligt utskottets mening innebär emellertid själva syftet ytterligare begränsning. För att tillgången på mark skall anses säkerställd kan det icke erfordras, att all mark, som kan förväntas framdeles behövas för exploatering, tillhör sådan ägare, som med visshet är villig ställa den till förfogande för exploatering på skäligen villkor. Om en ej alltför obetydlig del av den mark, som bedömes svara mot exploateringsbehovet, tillhör sådan ägare, måste tillgången på mark i den mening, varom här är fråga, anses säkerställd. Med de begränsningar i förslagets räckvidd, som redan förslagets syftemål enligt utskottets mening medföra, saknas varje grund för farhågorna, att förslaget skulle öppna möjlighet för uppkomsten av kommunala markmonopol.

Den andra i tillägget till 1 § expropriationslagen upptagna expropriationsgrunden, »överförande i kommuns ägo av mark, som icke är tätbebyggd, för upplåtelse med tomträtt», bygger på den uppfattningen, att det vid tätbebyggelse är lämpligast, att äganderätten till marken tillkommer det allmänna och att exploatören endast erhåller sådan nyttjanderätt till marken, som innefattas i institutet tomträtt. Utskottet anser, att, i varje fall så länge frågan om överförande till det allmänna av den vid tätbebyggelse uppkommande värdestegringen ej lösts, angivna uppfattning är välgrundad. Kommunerna böra därför erhålla möjlighet att förvärva mark för upplåtelse med tomträtt. Med hänsyn till att tomträtt som regel endast kan upplåtas av kronan eller kommun bör kommun, även om den enskilde markägaren är villig att ställa marken till förfogande för exploatering på skäligen villkor, erhålla expropriationsrätt till marken. Verkan av förslaget i denna del är, att en kommun som beslutat, att viss icke redan tätbebyggd mark skall upplåtas med tomträtt, kan förvärva äganderätt till densamma, om marken kommer att behövas för tätbebyggelse och anledning finnes till antagande att den framdeles blir på sådant sätt planlagd, att den kan upplåtas med tomträtt. Vissa omständigheter torde i praktiken komma att begränsa tillämpningen av ifrågavarande expropriationsgrund. Sålunda torde föreskriften i 68 § expropriationslagen, enligt vilken exproprierad mark i vissa fall kan återlösas, medföra att kommunerna iakttaga viss försiktighet vid återropande av denna expropriationsgrund. Återlösningsrätt enligt nämnda lagrum torde nämligen föreligga om fastighet, som exproprierats för att upplåtas med tomträtt, sedermera av kommunen försäljes eller utbjudes till försäljning. Kommer efterfrågan på tomter att i främsta rummet inrikta sig på sådana, vilka kunna förvärfvas med äganderätt — och så kan väl antagas vara fallet särskilt i fråga om industritomter — löper kommunen beträffande sådan mark,

som exproprierats för att upplåtas med tomträtt, viss risk antingen att marken kan komma att ligga outnyttjad eller ock att, om kommunen för att få dylik mark utnyttjad överlåter äganderätten till densamma, återlösningsrätt göres gällande. Likaså torde kostnaderna för markförvärven nödvändiggöra en begränsning.

Till stöd för det av vissa motionärer gjorda avslagsyrkandet på förslaget att införa ifrågavarande expropriationsgrund har åberopats bl. a., att innan slutlig ståndpunkt tages till detsamma, resultatet av pågående utredning av tomträttsinstitutet borde avvaktas. I anledning härav får utskottet erinra om att 1945 års riksdag på hemställan av första lagutskottet anhållit, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa en förutsättningslös och allsidig utredning av tomträttslagstiftningen. I motiveringen till sin hemställan framhöll första lagutskottet bl. a., att när tomträttsinstitutet, såsom skett, kommit att användas för andra ändamål än vad lagstiftaren vid dess tillskapande avsett, det icke vore överraskande att luckor och bristfälligheter kommit att visa sig vid institutets tillämpning på det utvidgade området. Bestämmelserna om tomträtt vore därför enligt första lagutskottet uppenbarligen i behov av en revision och anpassning till de ändrade förhållandena. Riksdagsskrivelsen med anhållan om utredning har den 13 september 1945 överlämnats till lagberedningen för att tagas i beaktande vid dess arbete för en revision av jordabalken. Såsom uttalandena av 1945 års riksdag utvisa, åsyftas icke någon ändring av tomträttsinstitutets huvudgrunder. Därtill kommer, att då utredningen om tomträttslagstiftningen ingår i ett vittomfattande lagstiftningsuppdrag, det nu icke är möjligt att överblicka, när en reformering av tomträttslagstiftningen kan vara genomförd. Det kan befaras, att det kommer att dröja avsevärd tid. Med hänsyn till vad sålunda anförts finnes enligt utskottets mening ej skäl att avvakta resultatet av utredningen om tomträttslagstiftningen.

Med anledning av vad i motionen I: 328 anförts därom, att den nu avhandlade utvidgningen av expropriationsrätten i första hand skulle drabba ägare till egna hem, småstugor, villor osv. i tätorternas periferi samt jordbrukare i dessa orters omedelbara närhet, får utskottet erinra om att enligt förslaget denna expropriationsgrund skall vinna tillämpning endast å mark, som icke är tätbebyggd. Villor och småstugor belägna å eller i omedelbar anslutning till områden som kunna anses såsom tätbebyggda beröras således ej av förslaget. Enstaka villor liksom ock jordbruk falla däremot in under detsamma. I det följande övervägas åtgärder till minskande av de olägenheter expropriationen kan medföra för jordbrukarna och utskottet får hänvisa därtill. Enligt utskottets mening äro sålunda de olägenheter, som oundvikligen måste vara förknippade med införandet av ifrågavarande expropriationsgrund, väsentligen mindre än vad i motionen göres gällande.

På de grunder som ovan angivits finner utskottet — i motsats till vad i motionerna I: 326, 328 och 337 samt II: 413, 425 och 428 hävdas — skäl föreligga att nu införa rätt för kommun att tvångsvis förvärva mark, som icke är tätbebyggd, för upplåtelse med tomträtt.

Utskottet får härefter övergå till spørgsmålet om den grad av bevisning, som skall krävas för att marken skall anses lämplig och erforderlig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar, liksom ock till frågan om den grad av aktualitet, som skall föreligga beträffande behovet av marken, eller, med andra ord, till frågan huruvida rätten till expropriation skall inträda först sedan marken på visst sätt planlagts eller om marken redan dessförinnan skall kunna bli föremål för expropriation för de med förslaget avsedda ändamålen. Bedömandet huruvida den mark, varom är fråga, bör avsättas för tätbebyggelse och därtill hörande anordningar bör enligt departementschefens mening i varje fall kunna ske, när generalplan eller regionplan blivit godkänd av de kommunala myndigheterna eller när stadsplan eller byggnadsplan är under utarbetande. Departementschefen uttalar emellertid vidare, att mark bör kunna exproprieras redan innan plan i vederbörlig ordning fastställts, om förebragt utredning kan anses tillfyllestgörande visa, att marken behövs för tätbebyggelseändamål. I ett stort antal motioner — I: 326, 328, 330, 336 och 337 samt II: 413, 418, 425, 426 och 429 — kräves, att bevisningen och aktualiteten skall vara större än vad departementschefen funnit erforderligt. I fråga om de olika ständpunkter motionärerna intaga till frågan får utskottet hänvisa till den tidigare lämnade redogörelsen för yrkandena i motionerna.

Da utskottet gått att taga ständpunkt till nu diskuterade spørgsmål, har utskottet fäst särskilt avseende vid att ett av de syftemål som förslaget avser att tillgodose är, att den för tätbebyggelse avsedda marken skall kunna tillhandahållas till skäligen priser. Den av tätortens utveckling föranledda prisstegringen torde i allmänhet börja uppkomma redan innan plan uppgöres för ett område. Det synes dock antagligt, att prisstegringen på allvar sätter in först sedan plan lagts över området och områdets olika delar därvid anvisats till vissa särskilda ändamål. Åtgärderna i syfte att motarbeta prisstegringen måste därför vidtagas på ett tidigt stadium och helst redan innan någon prisstegring alls inträtt. Avsikten är nämligen i och för sig ej att till det allmänna överföra värdestegringen utan att hindra att råmarken över huvud undergår någon prisstegring. I varje fall i fråga om icke planlagd mark lærer angivna problem icke genom byggnadslagen ha funnit en lösning. Att giva expropriationsrätt först sedan viss i byggnadslagen omförmäld plan upprättats, skulle därför enligt utskottets mening innebära, att möjlighet till åtgärder skulle finnas först på ett för sent stadium. Särskilt i ögonen fallande blir detta i fråga om orter, beträffande vilka det icke kan anses erforderligt att upprätta generalplan utan inom vilka detaljplaneringen sker utan att föregås av generalplanering. Enligt utskottets mening måste det, såsom det anförda ger vid handen, vara möjligt att tillgripa expropriation ej obetydlig tid innan marken skall exploateras.

Mot tanken att på den föreslagna vägen få ett grepp om prisstegringsproblemet har framförts den anmärkningen att endast vissa jordägare skulle drabbas; förslaget skulle komma att verka orättvist. Häremot får utskottet invända, att tanken är, att kommunen skall beredas tillfälle att utbjuda för

exploatering erforderlig mark till skäligen priser. Sedan kommun med användande av de möjligheter förslaget erbjuder börjat konkurrera på tomtmarknaden, bör någon vidare prisstegring ej uppkomma i fråga om någon för tätbebyggelse avsedd mark, oavsett om den tillhör kommun eller annan. Lyckas man uppnå vad som genom förslaget eftersträvas, torde detsamma icke kunna verka ojämnt eller orättvist.

I likalydande motionerna I: 336 och II: 429 göres gällande bl. a., att genom förslaget den mellan kommunerna pågående konkurrensen om industrier m. m. skulle främjas. Att så i viss grad kan bli fallet skall icke bestridas. Förslaget torde emellertid ur denna synpunkt huvudsakligen ha den verkan att kommunerna bli mera jämställda; de kommuner, som nu ej äga mark lämpad för industribebyggelse, erhålla genom förslaget bättre möjligheter att hävda sig. Enligt utskottets mening föreligger för övrigt ej sådant samband mellan förevarande lagförslag och frågan om näringslivets lokalisering, varom utredning enligt vad utskottet inhämtat kan väntas bli framlagd vid instundande årsskifte, att hinder möter att pröva dem var för sig.

Med hänsyn till vad utskottet anfört får utskottet uttala sin anslutning till vad departementschefen anfört i fråga om erforderlig grad av bevisning och aktualitet.

Ur hittills beaktade synpunkter bör sålunda den av Kungl. Maj:t föreslagna nya lydelsen av 1 § expropriationslagen tillstyrkas.

I anledning av de i likalydande motionerna I: 325 och II: 414 samt motionen II: 426 framförda kraven om sådan ändring i förslaget, att även mark, tillhörande kronan, kyrkan, universitet eller annan allmän förvaltning, skulle kunna exproprieras, får utskottet till en början erinra om att enligt praxis universitetens mark blivit föremål för expropriation samt att otvivelaktigt sådan kyrklig jord som tillhör annan än kronan kan exproprieras. I fråga om den kyrkliga jorden äro emellertid att beakta de stora svårigheter som äro förenade med att klarlägga äganderätten; möjligheten till expropriation är därför ofta nog illusorisk. Det i motionerna åsyftade problemet omfattar därför, ur praktisk synpunkt, ej blott kronans jord utan även annan kyrklig jord än kronans.

Motionerna bygga på den uppfattningen att de statliga och kyrkliga organen ej sällan underlåta att taga önskvärd hänsyn till de syftsmål, som avses bli tillgodosedda genom detta lagförslag. Den statliga och kyrkliga markpolitiken bör enligt utskottets mening vara föredömlig. Om detta icke kan uppnås utan särskilda åtgärder, måste sådana vidtagas.

Kungl. Maj:t har redan sin uppmärksamhet fäst på problemet. Såsom framgår av departementschefens anförande har även viss åtgärd vidtagits i syfte att ernå en samordning av handläggningen av markfrågorna. Spörsmålet är därjämte föremål för utredningar. Enligt vad utskottet inhämtat kan förslag i anledning av den av departementschefen omnämnda, av 1946 års riksdag begärda översynen av bestämmelserna om försäljning av kyrklig jord, vilken uppdragits åt kammarkollegium, väntas bli under våren 1950 överlämnat till Kungl. Maj:t. Vidare må anmärkas, att departements-

chefen i samband med den 18 juni 1949 erhållet bemyndigande att tillkalla vissa sakkunniga till statsrådsprotokollet anført bl. a., att de sakkunniga skulle verkställa en i förevarande proposition behådd utredning om ett centralt rådgivande organ i frågor om markvärdering samt närmare överväga huruvida alla markvärderingsfrågor, som handläggas inom centralförvaltningen, borde koncentreras till ett dylikt organ.

Med hänsyn till det läge, vari dessa frågor sålunda för närvarande befinna sig, kan utskottet ej förorda att expropriationsrätten nu utsträckes att omfatta även kronans mark. Emellertid vill utskottet, såsom i likalydande motionerna I:337 och II:425 uttalats, understryka angelägenheten av att de pågående utredningarna snart bringas till sin avslutning.

I anledning av det i motionen I: 327 i första hand framställda yrkandet, att mark som innehaves av kooperativa, utan enskilt vinstsyfte arbetande bostadsproducenter måtte undantagas från att bli föremål för expropriation för de med propositionen avsedda ändamålen under förutsättning att marken kan antagas bli planmässigt exploaterad, får utskottet erinra om att på sätt tidigare framhållits expropriation för tätebyggelseändamål — utom för det fall att fråga är om att upplåta marken med tomträtt — enligt förslaget ej kan äga rum om ägaren själv exploaterar marken eller eljest är beredd upplåta den för exploatering mot skäligt pris. Med hänsyn härtill torde väl de i motionen åsyftade rättssubjekten i allmänhet icke kunna drabbas av expropriation för angivna ändamål. Därest emellertid kommunen önskar expropriera marken för att upplåta den med tomträtt, inträder möjlighet för kommunen att expropriera marken även om den tillhör sådan bostadsproducent, varom här är fråga. Med hänsyn till de fördelar, som enligt utskottets mening äro förenade med tomträttsinstitutet, kan detta icke föranleda erinran. Utskottet kan därför ej förorda någon sådan undantagsbestämmelse, som åsyftas med ovannämnda yrkande.

Vad angår det i motionen i andra hand framställda yrkandet eller att kooperativt organiserad, utan enskilt vinstsyfte arbetande bostadsproducent måtte beredas förhandsrätt till återförvärv av eller förvärv av tomträtt till från honom exproprierad mark finnes enligt utskottets mening god anledning antaga, att det med yrkandet åsyftade önskemålet som regel kommer att realiseras även utan en bestämmelse av antydd innebörd. Då den exproprierade marken skall exploateras, torde väl i allmänhet de kooperativa bostadsproducenterna framstå såsom särskilt lämpliga exploatörer; det kan därför förväntas, att det som regel icke föreligger anledning för kommunen att icke i möjligaste mån tillmötesgå deras önskemål. Om man emellertid skulle i lagen upptaga en bestämmelse av den i motionen föreslagna innebörden, kan enligt utskottets mening ej ifrågakomma att inskränka den att avse endast kooperativa bostadsproducenter, utan den måste utsträckas att gälla envar föregående markägare, som kan antagas vara beredd exploatera marken på det av samhället avsedda sättet. En dylik bestämmelse skulle emellertid medföra alltför stor inskränkning i kommunens handlingsfrihet.

Nära beröring med det senast behandlade problemet har det i motionen II: 427 framställda yrkandet om företrädesrätt för förutvarande ägare eller brukare att arrendera den exproprierade fastigheten, om marken icke omedelbart tages i anspråk för bebyggelse. I likhet med motionären finner utskottet det önskvärt, att då fråga är om jordbruksfastighet, den föregående ägaren eller brukaren, om han så önskar, får fortsätta att nyttja marken, till dess den skall exploateras, och detta särskilt i det fall att exploateringen kan väntas äga rum först inom en ej alltför snar framtid. Enligt utskottets mening finnes skäl antaga att kommunerna i allmänhet ej skola ställa sig avvisande till önskemål från den förutvarande ägaren eller brukaren att få arrendera marken. Emellertid kan det föreligga svårigheter av olika slag att få till stånd ett arrendeförhållande. Vägande skäl kunna sålunda åberopas till stöd för införande av en bestämmelse om förmånsrätt till arrende för den föregående ägaren eller brukaren. Då det här endast är fråga om dispositionen av marken under tiden fram till exploateringen, kan kommunens handlingsfrihet ej genom ett sådant stadgande anses bli på olämpligt sätt inskränkt. Emellertid måste vid införande av en bestämmelse om förmånsrätt till arrende en rad därmed sammanhängande spörsmål lösas, såsom när under expropriationsförfarandet förmånsrätten senast skall göras gällande, hur arrendevillkoren skola fastställas om enighet ej kan nås om dem, huruvida arrenderätten skall vara förknippad med förmånsrätt till fortsatt arrende och i fall av jakande svar för vilken tid m. m. Att taga ställning till dessa frågor utan närmare utredning kan uppenbarligen ej komma i fråga. Såsom ovan antytts, kan det antagas att det i motionen uttalade önskemålet i allmänhet blir uppfyllt även utan särskilt stadgande. Utskottet är därför ej övertygat om att ett dylikt är oundgängligen erforderligt. Med hänsyn till vad sålunda anförts är utskottet icke berett att för närvarande vare sig föreslå något sådant stadgande, varom i motionen hemställas, eller förorda någon utredning av ovan antydd art.

Under framhållande av att ersättningar enligt expropriationslagen äro undantagna från realisationsvinstbeskattning och i syfte att underlätta frivilliga uppgörelser, så att onödiga expropriationsförfaranden kunna undvikas, föreslås i motionen II: 426, att alla inkomster av jordavstående till kommun böra undantagas från realisationsvinstbeskattning. Med anledning härav får utskottet erinra om förordningen den 23 maj 1947 om skattefrihet i vissa fall för realisationsvinst vid expropriation m. m. Enligt denna förordning föreligger skattefrihet för vinst, som uppkommit genom att fast eller lös egendom tagits i anspråk genom expropriation eller liknande förfarande eller eljest avyttrats under sådana förhållanden, att dylik tvångsförsäljning måste anses vara för handen. Det sagda gäller dock icke därest det skäligen kan antagas, att avyttringen skulle ha ägt rum även om tvång icke förelegat. Gällande lagstiftning synes sålunda ej giva markägaren anledning att vägra gå med på en frivillig överlåtelse med den motiveringen att det ur skattesynpunkt är för honom förmånligare att kommunen anlitar expropriationsförfarande. Ytterligare må framhållas, att 1944 års allmänna

skattekommitté den 24 februari 1949 framlagt betänkande angående beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. Det spörsmål, som avses i ovannämnda förordning den 23 maj 1947, behandlas i betänkandet, vilket efter remissbehandling är beroende på Kungl. Maj:ts prövning. Vid nu angivna förhållanden finnes enligt utskottets mening icke anledning för riksdagen att i detta sammanhang vidare ingå på ifrågavarande spörsmål.

I sistnämnda motion föreslås vidare införande av bestämmelse av innebörd att det skulle erfordras tillstånd av Kungl. Maj:t eller länsstyrelse för att kommun skulle äga förvärva mark, som faller utanför upprättad generalplan eller bostadsförsörjningsplan. En härmed närbesläktad fråga behandlades vid 1945 års höstriksdag. Enligt Kungl. Maj:ts då framlagda förslag till lag om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet var kommun icke befriad från skyldighet att söka tillstånd till sådana förvärv som åsyftades med lagförslaget. På hemställan av sammansatt andra lag- och jordbruksutskott beslöt emellertid riksdagen att kommun skulle vara befriad från dylik skyldighet. Någon ändring härutinnan har ej skett genom den år 1948 antagna nya lagen i samma ämne. I övrigt må framhållas, att enligt utskottets mening något närmare samband ej föreligger mellan det i motionen berörda spörsmålet och propositionens lagförslag. På grund av vad sålunda anförts anser utskottet, att nu ifrågavarande yrkande icke bör föranleda till någon riksdagens åtgärd.

III. Principerna för värdering av fastighet vid expropriation.

Markutredningen föreslog i sitt betänkande en sådan omformulering av ersättningsregeln i 7 § lagen om expropriation, att löseskillingen skulle motsvara skäligt värde å fastigheten med hänsyn tagen till ortens pris och fastighetens avkastning. Utredningen avsåg att därmed uttrycka, att fråga vore om en avbalansering mellan de olika faktorer, som i det speciella fallet kunde tänkas vara konstitutiva för ersättningsbestämmande.

I denna fråga anför *departementschefen* bl. a. följande:

»Expropriationsersättningen bör i princip uppgå till sådant belopp att den ersättningsberättigade — såsom det uttrycktes under förarbetena till gällande expropriationslag — bibehålles orubbad vid den ekonomiska ställning såsom helhet räknat, som han förut innehaft. För att möjligheten att anlita expropriation ej skall bli mer eller mindre illusorisk är det å andra sidan angeläget att ersättningen ej överstiger nämnda belopp, åtminstone icke i någon mera betydande mån. Erfarenheten ger emellertid vid handen, att expropriationsvärderingarna ofta resultera i mycket höga ersättningsbelopp, och detta förhållande torde icke sällan ha avhållit kommuner från att utnyttja de expropriationsmöjligheter som redan nu finnas. Om man vill

vinna syftet med en utvidgad expropriationsrätt, ter det sig därför nödvändigt att bryta rådande värderingspraxis.»

Efter att ha återgivit markutredningens förslag fortsätter departementschefen:

»Att i främsta rummet anknyta värderingen till *ortens pris* synes mig vara riktigt. Om en prisnivå för fastigheter av visst slag utbildats i ett samhälle, kan ägaren av en sådan fastighet med skäl utgå ifrån att hans fastighet har ett värde, som i huvudsak ansluter sig till prisnivån, och detta värde bör då också ligga till grund för expropriationsersättningen. Givet är att vissa försäljningar, t. ex. där priset på grund av säljarens monopolställning eller köparens speciella behov av fastigheten överstigit det normala eller till följd av nära släktskap mellan säljare och köpare satts ovanligt lågt, icke böra få inverka vid bedömande av ortens pris. I sådana orter där all markförsäljning inom ett samhälle skett till monopolistiskt uppdrivna priser bör bestämningen av vad som är att anse såsom det normala priset kunna ske genom jämförelse med andra orter av liknande typ. De av bostadsstyrelsen tillämpade markpriserna torde icke i och för sig kunna anses bindande beträffande tomtprisnivån i orten. Däremot kan uppenbarligen den omständigheten, att endast de åsyftade markpriserna godkännas i den statliga låneverksamheten medföra att priset i orten så småningom anpassar sig efter dem. I själva verket lär också tomtpriset på många orter ha utbildats efter bostadsstyrelsens normer. Det är givetvis angeläget att expropriationsersättningarna icke bestämmas till sådana belopp att ansträngningarna från det allmänna att hålla bostadskostnaderna nere tillspillologivas. I samband härmed vill jag även understryka, att om under en bristsituation av den art som för närvarande på flera håll föreligger, överdrivna köpeskillningar utgå, dessa icke kunna anses representativa för ortspriset.

Ortens pris kan av naturliga skäl i allmänhet bestämmas endast som en ungefärlig nivå. Med utgångspunkt från denna preciseras därefter värdet på den ifrågavarande fastigheten under beaktande av en mångfald för densamma speciella faktorer, såsom läge, grundförhållanden, byggnaders ålder och beskaffenhet o. s. v.

Förutom ortspriset torde, såsom markutredningen föreslagit, *fastighets avkastning* böra tjäna som grund för värderingen. Till utgångspunkt toges därvid i första hand avkastningen vid värderingstillfället. I likhet med markutredningen finner jag det emellertid vara rimligt att, om en fastighet kan bli föremål för bättre utnyttjande än som sker vid tiden för expropriationen, värderingen grundas på den anlagbara avkastningen i stället för den faktiska. Förutsättningen härför måste dock vara att det förändrade utnyttjandet kan anses praktiskt och ekonomiskt genomförbart inom sådan tid, att det borde höja priset även vid frivillig försäljning.

Såväl vid beräkningen av sistnämnda s. k. hypotetiska avkastningsvärde som eljest då bebyggelserätten äger betydelse för värderingen av planlagd mark bör man i princip utgå från den rätt till utnyttjande som är medgiven i gällande stads- eller byggnadsplan. Det må emellertid påpekas att en gäl-

lande plan ej alltid kan vara normgivande för värderingen. Såsom jag i ett senare sammanhang vill närmare utveckla måste sålunda utnyttjanderätten bedömas efter förhållandena närmast före planens fastställande i exempelvis sådana fall där fråga är om expropriation för gata eller annan allmän plats.

Från huvudregeln att värderingen skall ske med utgångspunkt från den gällande planen bör i vissa fall även avvikelse ske i restriktiv riktning. Särskilt då föråldrade byggnadsbestämmelser gälla för marken i fråga, kan sålunda hänsyn behöva tagas till den omständigheten att möjligheten att utnyttja den maximala bebyggelserätten av praktiska skäl — ekonomiska, sanitära eller andra — är begränsad. I dylika fall bör vid värderingen bortses från den del av bebyggelserätten som det icke kan anses möjligt eller rimligt att utnyttja med hänsyn till den vid värderingstillfället gängse standarden.

I detta sammanhang vill jag även något beröra frågan om 'flytande markvärde'. Härmed åsyftas att man vid bestämmandet av exploateringsbehovet för ett område i omgivningen av en tätort utgår från den falska förutsättningen att området är en isolerad enhet. Man bortser alltså från att måhända även åtskilliga andra områden i ortens närhet äro lämpade för bebyggelse och att, om samtliga tagas i anspråk härför, den totala bebyggelsen vida skulle överstiga byggnadsbehovet. Det är uppenbart att expropriationsersättningen bör bestämmas under hänsynstagande till en dylik överdimensionering av exploateringsprogrammet. Hur nämnda omständighet skall närmare påverka löseskillingen är givetvis icke möjligt att ange i form av en generell regel. Helt allmänt vill jag här endast framhålla att det 'flytande värdet' uppenbarligen kan bli mest påtagligt, då fråga är om expropriation på en gång av tämligen betydande områden.

Även om man i enlighet med det anförda i princip skall grunda värderingen på både ortens pris och fastighetens avkastning, är det givet att den ena av dessa faktorer kan få avgörande betydelse. I fall då någon egentlig fastighetsmarknad ej existerat på orten under senare tid bör sålunda övervägande avseende fästas vid avkastningsvärdet. Å andra sidan är att märka att exempelvis en jordbruksfastighets avkastning icke alltid ger ett rättvisande utslag i fråga om fastighetens värde; om så icke är fallet kommer den huvudsakliga värderingsgrunden att utgöras av ortens pris.

Stundom lär varken något tillämpligt orspris kunna konstateras eller något egentligt avkastningsvärde kunna beräknas, t. ex. då fråga är om villafastighet eller mindre jordbruksfastighet på en ort där fastighetsomsättningen sker mycket långsamt. I sådana fall bör, såsom markutredningen antytt, prisläget på annan plats med likartade förutsättningar för markens utnyttjande kunna tjäna till ledning vid värdesättningen. Då fråga är om byggnader kan, om någon lämpligare värderingsmetod ej står till buds, viss ledning erhållas genom en beräkning av den aktuella byggnadskostnaden; det därvid framkomna beloppet måste dock givetvis reduceras med hänsyn till vederbörande byggnads ålder och beskaffenhet i övrigt.

Jag vill slutligen här erinra om taxeringsvärdena. Redan den omständigheten att fastighetstaxeringen måste verkställas på ett tämligen schematiskt sätt manar emellertid till den största försiktighet när det gäller att utnyttja dessa värden för här ifrågavarande ändamål. I synnerhet vad beträffar nytaxerad mark i städer och större stadslänkande samhällen torde dock taxeringsvärdena och den möjlighet till jämförelse med andra objekt som därigenom öppnar sig vara av en viss betydelse.

Under hänvisning till det anförda vill jag som legal norm för värderingen förorda, att fastighets värde skall bestämmas med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning. Genom ordet 'särskilt' antydes att även andra faktorer som konstituera en fastighets värde böra uppmärksammas; de båda angivna faktorerna äro emellertid att betrakta som basbegreppen för värderingen.

Att, såsom markutredningen föreslagit, därjämte i lagtexten utsäga att expropriationsersättningen skall motsvara ett 'skäligt' värde på fastigheten synes mig icke lämpligt. En dylik bestämning till värdebegreppet skulle stå mindre väl samman med den förut angivna principen för löseskillings bestämmande. Vidare skulle, såsom också framhållits av några remissinstanser, uttrycket 'skäligt värde' i detta sammanhang lätt kunna giva upphov till feltolkning. Å andra sidan torde den bestämning till värdebegreppet som förekommer i gällande lag, nämligen att löseskillingen skall motsvara fastighetens 'fulla' värde, icke böra bibehållas. Även om fastighetens värde bör ersättas i sin helhet — en princip från vilken jag icke avser att göra avsteg i den nu förordade lagstiftningen — synes det obestridligt, att den i praxis tydliga tendensen till för höga ersättningar delvis kan ha föranletts av denna formulering. Måhända har uttrycket kommit att, mer eller mindre omedvetet, från äldre expropriationslagstiftning överföra och bevara det tidigare betraktelsesättet, att löseskillingen icke endast skall motsvara värdet utan att detta bör på ett eller annat vis förhöjas. Om man därför, i enlighet med Svea hovrätts förslag, stryker ordet 'fulla' i lagtexten, kommer denna åtgärd att formellt markera, att överdrifterna vid värdeuppskattningen böra upphöra.

För tillämpningen i praktiken av de här föreslagna värderingsreglerna torde erfordras att en mera detaljerad beskrivning av den nya värderingsmetoden med tillhörande exempelsamling utarbetas. I stort sett torde därvid de av markutredningen skisserade olika uppskattningsalternativen kunna godtagas, ehuru jämkningar och kompletteringar äro erforderliga i enlighet med vad jag i det föregående anförde. Detta arbete torde bli till nytta för alla dem som skola syssla med värderingsfrågor, främst de särskilda experter som enligt förslaget skola tillsättas i syfte bl. a. att åstadkomma en fastare och jämnare värderingspraxis.»

Lagrådet uttalar, att lagrådet finner att övervägande skäl tala för bibehållande i 7 § expropriationslagen av uttrycken »fulla värde» och »full er-

sättning» samt att de i remitterade förslaget upptagna tilläggen till paragrafens nuvarande innehåll äro föga tjänliga för sitt syfte och fastmer i vissa delar ägnade att fördunkla innebörden av själva regeln.

Till stöd för detta uttalande anför lagrådet bl. a. följande:

»De i gällande lag använda uttrycken 'fulla värde' och 'full ersättning' torde kunna anses riktigt ange principen att gottgörelsen skall vara varken mer eller mindre än fullgod. Det är sant att därigenom jämväl lägges sådan betoning å kravet att ersättningen ej må sättas för lågt, att detta intresse framstår såsom t. o. m. ännu viktigare än intresset att den ej sättes för högt. Allmänt torde emellertid vid ett opartiskt bedömande medges att en dylik ordning mellan dessa intressen bör upprätthållas för fall då kollision mellan dem icke kan undvikas utan den prövande myndigheten måste stanna i tvekan om verkliga värdet. Där lika goda skäl föreligga för visst högre och för visst lägre belopp, bör det högre utdömas. Detta är ej att förblanda med övervärdering utan blott en följd av att, där verkliga värdet enligt sakens natur ej kan exakt fastställas eller osäkerhet om detsamma dock råder, expropriaten icke bör bära den därmed förenade risken utan bevisbördan åvila exproprianden. Man må väl söka lätta denna börda för den sistnämnde, men icke genom att övervältra den på hans motpart. Att helt eliminera de tveksamma fallen lär ej vara möjligt. Hur än förfarandet anordnas, torde det ofta bli vanskligt att precisera verkliga värdet.

Jämväl oavsett den funktion lagens uttryckssätt sålunda kan anses äga beträffande tveksamma fall, synes den föreslagna åtgärden att utesluta orden 'fulla' resp. 'full' vara betänklig såsom ägnad att framkalla föreställningen att lagstiftarens mening ej längre vore att gottgörelse skulle utgå till fullo. Ett dylikt missförstånd kan icke anses mindre troligt än en misstolkning av de uttryck, lagen nu använder, utan skulle bli så mycket mer att befara som förslaget ju motiverats med att ersättningsbeloppen borde nedbringas under vad hittills ofta utdömts. Vid reaktion mot övervärdering måste noga tillses att icke resultatet i stället blir undervärdering och att man sålunda kommer att skjuta över målet på ett sätt, som delvis förvandlar expropriation till konfiskation.

Det beträffande löseskillingen för jorden föreslagna nya tillägget 'med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning' synes ej heller minska risken för ett motsatsslut av angivet slag. Tvärtom torde ett dylikt i själva regeln inryckt tillägg kunna bli tolkat som om verkliga värdet icke under alla förhållanden skulle ersättas. Regeln bör framstå i sin renhet för sig, så att om några anvisningar i övrigt göras i lagtexten, dessa dock icke kunna uppfattas som modifikationer av principen.

Vad i övrigt berörda tillägg beträffar, så torde det, ehuru det visserligen är att föredraga framför markutredningens förslag härutinnan, icke lämna mycken vägledning och i vissa hänseenden ej väl ange vad som åsyftas.

Med 'ortens pris' måste ju, om det skall kunna tagas till utgångspunkt, förstås ett yttre någorlunda lätt konstaterbart faktum, och i överensstämmelse härmed synes också med uttrycket avses köpeskillingar, som i allmänhet faktiskt avtalats vid försäljningar av jord i orten under tiden närmast före värderingstillfället. Men förutom att någon egentlig motsvarighet härtill knappast kan väntas föreligga beträffande särskilda rättigheter såsom expropriationsobjekt och att vad som här åsyftas med en ort och med närmaste tid blir ganska obestämt, så kan ju, såsom markutredningen påpekat, de avtalade köpeskillingarna på grund av särskilda omständigheter till stor del ha varit så höga eller låga, att de ge en missvisande bild av värdet t. o. m. å de sålunda sålda fastigheterna. Redan därför vore mindre egentligt att i lagtexten som regel utan undantag ange att värdet skall bestämmas med hänsyn till ortens pris. Framför allt talar mot en dylik hänvisning att, om också ett slags marknadspris på jord stundom kan utbilda sig i en ort, t. ex. beträffande områden, som exploateras för tätbebyggelse, jorden dock i allmänhet icke utgör något myckenhetsting, som — eventuellt efter uppdelning i några typiska kvalitetsgrupper — kan värderas till bestämda belopp per kvantitetseenhet (areal).

Endast under tämligen speciella omständigheter torde sålunda synnerlig ledning för bestämmandet av värdet av visst jordområde kunna hämtas av ortens pris, medan en hänvisning därtill i många fall kan bli missvisande. För övrigt torde vid expropriation föreligga större risk för överdriven schablonering än för att ett verkligt marknadspris, där ett sådant kan konstateras, skulle lämnas obeaktat.

Mot uttrycket 'fastighetens avkastning' må främst anmärkas, att detta uttryck för tanken på den avkastning, som faktiskt utvinnes vid tiden för värderingen och att emellertid — såsom i motiven med rätta framhållits — det icke är beloppet av denna avkastning utan ett beräknat högre sådant som skall läggas till grund för uppskattning av kapitalvärdet, om avkastningen kan ökas genom ändring i brukningssättet och 'det förändrade utnyttjandet kan anses praktiskt och ekonomiskt genomförbart inom sådan tid att det borde höja priset även vid frivillig försäljning'. Med denna ståndpunkt bör näppeligen ens som utgångspunkt anvisas den faktiskt utvunna avkastningen, i varje fall icke utan uttryckligt förbehåll om att högre sådan skall beräknas under vissa omständigheter. Iakttages ej detta, blir anvisningen missledande i en mycket viktig tolkningsfråga. Man torde sålunda i detta sammanhang snarare böra hänvisa till fastighetens beräknliga avkastningsförmåga än till avkastningen.

Avkastningsförmågan i nu angiven bemärkelse kunde väl tyckas beträffande jord ha så stor betydelse för kapitalvärdet att den förtjänade nämnas främst bland de härpå inverkanse faktorerna och således icke borde, på sätt vissa uttalanden av markutredningen antyda, komma i betraktande först i reserv, när hänvisningen till ortens pris blir otillämplig. Men svårig-

heten ligger i att beräkna avkastningsförmågan och därvid skilja mellan å ena sidan värden, som ännu icke kunna anses ha uppkommit och därför ej heller skola ersättas, även om de möjligen kunna uppstå och kanske t. o. m. av en eller annan spekulant beräknats vid ingångna köp, samt å andra sidan värden, som visserligen redan föreligga och därför äro ersättningsgilla men ej utnyttjats eller kommit till uttryck i köpeskillingar, belåning, taxeringsvärden e. d. Det synes särskilt vara i detta avseende, som expropriationsnämnderna förmenas ha visat för stor undfallenhet för expropriaters krav. Någon skarp och klar artskillnad eller gräns i övrigt mellan de båda sålunda angivna grupperna av hypotetiska värden kan väl knappast påvisas. Men liksom man uppenbarligen icke utan att komma i strid med verkligheten kan betrakta alla dylika värden såsom obefintliga, måste det vara riktigt att, där ett möjligt värde hänför sig blott till så avlägsen framtid eller eljest är så osäkert, att dess beräkande i handel enskilda emellan skulle av den sakförståndige bedömas som alltför oförsiktig spekulation, värdet ej heller vid expropriation bör anses såsom verkligt. Och även när man icke sålunda bör helt bortse från värdet, måste naturligtvis ett blott hypotetiskt sådant beräknas under hänsyn icke endast till kostnaden för dess utvinnande utan även till väntetid och riskmoment. Som avkastningsförmågan i hög grad beror på brukningsindelning, kommunikationer och annat, som icke hänför sig blott till vederbörande jordområdes egen beskaffenhet, kunna kalkylerna bli mycket invecklade. Att i lagtext ge någorlunda kortfattade och dock upplysande anvisningar angående vad som är att iakttaga vid tillämpning av regeln om ersättning för verkliga värdet torde svårligen låta sig göra.

Lagtexten i det remitterade förslaget skulle ej heller kunna kasta något ljus över det kanske mest betydelsefulla och omstridda av de tolkningsfrågor, som möta vid uppskattning av expropriationsersättning, nämligen frågan om det inflytande, som byggnadslagstiftningen utövar å jordens avkastningsförmåga och å jordvärdet. Denna fråga har behandlats av markutredningen, och departementschefen har uttalat sig om vissa avsnitt av problemet i sådana sammanhang, att uttalandena kunna te sig som motiv till förslaget. Men det torde få anses klart att, om lagstiftaren vill taga någon ståndpunkt härutinnan på ett för lagtillämpningen bindande sätt, det måste ske genom stadganden, som på grund av sitt eget innehåll kunna anses reglera spörsmålet. Till att ge lagens sanktion åt teorier i ämnet kunna de föreslagna bestämmelserna näppeligen vara tjänliga.

Huruvida ämnet lämpar sig för lagstiftning måste ock kunna dragas i tvivelsmål, om man fasthåller principen att det är verkliga värdet som skall ersättas. Hur stort inflytande å detta värde som rättsordningens innehåll än indirekt kan utöva, är värdet självt dock ett faktiskt förhållande som svårligen låter bestämma sig endast genom lagbud. I lag kan ju fastslås vad som skall anses såsom värdet, men sker så, uppstår risk för att nyssnämnda princip därigenom rubbas. Det visar sig också gärna en tendens att med frågan, vad som är verkliga värdet, sammanblanda spörsmålet, huruvida det är detta värde eller ett fingerat högre eller lägre som bör ersättas.

Om det för den viktiga grundsatsen om ersättning för verkliga värdet vore äventyrligt att söka i lag fastställa metoden för detta värdes utvärderande, så torde dock än mindre böra ifrågakomma att, såsom i förarbetena till förslaget synes antytt, lagstiftaren skulle överlämna åt administrativ myndighet att meddela anvisningar i detta ämne.»

I anledning av lagrådets yttrande anför *departementschefen* bl. a. följande:

»Beträffande 7 § i lagen om expropriation synes lagrådets uttalande i sak icke väsentligt skilja sig från den ståndpunkt som jag intagit i mitt tidigare anförande. Lagrådet har emellertid ifrågasatt huruvida de föreslagna ändringarna i paragrafen skulle vara lämpliga. För min del anser jag att nyredigeringen av stadgandet bör vara till nytta, främst såsom ett medel att eliminera sådana övervärden, som enligt en bestämd allmän uppfattning hittills ofta ingått i expropriationsersättningar. För att icke detta syfte skall motverkas, bör den hittillsvarande bestämningen att värdet skall vara 'fullt' utmönstras; den är ju ej heller i och för sig nödvändig för att upprätthålla principen att ersättningen skall motsvara verkliga värdet. Även ur synpunkten av säkerhet och likformighet bör emellertid förslaget leda till bättre resultat än den nuvarande bestämmelsen. Eftersom ortens pris och fastighetens avkastning otvivelaktigt utgöra de väsentligaste värderingsgrunderna, är det enligt min åsikt befogat att framhäva dessa. Lagrådets uttalande, att endast under tämligen speciella omständigheter synnerlig ledning för bestämmandet av värdet av visst jordområde skulle kunna hämtas av ortens pris, har jag mycket svårt att förstå. Vid tomtförsäljningar torde i stället ortspriset per m² regelmässigt utgöra grundvalen för prissättningen, även om naturligtvis individuella förhållanden kunna påkalla avvikelser i ena eller andra riktningen. Att, såsom lagrådet ifrågasatt, utbyta ordet avkastning mot ordet avkastningsförmåga, synes knappast utgöra en förbättring. Visserligen leder ordet 'avkastning' närmast tanken till den faktiska avkastningen. Men då denna ojämförligt oftare än en hypotetisk avkastning i praktiken blir avgörande för värderingen, synes det mig naturligt att lagtexten avfattas i enlighet härmed. I den mån anledning finnes att tillgripa en beräkning av den hypotetiska avkastningen, bör detta ske på samma sätt som andra, i lagtexten icke särskilt omnämnda, faktorer böra vinna beaktande.»

Frågan om principerna för värderingen beröres i flera *motioner*.

Sålunda framhålles i likalydande motionerna I: 326 och II: 413 — vilka på sätt ovan nämnts utmyнна i yrkande om avslag å propositionen och om hemställan till Kungl. Maj:t om ett på förnyad utredning grundat förslag, därvid de i motionerna framförda synpunkterna måtte beaktas — bl. a. följande:

»Övervägande skäl tala för bibehållande av uttrycket 'fulla värdet'. Den föreslagna omformuleringen av lagrummet synes endast ägnad att ytter-

ligare försvåra dess tolkning och kan lända till att regeln, att man i tveksamma fall hellre utdömer för hög än för låg ersättning, bytes i sin motsats. Ett sådant resultat måste strida mot rättsmedvetandet inom alla medborgargrupper.»

Vidare yrkas i motionen I: 328, att riksdagen måtte vidtaga den ändringen i det framlagda förslaget, att nu gällande värderingsregler bibehölles, samt i likalydande motionerna I: 337 och II: 425, att Kungl. Maj:ts förslag måtte så ändras, att 7 § expropriationslagen finge behålla sin nuvarande lydelse.

I likalydande motionerna I: 330 och II: 418 hemställas, att riksdagen måtte besluta, att i expropriationslagen skall stadgas, att löseskilling skall erläggas med fastighetens fulla värde liksom ock för intrång.

Slutligen yrkas i motionen II: 428, att riksdagen måtte besluta, att uttrycket fastighetens »fulla» värde skall bibehållas i 7 § expropriationslagen.

Utskottet.

Genom propositionen föreslås, att 7 § första stycket första punkten expropriationslagen — vilken nu stadgar, att för fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens fulla värde — skall erhålla den lydelsen att för fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens värde med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning. Styckets senare två punkter stadga nu, att om en del av en fastighet exproprieras och återstoden lider skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprierade delens användande, full ersättning därför skall gäldas samt att, om eljest genom expropriationen uppkommer skada för ägaren, även sådan skada skall fullt ersättas. Enligt propositionen skall ersättning gäldas för skada och intrång å återstod av fastighet och eljest genom expropriationen uppkommen skada ersättas.

I ett flertal motioner — I: 326, 328, 330 och 337 samt II: 413, 418, 425 och 428 — beröres ifrågavarande spörsmål, därvid vissa motionärer yrka avslag på Kungl. Maj:ts förslag i denna del, medan andra hemställa, att uttrycket »fulla» måtte bibehållas.

Gällande expropriationslag bygger på den principen att expropriationsersättningen skall uppgå till sådant belopp, att den ersättningsberättigade bibehålles orubbad vid den ekonomiska ställning såsom helhet räknat som han förut innehaft. Av departementschefens uttalanden framgår, att förslaget icke avser att göra ändring härutinnan. Det är utskottet angeläget att understryka detta. Även enligt förslaget skall alltså den exproprierade egendomens värde helt ersättas och likaså skall skada och intrång, som föranledes av expropriationen, i sin helhet gottgöras.

Emellertid hävdar departementschefen, att gällande expropriationslags värderingsregler mycket ofta lett till betydande övervärdering av det exproprierade. De i propositionen anförda statistiska uppgifterna peka i denna rikt-

ning. Härtill kommer att enligt utbredd och gammal erfarenhet expropriationsersättningarna ofta bli mycket höga. Enligt utskottets mening måste det därför anses ådagalagt, att övervärdering vid expropriation i ej obetydlig omfattning äger rum.

Gällande lag ger ej någon anvisning om efter vilka grunder uppskattningen av det exproprierades värde skall ske. Det är därför ej att förvåna, att, såsom allmänt anses, tillämpningen av nuvarande ersättningsbestämmelser är mycket ojämn och att den, utan att sakliga grunder därtill förelegat, har växlat från tid till annan och olika orter emellan. Önskvärdheten av att ha enhetliga värderingsprinciper och fast praxis behöver ej understrykas. I propositionens förslag givas vissa anvisningar om grunderna för värderingen, nämligen att den skall ske med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning. Utskottet hyser den bestämda uppfattningen att angivandet av de två viktigaste värderingsgrunderna med den närmare innebörd de genom departementschefens uttalanden givits måste vara ägnat att skänka god vägledning vid värderingen och därigenom giva förutsättningar för en mera enhetlig värderingspraxis än den nuvarande. Givet är, såsom departementschefen också framhåller, att även andra faktorer än ortens pris och avkastningen kunna konstituera en fastighets värde. I departementschefens uttalanden om den betydelse dessa faktorer äga och den uppmärksamhet som bör ägnas dem instämmer utskottet. Att även andra än de i lagtexten angivna omständigheterna äro att beakta, vilket ock lagtexten antyder, kan enligt utskottets mening ej förringa värdet av att de viktigaste grunderna direkt angivas i lagen.

Nu gällande lagtext återgiver visserligen den princip som skall ligga till grund för värderingen. Emellertid är enligt utskottets mening angelägenheten av att söka avskaffa nu ofta förekommande övervärdering och uppnå en enhetlig värderingspraxis betydande. Såsom ovan anförts är Kungl. Maj:ts förslag bättre än nu gällande lag ägnat att tillgodose dessa önskemål. En lagändring synes också vara den säkraste vägen att uppnå dessa syftemål — låt vara, att redan den i propositionen föreslagna överflyttningen av värderingen till nya organ, som också utskottet nedan vill förordna, i och för sig kan väntas medföra uppkomsten av en ny och riktigare praxis. Gentemot de i flera motioner uttalade farhågorna för att lagändringen skulle komma att misstolkas och uppfattas såsom en ändring i sak av värderingsreglerna får utskottet framhålla, att ändringen ej syftar till annat än att avskaffa den övervärdering som nu ofta förekommer och få till stånd en sådan ordning, som en riktig tillämpning av gällande regel skulle medfört.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet, med avstyrkande av de i motionerna i denna del framställda yrkandena, förordna bifall till propositionen.

Det är tydligt, att det ej heller enligt propositionens förslag kan undgås, att i ett stort antal fall tveksamhet kommer att råda om vad som är fastighetens värde. Enligt vad lagrådet uttalar får gällande lags uttryckssätt anses beträffande tveksamma fall ha den funktionen att expropriaten icke bör

bära den med osäkerheten om värdet förenade risken utan att bevisbördan bör åvila den expropriierande. Genom den förordade lagändringen bör enligt utskottets mening icke ske någon rubbning av den princip, åt vilken lagrådet sålunda givit uttryck.

Såsom av det ovan anförda framgår är vid markvärdering att beakta en rad olika omständigheter. I propositionen uttalar departementschefen, att det för tillämpningen i praktiken av de i propositionen föreslagna värderingsreglerna torde erfordras, att en mera detaljerad beskrivning av den nya värderingsmetoden med tillhörande exempelsamling utarbetas. Efter be-myndigande den 18 juni 1949 av Kungl. Maj:t har departementschefen tillkallat särskilda sakkunniga för att bl. a. uppgöra förslag till anvisningar för tillämpningen av de nya bestämmelserna i förevarande lagförslag. I direktiven för de sakkunniga säger departementschefen bl. a., att anvisningarna böra vara så förberedda inom Kungl. Maj:ts kansli, att de snabbt kunna utfärdas, som propositionen i denna del antages oförändrad eller med ändringar, som icke i högre grad rubba värderingsprinciperna. Lagrådet har med föranledande av ovan återgivna uttalande i propositionen framhållit, att det ej kan ifrågakomma att överlämna åt administrativ myndighet att meddela anvisningar om utvärderande av verkliga värdet. Anmärkningar av liknande innebörd framföras i motionerna I: 326 och 337 samt II: 413 och 425.

Enligt utskottets mening kan det uppenbarligen icke vara riktigt, att Kungl. Maj:t genom i administrativ ordning utfärdad författning meddelar föreskrifter, vilka till sin reella innebörd äro regler angående tolkningen av expropriationslagens värderingsbestämmelser. Det lär ej heller vara avsett att den i propositionen berörda beskrivningen och de i direktiven för de sakkunniga omförmälda anvisningarna skulle bli av antydd karaktär. Å andra sidan är det givetvis av stort värde att de problem, som äro förknippade med fastighetsvärderingen, bli belysta; intet är att erinra emot att detta sker genom av Kungl. Maj:t tillkallade sakkunniga. Men man måste hålla i minnet, att de sakkunnigas uttalanden icke kunna innefatta någon för domstolarna bindande förklaring om innebörden i expropriationslagens värderingsregler. De sakkunnigas uttalanden kunna icke vara att betrakta på annat sätt än reflexioner i en av en enskild person utgiven lagkommentar eller i ett vetenskapligt arbete.

IV. Expropriationsmyndighetens organisation.

Efter att ha övervägt frågan huruvida expropriationsnämnderna i en eller annan form skola bibehållas eller värderingsuppgiften bör överflyttas till domstol anför *departementschefen* bl. a. följande:

»Om alltså i enlighet med min mening proceduren bör ordnas såsom ett enhetligt och sammanhängande domstolsförfarande, i stort sett följande rättegångsbalkens regler, återstår att avgöra om uppgiften bör läggas på nå-

gon bestående domstol eller om nya specialdomstolar böra inrättas. Av särskild betydelse för ståndpunktstagandet härtill är förslaget om tillsättande av expropriationstekniker. Detta är, såsom av det förut sagda framgår, gemensamt för alla de framkomna förslagen, och endast i ett par remissyttranden har värdet därav ifrågasatts. Även enligt min mening bör förverkligandet av detta uppslag kunna leda till praktiska resultat av den största betydelse. Det kan dock vara tveksamt om experterna böra vara medlemmar av domstolen eller sakkunniga utanför denna. I departementspromemorian förordades den senare lösningen, därvid bl. a. framhölls att teknikerna borde göra sina uttalanden i den öppna förhandlingen under diskussion med parterna och av dem åberopade sakkunniga. Flera remissorgan ha emellertid förordat att experterna skola få säte i domstolen. De ha därvid bl. a. hänvisat till vattendomstolarna där de tekniskt sakkunniga, vattenrättsingenjörerna, med erkänt gott resultat ingå såsom integrerande del i själva domaruppsättningen. Det synes även mig som om önskemålet om stadga och kontinuitet i värderingarna kan bli säkrare tillgodosett om expropriationsteknikerna bli ledamöter av domstolen och beklädas med det ansvar som följer därmed. Förnyade beräkningar och annan omgång torde även lättare kunna undvikas om expropriationsmyndigheten genom sakkunniga ledamöter inom denna är i stånd att fortlöpande följa det ofta vidlyftiga värderingsarbetet. Jag förordar därför att teknikerna erhålla domareställning. Detta för emellertid med sig att, även om man väljer utvägen att inordna förfarandet i den redan bestående domstolsorganisationen, expropriationsteknikerna under alla förhållanden komma att bilda ett nytt inslag i domstolen och att därför dennas sammansättning blir väsentligen en annan än förut.

Andra omständigheter som kunna inverka på avgörandet, huruvida bestående domstolar böra anförtros ifrågavarande uppgifter eller nya specialdomstolar inrättas, äro frågorna om domkretsen, om ordförandeskapet i domstolen och om vilka ledamöter som, utöver ordföranden och teknikererna, böra ingå i denna. Då markutredningens majoritet föreslog att en expropriationsdomstol skulle inrättas i varje län, tänkte man sig att åtminstone tills vidare en underdomare i länet skulle, med bibehållande av sin ordinarie tjänst, fungera som ordförande i expropriationsdomstolen, i den utsträckning verksamheten där påfordrade. Detta förslag har mycket kraftigt avstyrkts från hovrättshåll, varvid framhållits, att anordningen skulle desorganisera arbetet i den därav berörda ordinarie domstolen. På grund härav torde markutredningens majoritetsförslag vara praktiskt ogenomförbart, och det lär icke heller kunna ifrågakomma att inrätta ett ganska stort antal nya ordinarie domaretjänster för dessa länsdomstolar med oviss arbetsbelastning. Det torde därför vara nödvändigt att anknyta till den bestående organisationen av domstolarna i första instans. Detta skulle lämpligen kunna ske på samma sätt som gäller i fråga om ägodelningsrätterna på landet, d. v. s. domaren i den allmänna underrätten göres tillika till ordförande i domstolen för expropriationsärenden och kansliet blir gemensamt. Därmed undvikas en helt ny organisation med nya tjänster, och de

ifrågavarande arbetsuppgifterna infogas på ett smidigt sätt i det löpande arbetet inom den redan bestående ramen. Jämfört med förslaget om länsdomstolar kan detta synas som en splittring av arbetsuppgifterna på flera händer, men det bör emellertid understrykas, att expropriationsteknikernas ställning blir densamma som enligt nämnda förslag och att det i främsta rummet är genom dem som man kan ernå den eftersträvade likformigheten i praxis. Såsom påtagliga om än icke mera betydande fördelar med anordningen må även nämnas, att domstolen kan tillgodogöra sig den ordinarie domarens kännedom om förhållandena i hans egen domkrets och att inställelsekostnaderna för parter och vittnen bli mindre än som skulle blivit fallet med en länsdomstol.

I den ifrågasatta domstolen torde slutligen, såsom markutredningen föreslagit, böra ingå på ett par lekmän.»

Departementschefen förordar sålunda, att den domstol, som i första instans skall handlägga expropriationsmål, skall bestå av ägodelningsdomaren i orten såsom ordförande, två expropriationstekniker med i allmänhet länet som tjänstgöringsdistrikt samt två nämndemän. I enklare mål bör det räcka med en tekniker.

Lagrådet avstyrker förslaget att inrätta expropriationsdomstolar. Enligt lagrådets mening ligger det närmast till hands att bibehålla expropriationsnämnderna, ehuru med förändrad sammansättning.

I anledning av lagrådets yttrande framhåller *departementschefen*, att vad lagrådet anfört ej innefattar några nya synpunkter av avgörande betydelse och att han därför icke funnit skäl att frånga det remitterade förslaget i denna del.

Icke i någon av de i anledning av propositionen väckta *motionerna* framföres erinran mot förslaget att överflytta värderingsfrågan till domstol. Motionsledes föreslås emellertid bl. a., att uppgiften bör anförtros domstol med annan sammansättning än den av departementschefen föreslagna.

Sålunda framhålles i likalydande *motionerna* I: 326 och II: 413 den synpunkten — vilken bör beaktas vid den i *motionerna* begärda fortsatta utredningen — att intet är att erinra mot att värderingen anförtros åt ägodelningsrätterna men att övervägande skäl synas tala för att de föreslagna expropriationsteknikerna icke beredas ställning såsom ledamöter av domstolen utan höras såsom sakkunniga.

I likalydande *motionerna* I: 337 och II: 425 yrkas, att riksdagen måtte besluta, att expropriationsteknikerna skola ha ställning som sakkunniga och ej som domare eller, om de skola bliva domare, de liksom motsvarande befattningshavare vid vattendomstolarna, vattenrättsingenjörerna, skola till sättas på livstid.

Även i *motionen* II: 428 föreslås, att riksdagen måtte besluta, att expropriationsteknikerna ej erhålla ställning såsom domstolsledamöter utan endast såsom sakkunniga.

Motionsledes ha beträffande den föreslagna domstolens sammansättning framförts ytterligare ändringsförslag, vilka dock endast avse detaljer. Till dessa förslag återkommer utskottet i nästa avsnitt.

Utskottet.

Det reformförslag som i denna del framlägges genom propositionen innebär, att värderingsfrågan överflyttas från de nuvarande expropriationsnämnderna, som skola försvinna, till domstol. För expropriationsmålen skola inrättas särskilda domstolar i första instans med en för dessa måls beskaffenhet särskilt avpassad sammansättning. Expropriationsmålen skola kunna fullföljas, även beträffande värderingsfrågan, till hovrätt och därifrån till högsta domstolen.

Som utskottet i föregående avsnitt framhållit är det angeläget att söka avskaffa den nu ofta förekommande övervärderingen och uppnå enhetlighet i tillämpningen av expropriationslagens värderingsregler. För att dessa syftemål skola kunna uppnås torde det vara erforderligt, att besluten i värderingsfrågorna äro utförligt motiverade, så att det tydligt framgår hur det slutliga värdet framkommit, samt att besluten i dessa frågor kunna överklagas. Departementschefens ståndpunkt att värderingsfrågorna böra överflyttas till domstol, varigenom därjämte ernås ett enhetligt och sammanhängande domstolsförfarande, finner utskottet därför välgrundad.

Enligt propositionen skall för expropriationsmålen handläggning i första instans inrättas specialdomstol, i förslaget kallad expropriationsdomstol, en för varje domsaga och varje stad med rådhusrätt. Den skall bestå av ordförande, som skall vara ägodelningsdomaren i orten, som regel två särskilt sakkunniga ledamöter, kallade expropriationstekniker, samt två nämndemän. För att tjänstgöra såsom expropriationstekniker skall Kungl. Maj:t eller myndighet, som Kungl. Maj:t bestämmer, utse lämpligt antal personer, av vilka hälften skall ha erfarenhet i fråga om fastighetsvärdering inom tätorter och hälften beträffande dylik värdering å landet. Det skall ankomma på ordföranden att bland de sålunda förordnade kalla dem som med hänsyn till målets beskaffenhet äro lämpligast. Likaså är det ordföranden, som skall till tjänstgöring i expropriationsdomstolen inkalla två av nämndemännen i orten.

Någon tvekan synes icke kunna råda om att det måste vara av stort värde för att uppnå en jämn och enhetlig värderingspraxis att man får en sådan kår av speciellt sakkunniga som avses med expropriationsteknikerna. Där emot råder det starkt delade meningar om vilken ställning dessa specialister skall givas, om de böra vara ledamöter i domstolen eller om de böra vara utanför domstolen stående sakkunniga, som skola höras inför denna. Sistnämnda mening omfattas i motionerna I: 326 och 337 samt II: 413, 425 och 428.

Skäl kunna åberopas för att expropriationsteknikerna få ställning som sakkunniga utanför domstolen. Parterna få i sådant fall tillfälle att redan i första instans diskutera och motbevisa den mening expropriationsteknikern hävdar. Enligt förslaget kan det ske först i hovrätten och då dessutom utan möjlighet att få meningsutbytet berikat genom uttalanden från expropriationsteknikern. Sedan expropriationsdomstolen avdömt målet, är enligt förslaget den kunskapskälla uttömd, som de tekniker utgöra, vilka tjänstgjort i domstolen vid målets handläggning. Detta måste minska överrättens möjligheter att bedöma målet; hur utförlig domsmotivering expropriationsdomstolen än givit, torde det dock mycket ofta förhålla sig så att icke alla de av teknikerna anförda och på utgången inverkan synpunkterna kommit till uttryck i domen. Ofta skulle det säkerligen vara av värde att höra teknikerna även i överinstansen. Dessutom må framhållas, att en domstol med sammansättning enligt förslaget i ej obetydlig utsträckning torde komma att göra fullföljdsrätten illusorisk, åtminstone då tvisten rör ren värdeuppskattning; överrätterna torde nämligen komma att visa synnerlig försiktighet då det gäller att i en dylik fråga göra ändring i en dom av expropriationsdomstol, i vilken den sakkunnige ingår som ledamot. En risk torde också kunna vara att teknikernas säte i domstolen medför en ökad vidlyftighet i processen. Parterna kunna nämligen aldrig avvakta resultatet av expropriationsteknikernas undersökning. De torde väl därför ej sällan komma att redan från början inrikta sig på att förebringa egen bevisning; ett av syftena i processen måste ju vara att söka övertyga de i domstolen sittande sakkunniga om riktigheten av partens ståndpunkt.

Å andra sidan kunna, såsom departementschefen gjort, till stöd för propositionens förslag åberopas de erkänt goda resultaten av vattendomstolarnas verksamhet. Dessa domstolar ha ju en sammansättning, till vilken de föreslagna expropriationsdomstolarnas nära ansluter sig. Dessutom torde det finnas goda grunder för departementschefens uppfattning att önskemålet om stadga och kontinuitet kan bli säkrare tillgodosett om expropriationsteknikerna bli ledamöter i domstolen. Om teknikerna erhålla ställning som domare, torde vidare ansvaret i deras uppgift särskilt tydligt framhävas. Dessa synpunkter väga enligt utskottets mening mycket tungt. Med hänsyn till vad sålunda anförts anser utskottet, att Kungl. Maj:ts förslag om expropriationsdomstolar, som fullsuttna bestå av ägodelningsdomaren, två expropriationstekniker och två lekmän, kan godtagas.

V. Förslagets detaljutformning.

Utskottet övergår härefter till behandling av vissa av de särskilda bestämmelserna i de framlagda lagförslagen. Mot övriga bestämmelser har utskottet icke funnit anledning till erinran.

1. Förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189)
om expropriation.

Utskottet. Expropriationslagen företer i sin gällande lydelse allvarliga brister i skilda avseenden. Ur formell synpunkt kan anmärkas bl. a., att terminologien ej är fast och enhetlig. Det torde räcka att som exempel nämna, att ordet »fastighet» på olika ställen har olika innebörd. Vidare torde kunna övervägas huruvida det ej vore lämpligt att införa detaljerade bestämmelser om sättet för inhämtande av fastighetsägarens och andra sakens yttrande över en ansökan om expropriation. Som en brist må anmärkas den knapphändiga regleringen av nyttjanderättshavares och andra sakens rätt till ersättning. Även bestämmelserna om expropriations verkan i fastighetsbildningshänseende äro mycket kortfattade. Förevarande lagförslag har icke sådant syfte att de anmärkta bristerna genom detsamma kunnat avhjälpas. Ur rent formell synpunkt innebär förslaget fastmera den försämringen att lagen framdeles kommer att förete en mångfald luckor i paragrafföljden. Utskottet får därför såsom ett önskemål framhålla, att vid lägligt tillfälle hela expropriationslagen måtte överses och överarbetas.

1 §.

Utskottet. I fråga om propositionens förslag om ändring av förevarande paragraf och vad därmed har samband får utskottet hänvisa till vad ovan i avsnitt II anförts.

I propositionen beröres även frågan om en överflyttning från Kungl. Maj:t till länsstyrelserna av vissa expropriationsärenden. Departementschefen uttalar, att enligt hans mening skulle en viss decentralisering på ifrågasvarande område vara önskvärd, samt hänvisar till att decentraliseringsutredningen kommer att till behandling upptaga såväl detta som närliggande spörsmål. Decentraliseringsutredningen har därefter den 1 juni 1949 avgivit en PM angående decentralisering av ärenden om expropriationsrätt, i vilken förordas, att beslutanderätten i ärenden om expropriationstillstånd enligt 1 § expropriationslagen decentraliseras till länsstyrelserna. Promemorian är nu föremål för övervägande inom justitiedepartementet.

Inom utskottet råder tveksamhet huruvida bärande skäl föreligga att genomföra en decentralisering på ifrågasvarande område. Med hänsyn till detta spörsmåls nuvarande läge finnes emellertid enligt utskottets mening ej anledning för riksdagen att i förevarande sammanhang taga ställning till frågan.

7 §.

Utskottet får hänvisa till vad utskottet i avsnitt III ovan anført.

13 §.

Utskottet får hänvisa till vad utskottet i avsnitt IV ovan anført.

14 §.

I *motionen* II: 428 yrkas, att riksdagen måtte besluta, att i förslaget benämningen »expropriationsdomstol» genomgående skall utbytas mot »marklösenrätt», samt att riksdagen måtte vidtaga övriga därav föranledda omformuleringar.

Utskottet. Det i motionen föreslagna namnet synes sämre än det i propositionen upptagna täcka de nya domstolarnas verksamhetsområde; »marklösenrätt» för tanken uteslutande på de fall, där fråga är om expropriation av äganderätt till mark. Men expropriation kan ju lika väl avse endast en begränsad rätt till en fastighet. Vid nu angivna förhållande finner utskottet vad i motionen anförts — bl. a. att namnet »expropriationsdomstol» är tungt och klumpigt — icke böra föranleda ett frångående av Kungl. Maj:ts förslag.

15 §.

I fråga om lekmannaelementet i expropriationsdomstolen anför *departementschefen*:

»Vad angår utseendet av lekmannainslaget i expropriationsdomstolarna synes det, för att undvika en särskild valprocedur, lämpligt att två av nämndemännen i orten kunna anlitas. I likhet med vad som sker i vattendomstolarna torde det böra ankomma på ordföranden att, med hänsyn till egendomens belägenhet och beskaffenhet, bestämma vilka som i varje särskilt fall skola tillkallas för tjänstgöring. Med hänsyn till expropriationsmålens natur torde det dock vara önskvärt att den ene är ägare av fastighet och den andre fristående från fastighetsägarintressen. Såväl ägodelningsnämndemän och vattenrättsnämndemän som nämndemän vid de allmänna domstolarna böra kunna komma i fråga. Även om nämndemännen vid rådhusrätterna närmast utsetts för att deltaga i handläggningen av brottmål, böra de kunna anlitas jämväl för tjänstgöring i expropriationsdomstol.»

Frågan om lekmannaelementet beröres i några *motioner*. Sålunda yrkas i likalydande motionerna I: 330 och II: 418, att riksdagen måtte besluta, att till nämndemän i expropriationsdomstol skola utses antingen ägodelningsnämndemän eller skiftesgodemän. I motionen II: 428 hemställles, att riksdagen måtte besluta, att 17 § andra stycket skall utbytas mot två nya stycken av följande lydelse:

»För tjänstgöring i marklösenrätt i stad med rådhusrätt, så ock i marklösenrätt i sådan domsaga, som omfattar endast en stad, skola nämndemän utses till det antal Konungen bestämmer dels av länsstyrelsen, dels av stadsfullmäktige. Av länsstyrelsen skola därvid utses personer, som kunna anses företräda fastighetsägarnas intressen i expropriationsmål. I rätten skola varje gång tjänstgöra en av länsstyrelsen utsedd och en av stadsfullmäktige vald nämndeman, vilka ordföranden kallar därtill.

I marklösenrätt i annan domsaga skola varje gång tjänstgöra två nämndemän i orten, som ordföranden kallar därtill. Såvitt möjligt iakttages därvid att den ene är ägare av fastighet men den andre icke.»

I *markutredningens* betänkande upptogs såsom domförrhetsregel ett stadgande av innehåll att vid måls avgörande utan huvudförhandling samt annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn å stället, så ock vid huvudförhandling, som hålles i omedelbart samband med förberedelsen, expropriationsdomstolen är domför med ordföranden ensam, dock att ordföranden vid avgörande av fråga, som avses med det sålunda återgivna stadgandet, bör, där frågans beskaffenhet påkallar det, rådgöra med den eller dem av expropriationsteknikerna, som han med hänsyn till den för frågans bedömande erforderliga sakkunskapen finner sig böra här för anlita.

I propositionen anför *departementschefen*:

»I anslutning till 1 kap. 4 och 11 §§ rättegångsbalken bör i ett andra stycke av 15 § föreskrivas att vid måls avgörande utan huvudförhandling samt vid annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn å stället, expropriationsdomstol är domför med ordföranden ensam. Denna domförrhetsregel bör däremot ej omfatta det fall att huvudförhandling hålles i omedelbart samband med förberedelsen. Då ett mål går till huvudförhandling, måste nämligen förutsättas att sakkunskap regelmässigt erfordras. Vid detta förhållande synes i nyssnämnda fall vara lämpligare att domstolen är fullsutten än att, såsom enligt *markutredningens* förslag, ordföranden är ensam domare med viss skyldighet att rådgöra med en eller flera expropriationstekniker.»

Utskottet. I avsnitt IV ovan har utskottet förklarat, att Kungl. Maj:ts förslag om expropriationsdomstolar, som fullsuttna bestå av ägodelningsdomaren, två expropriationstekniker och två lekmän, kan godtagas. Lekmannaelementet skall enligt förslaget utgöras av två nämndemän i orten. Därmed avses ägodelningsnämndemän, vattenrättsnämndemän och nämndemännen vid de allmänna domstolarna.

För tjänstgöring i de till domsagorna anknutna expropriationsdomstolarna torde det alltid finnas tillgång till lämpliga nämndemän. Inom den relativt stora grupp, som häradsrättens nämndemän, ägodelningsnämndemännen i domsagan och de för denna valda vattenrättsnämndemännen utgöra, lära alltid finnas personer med anknytning till de olika, mot varandra stående intressegrupper, vilka parterna i ett expropriationsmål tillhöra. Vid expropriationsdomstol i domsaga torde det sålunda ej möta någon svårighet att — såsom synes kunna vara lämpligt — såsom den ene nämndemannen tillkalla, då fråga är om expropriation av jordbruksfastighet, nämndeman, som är ägare eller innehavare av dylik fastighet, och, då fråga är om expropriation av annan fastighet, nämndeman, som äger sådan fastighet.

I städerna med rådhusrätt är läget annorlunda. Rådhusrättsnämnden tjänstgör uteslutande i grövre brottmål. Detta torde regelmässigt öva visst inflytande på personvalet vid utseendet av nämndemännen. Det oaktat torde i de större städerna, där ett relativt stort antal nämndemän väljas, städse

möjlighet föreligga att finna för tjänstgöring i expropriationsdomstol lämpliga nämndemän. I anledning av vad i motionen II: 428 anförts därom, att det i de fall staden är part skulle bli ett utomordentligt grannliga värv att utse de två nämndemännen, får utskottet framhålla, att det med hänsyn till den oberoende ställning ordföranden intager måste anses uteslutet, att några obehöriga synpunkter skola komma att inverka vid utseendet av nämndemännen. I de allra största städerna med flera hundra nämndemän kan väl ordföranden ej tänkas äga närmare kännedom om alla nämndemännens större eller mindre lämplighet för tjänstgöring i expropriationsdomstol, men den svårighet, som nämnda omständighet kan medföra, torde kunna övervinnas genom att expropriationsdomstolens ordförande samråder med ordförandena på rådhusrättens olika avdelningar. Enligt utskottets mening är det främst i de minsta städerna med rådhusrätt som risk finnes, att propositionens förslag medför svårigheter, d. v. s. i de städer, där endast 9 eller 12 nämndemän väljas. I många av dessa städer torde t. ex. ej finnas någon lantbrukare bland nämnden. Ibland äro kanske de flesta av de 9 nämndemännen livligt kommunalt verksamma och därför jäviga eller i varje fall mindre lämpliga att tjänstgöra, då staden är part i expropriationsmålet.

I motionen II: 428 föreslås den lösningen av problemet om lekmannelementet i expropriationsdomstol i stad med rådhusrätt — och även i sådan domsaga som omfattar endast en stad — att två grupper nämndemän skulle finnas, en utsedd av länsstyrelsen bland personer som kunna anses företräda fastighetsägarnas intressen i expropriationsmål och en av stadsfullmäktige. I domstolen skulle samtidigt tjänstgöra en nämndeman från varje grupp. Mot detta förslag talar i första hand den omständigheten att länsstyrelsen skulle utse vissa nämndemän. Utmärkande för vår nuvarande nämndemannainstitution är att nämndemännen alltid utses genom val; ett avsteg från denna princip vore enligt utskottets mening icke lämpligt. Vidare innebär förslaget ett så starkt markerande av att de två i domstolen tjänstgörande nämndemännen skulle företräda olika intresseriktningar, att viss risk skulle finnas, att nämndemännen skulle komma att känna sig mera som partsombud än domare.

Mot det i motionerna I: 330 och II: 418 framförda förslaget att till nämndemän skulle kunna utses skiftesgodemän — varmed torde åsyftas godemän som avses i 6 kap. 4 § lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad — talar, att i varje fall godemännen i de små städerna, vilka städer enligt utskottets uppfattning i förevarande hänseende äro av störst intresse, torde vinna endast ringa erfarenhet, särskilt i fråga om bevisvärdering.

Utskottet finner sålunda intet av de motionsledes framförda förslagen tillfredsställande. Huru stora olägenheter propositionens förslag kan komma att innebära för de smärre städernas del, låter sig icke avgöra utan individuella uppgifter om de i de små städerna faktiskt valda nämndemännens kvalifikationer respektive bristande lämplighet för tjänstgöring i expropriationsmål. Måhända blir det inga olägenheter eller blott obetydliga sådana.

Att med sådan ovisshet förorda ett förslag som i och för sig är mindre lämpligt än propositionens kan ej vara riktigt. Utskottet anser därför, att propositionens förslag på denna punkt bör godtagas. Frågan bör emellertid följas uppmärksamt och, om olägenheter ge sig till känna, upptagas till ny prövning. Ett förslag till lösning, som därvid torde kunna tagas under övervägande, synes vara att såsom nämndeman i expropriationsdomstol i stad med rådhusrätt skulle kunna tjänstgöra även nämndeman i domsaga, som gränsar till staden. Detta förslag har den svagheten att expropriationsdomstolens ordförande icke kan tänkas känna domsagans nämndemän; om ordföranden och häradshövdingen rådpläga, torde emellertid nämnda omständighet ej vara till alltför stor olägenhet.

I andra stycket av förevarande paragraf givas domförhetsregler för expropriationsdomstolen. Från rättegångsbalkens bestämmelser innefattar förslaget den avvikelsen, att expropriationsdomstol vid huvudförhandling, som hålles i omedelbart samband med förberedelsen, skall vara fullsutten. Enligt rättegångsbalken är häradsrätt i dylikt fall domför utan nämnd, d. v. s. med häradshövdingen ensam. Avvikelsen har departementschefen motiverat därmed att det, då ett mål går till huvudförhandling, måste förutsättas att sakkunskap regelmässigt erfordras. Enligt utskottets mening gäller detta icke alltid. Utskottet får peka på de i 59 § expropriationslagen omförmälda fallen av fastställande av överenskommelse. Med hänsyn till den prövning, som i dylika fall åligger domstolen, synes rättegångsbalken ej medgiva, att målet avgöres under förberedelsen. Medverkan av tekniker och nämndemän är emellertid i dessa fall i regel ej erforderlig. Vidare må nämnas, att i de mål enligt byggnadslagen, som skola upptagas av expropriationsdomstol, tvisteläget kan vara sådant, att varje skäl saknas att frångå rättegångsbalkens regel. Å andra sidan är det obestridligt, att tekniker och nämndemän som regel böra medverka när det är fråga om värdering. Garantier härför synas förefinnas, även om rättegångsbalkens domförhetsregel får helt gälla också beträffande expropriationsdomstol. Enligt 42 kap. 20 § rättegångsbalken äro nämligen förutsättningarna för att huvudförhandling må hållas i samband med förberedelsen, att hinder däremot icke möter enligt 43 kap. 2 § samma balk och tillika parterna samtycka därtill eller saken finnes uppenbar. Utskottet får därjämte erinra om processlagberedningens uttalande, att även om båda parterna samtycka till omedelbar huvudförhandling, det tillkommer domaren att pröva huruvida med hänsyn till rättens sammansättning sådan förhandling bör äga rum. Utskottet får med stöd av det anförda förorda, att lydelsen av andra stycket i förevarande paragraf så jämkas, att expropriationsdomstolen blir domför med ordföranden ensam även vid huvudförhandling, som hålles i omedelbart samband med förberedelsen.

16 §.

Departementschefen anför bl. a. följande:

»För huvuddelen av expropriationsdomstolens arbete torde det vara tillräckligt att föreskriva, att expropriationsteknikerna skola vara förtrogna

med frågor om värdering av mark, några av dem företrädesvis på landet, andra i tätorter. Vidare bör man förvissa sig om att åtminstone någon av dem är expert på värdering av byggnader och någon kunnig i taxering av växande skog. Självfallet kan samma person företräda mer än ett slags expertis, och bestämmandet av totalantalet tekniker bör i viss mån bli beroende därav. På grund härav böra följande huvudgrunder tillämpas vid utseendet av teknikerna. För varje län förordnas i allmänhet fyra—sex personer, av vilka minst två skola äga kännedom om värdering av mark på landet, minst två om värdering av mark i tätorter, minst en om värdering av byggnader och minst en om värdering av växande skog. För de suppleanter, som kunna behövas, böra gälla samma kvalifikationskrav. Då expropriationstekniker eller suppleant för honom förordnas, bör anges vilken eller vilka av de nu nämnda specialiteterna han företräder. Med ledning härav kan ordföranden till tjänstgöring kalla den eller de tekniker som i varje särskilt fall med hänsyn till målets beskaffenhet befinnas mest lämpliga. Uppdraget att vara expropriationstekniker synes böra lämnas för viss tid, förslagsvis tre år.

Det torde böra uppmärksammas att hinder icke möter att utse samma person till expropriationstekniker i två eller flera län. Då det kan vara svårt att överallt finna rutinerade specialister på dessa områden, torde det på sina håll rentav bli nödvändigt att begagna sig av denna möjlighet. Bl. a. med hänsyn härtill anser jag att expropriationsteknikerna böra, åtminstone till en början, förordnas centralt av Kungl. Maj:t eller möjligen av myndighet som Kungl. Maj:t finner lämplig.»

Lagrådet, som förordar bibehållande av en med tekniker förstärkt expropriationsnämnd, uttalar om dessa tekniker, att med hänsyn till angelägenheten av att teknikerna ej känna sig stå i beroendeställning till det allmänna tiden för deras förordnande bör bestämmas till sex år.

I likalydande *motionerna* I: 330 och II: 418 yrkas, att riksdagen måtte besluta, att när fråga är om expropriation av jordbruksfastighet den ene av expropriationsteknikerna bör vara innehavare och brukare av jordbruksfastighet.

På sätt i avsnitt IV anförts framställes i likalydande *motionerna* I: 337 och II: 425 det andrahandsyrkandet att expropriationsteknikerna måtte tillsättas på livstid.

Utskottet. Departementschefens uttalanden om de kvalifikationer expropriationsteknikerna skola äga föranleda ingen erinran från utskottets sida. Att såsom i likalydande *motionerna* I: 330 och II: 418 påyrkats föreskriva, att i vissa fall någon av teknikerna skulle vara ägare eller innehavare av jordbruksfastighet, kan ej ifrågakomma redan på grund av svårigheten att finna tillräckligt antal personer, som äga eller bruka jordbruksfastighet och samtidigt besitta den tekniska sakkunskap som kräves.

Såsom departementschefen anført böra tekniker förordnas för varje län. Detta torde böra direkt utsägas i lagtexten. Härigenom blir det klart, att ex-

propriationsdomstolens ordförande ej kan tillkalla andra tekniker än dem, som äro förordnade för det län, varest domstolen är belägen. Underrättelseskyldigheten bör också inskränkas till de för länet utsedda teknikerna. Vad utskottet sålunda föreslår innebär ej något hinder att utse samme person till expropriationstekniker i två eller flera län.

I likalydande motionerna I: 337 och II: 425, i vilka i första hand hemställes att teknikerna givas ställning såsom sakkunniga utanför domstolen, yrkas i andra hand, att teknikerna, som enligt förslaget skola förordnas på tre år, måtte tillsättas på livstid. Då det här ej är fråga om inrättande av ordinarie tjänster utan allenast om lämnande av ett visst uppdrag, synes det icke kunna komma i fråga att låta förordnandet avse den utseddes livstid eller tid till dess denne uppnått viss levnadsålder. Däremot kan man vara tveksam om tiden för förordnandet bör vara tre år eller viss längre tid. På sätt av redogörelsen ovan framgår har lagrådet, som förordade bibehållande av en med tekniker förstärkt expropriationsnämnd, beträffande dessa tekniker uttalat, att med hänsyn till angelägenheten av att teknikerna ej skulle känna sig stå i beroendeställning till det allmänna tiden för deras förordnande borde bestämmas till sex år. Detta lagrådets uttalande synes välgrundat och äger minst lika stor giltighet beträffande sådana tekniker, varom här är fråga. Utskottet får därför förorda, att expropriationsteknikerna förordnas för en tid av sex år.

21 §.

Utskottet. Enligt förevarande paragraf i förslaget skall den exproprierande i stämningsansökningen uppgiva, utöver vad eljest är stadgat, bl. a. även den ersättning han bjuder i målet. Utskottet har erfarit, att det ibland ej torde vara möjligt för den exproprierande att redan i stämningsansökningen lämna uppgift i angivna hänseende. Så läser stundom vara fallet t. ex. vid expropriation för uppsättande av elektrisk kraftledning. Om ledningen skall framdragas genom skogsmark, torde nämligen värdet av den skog, som kommer att gå till spillo, ej alltid kunna bedömas redan vid stämningsansökningens ingivande. Utskottet vill i anledning härav endast framhålla, att i dylika fall underlåtenheten att i stämningsansökningen uppgiva den ersättning, som bjudes i målet, ej kan anses utgöra en sådan brist, som enligt 42 kap. 4 § rättegångsbalken skall föranleda att ansökningen avvisas.

37—40 §§.

Efter att ha återgivit markutredningens förslag att de i 82 § gällande lag upptagna bestämmelserna om förtida tillträde vid expropriation för järnvägar skulle erhålla tillämpning vid expropriation i allmänhet, därvid de enligt markutredningen borde kompletteras med en motsvarighet till stadgandet i 54 § första stycket andra punkten, anför *departementschefen* i anslutning till den föreslagna 37 § bl. a. följande:

»Med hänsyn till att frågan om expropriationsersättning i framtiden avses skola kunna bli föremål för prövning i högre instans är det nödvändigt att

vidga hittillsvarande möjligheter för den exproprierande att tillträda fastigheten före expropriationens fullbordan. Markutredningens förslag i detta hänseende anser jag i huvudsak kunna godtagas. I anledning av vad överståthållarämbetet anfört synes emellertid böra stadgas att bostadshavare icke skall vara skyldig att avflytta tidigare än å första fardag som inträffar sedan tre månader förflutit efter det han mottagit underrättelse om att fastigheten skall tagas i besittning av den exproprierande.»

Vid förslagets 38—40 §§ anför departementschefen bl. a.:

»I anslutning till vad under nästföregående paragraf förordats böra även de i 83 § samt 84 § andra och tredje styckena gällande lag intagna bestämmelserna givas generell giltighet. Därvid bör emellertid Konungens befallningshavandes befogenhet att förordna om fastighets upplåtande, då ägaren vägrar att låta den exproprierande taga fastigheten i besittning utan ersättnings gäldande, överflyttas på den domstol där expropriationsmålet är anhängigt. Lämpligast synes vara att domstolen, då ägaren finnes ha giltigt skäl för sin vägran, verkställer preliminär uppskattning av expropriationsersättningen och meddelar förordnande under villkor att tre fjärdedelar av det uppskattade beloppet nedsättes hos Konungens befallningshavande.»

I likalydande *motionerna* I: 337 och II: 425 yrkas, att förslaget i dessa delar måtte omarbetas efter följande i motionerna angivna riktlinjer:

»1) Rätt för exproprianten att taga fastigheten i besittning innan expropriationsersättningen slutgiltigt bestämts bör finnas endast efter särskilt beslut av expropriationsdomstolen. Sådant beslut bör kunna fattas endast i fall, då exproprianten visar att särskild skyndsamhet är av betydande vikt för honom. Det är på denna ståndpunkt bl. a. den tyska rätten står genom sitt Dringlichkeitsverfahren.

2) Exproprianten bör vara skyldig att på ett tidigt stadium, helst redan i stämningen i expropriationsmålet, yrka på att få taga fastigheten i besittning innan expropriationsersättningen slutgiltigt bestämts, om han skall kunna få rätt till sådant besittningstagande.

3) I samtliga fall då fastighet tages i besittning innan ersättningen slutgiltigt bestämts böra de ersättningsberättigade ha rätt till en preliminär expropriationsersättning.

4) Den procentsats av den preliminära ersättningen, till vilken de ersättningsberättigade böra ha rätt, bör såsom föreslogs i 1910 års kommittéförslag bestämmas till 100 % av fastighetens eller rättighetens preliminärt fastställda värde. Den, som tvingas avstå sin jord, sitt arrende eller sin bostad, bör alltså ha rätt till i princip full kompensation även preliminärt.

Vid framläggande av detta förslag få vi stryka under, att vi icke ha något att erinra mot att då det gäller försvarsändamål nuvarande regler få stå kvar. Vi hava ej heller erinran mot en lagstiftning, som bygger på den nuvarande 54 § expropriationslagen och med det innehåll att exproprianten alltid äger att mot erläggande av den expropriationsersättning, som be-

stämms i första instans, och mot avstående av sin rätt att söka nedsättning av detta belopp taga fastigheten i besittning.»

Utskottet. I likhet med departementschefen anser utskottet, att med hänsyn till att frågan om expropriationsersättning i framtiden avses skola kunna bli föremål för prövning i högre instans det är nödvändigt att vidga hitillsvarande möjligheter för den exproprierande att tillträda fastigheten före expropriationens fullbordande. Emellertid föranleder — såsom i likalydande motionerna I: 337 och II: 425 framhålles — propositionens förslag på denna punkt kritik i flera hänseenden.

Kungl. Maj:ts förslag om en ovillkorlig rätt för den exproprierande att i alla fall få tillträda det som skall exproprieras redan innan expropriationen fullbordats — dvs. innan den slutligen bestämda ersättningen nedsatts eller guldits — kan icke vara rimligt. Utskottet vill endast peka på sådana fall då expropriationen avser en i en stads ytterområde belägen jordbruksfastighet, som kan väntas bli exploaterad först åtskilliga år fram i tiden. Tillfredsställande är ej heller Kungl. Maj:ts förslag att tillträdet — med visst undantag då fråga är om byggnad, där någon har sin bostad — alltid skall kunna ske redan 14 dagar efter delgivningen av underrättelse om att fastigheten skall tagas i besittning. I t. ex. sådana fall då å fastigheten drives jordbruk skulle det givetvis många gånger innebära mycket stora olägenheter för lantbrukaren att efter så kort varsel ha utrymt fastigheten. Det är ej lätt för honom att så snabbt få tillgång till t. ex. ladugårdsbyggnader för kreaturen; en brådstörtad realisation har också lätt ogynnsamma verkningar. Vad nu sagts gäller givetvis även i många andra fall än då fråga är om jordbruksfastighet. Slutligen synas de möjligheter propositionen lämnar expropriaten att genast utfå ersättning alltför begränsade. Skyldighet för den exproprierande att före tillträdet fullgöra viss nedsättning föreligger enligt förslaget om å fastigheten finnes byggnad, där ägaren har sin bostad eller vars avstående eljest medför särskild olägenhet för ägaren, eller om fastigheten är av väsentlig betydelse för ägarens bärgning eller domstolen eljest prövar ägaren hava giltigt skäl för sin vägran att låta den exproprierande utan gäldande av ersättning taga fastigheten i besittning. Dylik skyldighet finnes även i vissa fall då omständighet som nyss sagts är för handen beträffande annan sakägare. I övriga fall kan skyldighet att fullgöra nedsättning ej åläggas den exproprierande. Genom dessa stadganden göres ett betydande undantag från den princip, som kommit till uttryck i 49 § expropriationslagen, eller att rätt till besittningstagande föreligger först sedan den slutligen bestämda expropriationsersättningen nedsatts eller guldits. Avvikelse från denna princip innebär även propositionens förslag att i de fall nedsättning skall äga rum nedsättningen skall begränsas att avse endast tre fjärdedelar av det belopp, vartill ersättningen av domstolen preliminärt uppskattas. Följden av denna bestämmelse lär i ett mycket stort antal fall bli att det nedsatta be-

loppet helt åtgår för att förnöja inteckningshavare; ägaren får vänta till dess målet slutligen avgjorts, vilket kanske dröjer flera år, innan han får ut någon del av det utav honom i fastigheten nedlagda kapitalet. Vilka svårigheter denna ordning kan medföra för t. ex. en lantbrukare, som vill köpa eller arrendera ett annat lantbruk, ligger i öppen dag. På grund av det anförda anser utskottet att Kungl. Maj:ts förslag på denna punkt ej kan godtagas utan att man måste söka finna en lösning efter andra linjer.

Expropriationsändamålen äro av många olika slag och angelägenheten av ett förtida tillträde är självfallet olika stor vid de skilda ändamålen. Gällande lag har beaktat detta och föreskriver beträffande vissa av expropriationsändamålen — under olika förutsättningar för skilda ändamål — generell rätt till förtida tillträde. Det torde emellertid förhålla sig så att behovet av förtida tillträde även inom området för varje särskilt expropriationsändamål är olika stort. Genom den förlängning av processen som omläggningen av förfarandet medför i händelse av överklagande torde dessutom inom alla expropriationsändamål fall kunna förekomma, där ett avvaktande av expropriationens fullbordande kan medföra bestämda olägenheter. Det torde därför ej vara möjligt att bibehålla nuvarande system med generella bestämmelser om rätt till förtida tillträde för varje särskilt expropriationsändamål utan man torde söka finna en för alla ändamålen gemensam regel, vilken dock beaktar att behovet kan vara olika stort i de särskilda fallen.

Med hänsyn till att omständigheterna i olika fall äro i hög grad växlande torde det icke vara möjligt att giva en regel, som mera detaljerat anger förutsättningarna för rätten till förtida tillträde. Det synes i stället vara nödvändigt att överlämna frågan åt expropriationsdomstolens prövning från fall till fall. Såsom en allmän norm torde — utöver det att expropriationsmålet anhängiggjorts — endast böra uppställas att det är av synnerlig vikt för den exproprierande att taga fastigheten i besittning innan expropriationen fullbordats. Det skall med andra ord föreligga ett betydande behov för den exproprierande att tillträda marken genast, för att han skall kunna tillerkännas rätt till förtida tillträde. De nu för de särskilda ändamålen gällande bestämmelserna, som böra upphävas, synas kunna giva domstolarna viss ledning för bedömandet när dylikt behov kan anses föreligga.

Enligt utskottets mening är det ej heller möjligt att i lagen angiva en bestämd tillträdesdag; varseltiden bör uppenbarligen kunna bestämmas olika allt efter omständigheterna. Även detta spörsmål torde därför böra överlämnas åt domstolarna att avgöra efter förhållandena i det särskilda fallet. Den i propositionen upptagna regeln att bostadsinnehavare ej är pliktig att avflytta från bostaden förrän å den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som först inträffar sedan tre månader förflutit efter det att han mottagit underrättelse om att fastigheten skall tagas i besittning, synes välgrundad och utskottet anser, att den med viss formell jämkning bör bibehållas såsom en minimiregel i fråga om bostadsinnehavare.

Enligt utskottets mening finnes ingen anledning att — såsom skett i Kungl. Maj:ts förslag — föreskriva nedsättningssskyldighet endast under

vissa särskilda förutsättningar. Även vid förtida tillträde bör principen vara att nedsättning skall föregå tillträdet. Det förfarande som utlöses genom nedsättningen är emellertid vidlyftigt och omständligt. Av rent praktiska skäl synes därför avsteg böra göras från angivna princip i de fall där det är uppenbart, att expropriationsersättningen blir obetydlig. I dessa fall kan det ej innebära någon nämnvärd olägenhet för ägaren att vänta på ersättningen. Slutligen må framhållas, att skäl till nedsättning finnes endast för det fall att ägaren begär sådan. Föredrager han att låta ersättningen stå inne och, såsom fallet blir enligt förslaget, njuta sex procent ränta å densamma, finnes intet skäl att framtvinga det i och för sig icke tilltalande dubbla fördelningsförfarandet.

Då det gäller att taga ståndpunkt till vilket belopp som skall nedsättas möta särskilda svårigheter. Det kan ej ifrågakomma att frångå den i 32 § första stycket i förslaget upptagna regeln, att då belopp nedsatts vid förtida tillträde, ersättningen vid dess slutliga fastställande ej må bestämmas lägre än det nedsatta beloppet. Beslutet om det belopp som skall nedsättas innebär sålunda, om beslutet följes av nedsättning, att i målet slutligen fastställts en minimigräns i fråga om ersättningens storlek. Detta fastställande sker dessutom innan fullständig utredning i värderingsfrågan förebetrags. Med hänsyn till dessa omständigheter torde det ej kunna undvikas att man måste ha en viss säkerhetsmarginal, så att domstolen icke vid det slutliga avgörandet finner sig bunden vid ett belopp, som då befinnes för högt. Att såsom i förslaget gjorts för alla fall fastställa en marginal om 25 procent synes dock ej lämpligt och ej heller erforderligt. I fråga om ersättning för t. ex. i samband med expropriationen uppkommen skada, såsom flyttningskostnad, passar nämnda regel ej alls. Enligt utskottets mening är det lämpligare att överlåta åt domstolarna att fritt bestämma huru stor den preliminära ersättningen bör vara. Därvid förutsättes givetvis att domstolen iakttager försiktighet, så att den icke vid den slutliga prövningen finner sig tvungen fastställa ersättningen högre än den enligt då föreliggande utredning bör vara. Om emellertid domstolen skulle bestämma nedsättningsbeloppet till högre belopp än det den exproprierande anser ersättningen böra uppgå till, kan den exproprierande underlåta att fullgöra nedsättning — varav dock följer den olägenheten att han ej heller kan tillträda fastigheten — och därigenom undgå att ersättningens minimistorlek slutligen bestämmas genom det preliminära beslutet. Utskottet får vidare hänvisa till de möjligheter att fullfölja talan mot beslut om förtida tillträde och villkoren därför, som utskottet i det följande vill förorda. Till skydd för expropriaten torde i lagen böra angivas vissa minimigränser. Såsom en sådan synes kunna godtagas den i Kungl. Maj:ts förslag såsom huvudregel upptagna bestämmelsen att nedsättningsbeloppet skall utgöra tre fjärdedelar av det belopp, vartill domstolen förberedelsevis uppskattar expropriationsersättningen. Vidare är det tydligt, att nedsättningsbeloppet aldrig bör understiga vare sig det belopp, den exproprierande i målet erbjudit — enligt 32 § i förslaget får den slutliga ersättningen aldrig bestämmas lägre

än detta belopp — eller, om frågan om förtida tillträde uppkommer först i högre instans, det belopp, som den expropriatorerande kan vara skyldig erlægga på grund av i målet av lägre instans meddelad dom, som vunnit laga kraft mot honom. Ehuru sistnämnda två minimigränser äro självklara, torde det dock vara lämpligt att de komma till tydligt uttryck i lagtexten.

Vid prövningen av huruvida förtida tillträde må ske, vilken tidpunkt som bör bestämmas därför samt huruvida såsom villkor för tillträdet bör uppställas att nedsättning sker och i så fall med vilket belopp böra med ägaren jämföras andra, vilkas rätt beröres, såsom arrendatorer, hyresgäster, innehavare av avkomsträtt m. fl.

Med hänsyn till att några detaljerade regler ej kunna givas beträffande rätten till förtida tillträde och att frågan överlämnats till domstolarnas prövning från fall till fall är det i rättssäkerhetens intresse önskvärt att talan mot beslut i dylik fråga kan fullföljas. I det föregående har även antytts, att fullföljdsrätten har en funktion att fylla, om det belopp, som skall nedsättas före det förtida tillträdet, bestämts för högt. Tydligt är också, att expropriatorer har ett intresse av att kunna fullfölja talan, om dylikt belopp satts för lågt. Å andra sidan torde det, åtminstone i vissa fall, vara av betydelse att tillträde kan äga rum utan någon större tidsutdräkt. Att fullföljdsrätt mot beslut, varom här är fråga, kan fördröja tillträdet är uppenbart. Det synes därför nödvändigt att söka finna en lösning, som någorlunda tillgodoser dessa mot varandra stående önskemål. En sådan lösning är enligt utskottets mening att medgiva talan mot expropriationsdomstols beslut i fråga, som här avses, men att ej tillerkänna parterna fullföljdsrätt mot hovrättens beslut i sådan fråga, vare sig detsamma tillkommit i anledning av dit fullföljd talan eller av först därstädes framställt yrkande. Prövningen i hovrätten kan som regel ske inom kort tid, varför fullföljdsrätt dit icke behöves förorsaka mera avsevärt dröjsmål. I anslutning härtill får utskottet framhålla, att frågor av den art det här gäller böra handläggas skyndsamt. Att fullföljdsrätten icke utsträcker till högsta domstolen torde ej medföra någon nämnvärd olägenhet.

Att såsom i likalydande motionerna I: 337 och II: 425 föreslagits stadga, att den expropriatorerande skall på ett tidigt stadium, helst redan i stämningen, framställa yrkande om förtida tillträde, synes icke vara lämpligt. Genom den förlängning av processen, som det nya förfarandet vid överklagande medför, kan situationen ändras på ett sätt som man icke rimligen kan begära att den expropriatorerande skall från början ha förutsett.

Utskottet har efter de riktlinjer, som kommit till uttryck i det föregående, företagit en omarbetning av 37—39 §§ i förslaget. Ytterligare uppmärksamhet skall ägnas vissa punkter i utskottsförslagets detaljformning.

Enligt 37 § i utskottsförslaget kan domstolens förordnande om besittningstagande endast avse den fastighet eller rättighet, som tillståndet till expropriation omfattar. Härav följer, att om i målet är fråga om utvidgning av expropriationsföremålet enligt 12 § expropriationslagen, förordnande om förtida tillträde av område, som avses med yrkandet om utvidgningen, ej

kan meddelas. Att i sistnämnda fall ställandet av säkerhet allenast skall avse den expropriationsersättning, som belöper på det område, som enligt Kungl. Maj:ts beslut om expropriationstillstånd skall exproprieras, torde utan vidare vara klart. Med den formulering utskottet givit 37 § första stycket första punkten kan därför den av Kungl. Maj:t föreslagna sista punkten i samma stycke utgå.

Då det enligt förslaget ankommer på domstolen att förordna om nedsättningen torde, i likhet med vad som gäller enligt 48 § sista stycket, i 38 § sista stycket böra föreskrivas, att den exproprierande vid nedsättningen skall ingiva även domstolens beslut.

Det torde uttryckligen böra angivas, att beslut i fråga, som avses i 37 eller 38 § i utskottets förslag, må meddelas utan huvudförhandling. Vid prövning av sådan fråga är domstolen sålunda domför med ordföranden ensam. Är läget sådant att värdering av mera vidlyftig eller invecklad art erfordras, bör domstolen givetvis vara fullsutten; i vissa fall lärer det kunna vara till fyllest att sådan undersökning sker, som avses i 28 § i förslaget. Innan förordnande om förtida tillträde meddelas, böra givetvis ägaren och andra, vilkas rätt beröres, få tillfälle yttra sig över begäran därom och, om ägaren eller annan sakägare yrkar att preliminär nedsättning skall äga rum, bör den exproprierande få uttala sig i anledning av detta yrkande. Bestämmelser i nu angivna hänseenden ha upptagits i 39 § första stycket.

67 §.

Enligt 67 § gällande lag har den exproprierande att bära alla av expropriationen följande kostnader.

Markutredningen har framhållit att denna ordning ej sällan föranlett, att fastighetens ägare låtit verkställa dyrbara utredningar rörande fastighetens värde och i samband därmed stående frågor — allt på den exproprierandes bekostnad. Expropriationskostnaderna hade därför ock understundom stigit till oskäligt höga belopp. För att förhindra ett dylikt missbruk av den givna ersättningsregeln föresloge utredningen att i 67 § skulle intagas en hänvisning till stadgandena i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken, varav framginge, att den, mot vilken expropriation skedde, i dylikt fall själv hade att svara för kostnaden i fråga.

Göta hovrätt har anfört att enligt den förslagna regeln expropriaten i princip ägde ovillkorlig rätt till ersättning för expropriationskostnad jämväl i överinstans. Expropriatens behöriga intressen syntes emellertid kunna tillgodoses utan en bestämmelse av så vidsträckt innebörd. Hovrätten ansåge, att expropriatens rätt till ersättning för expropriationskostnad borde begränsas sålunda, att ovillkorlig sådan rätt borde — bortsett från de i 67 § i förslaget angivna begränsningarna — gälla allenast i fråga om expropriationskostnad i första instans samt att i övrigt rättegångsbalkens bestämmelser om rättegångskostnad i tvistemål borde tillämpas jämväl i expropriationsmål, dock med det tillägget, att överinstans borde, oavsett nämnda

bestämmelser, äga att, där så finnes skäligt, tillerkänna expropriat ersättning för kostnader vid instansen i fråga.

Departementschefen anför bl. a., att han funne den av markutredningen föreslagna begränsningen i enlighet med bestämmelserna i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken välmotiverad samt att det icke torde vara påkallat att, såsom Göta hovrätt ifrågasatt, stadga viss inskränkning med avseende å kostnaderna i hovrätt och högsta domstolen.

I *motionen* II: 430 hemställes, att 67 § i föreliggande förslag måtte omarbetas på sätt Göta hovrätt förordat och att vederbörande utskott måtte utarbeta förslag till härför erforderliga ändringar uti denna och eventuellt andra paragrafer.

Utskottet. Avsikten med de föreslagna hänvisningarna till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken är att ernå vissa begränsningar av rättegångskostnaderna. 18 kap 6 § rättegångsbalken stadgar, att om part genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller annorledes genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat kostnad för motparten, han är skyldig att ersätta sådan kostnad, huru rättegångskostnaden i övrigt än skall bäras. Av 18 kap. 8 § rättegångsbalken framgår, att part är berättigad till ersättning endast för sådan kostnad, som varit skäligen påkallad för tillvaratagande av partens rätt.

Någon meningsskiljaktighet synes ej råda om att expropriaten bör, med de inskränkningar som föranledas av ovannämnda hänvisningar till rättegångsbalken, vara berättigad till ersättning för kostnader å målet i första instans. Enligt propositionen är expropriaten med nämnda inskränkningar berättigad till ersättning även för kostnader å målet i överrätt. I *motionen* II: 430 hemställes däremot, att i överrätt rättegångsbalkens bestämmelser om rättegångskostnad i tvistemål böra tillämpas, dock med det tillägget att överinstansen bör, oavsett nämnda bestämmelser, äga att, där så finnes skäligt, tillerkänna expropriat ersättning för kostnader vid instansen i fråga. Fördelningen av kostnaderna i överrätten skulle enligt motionären med andra ord som regel bestämmas med hänsyn till rättegången i överrätten.

Det torde vara obestriddigt, att propositionens förslag giver expropriat, även om han utan bärande skäl fullföljt talan i överinstans, rätt att av den exproprierande få ersättning för kostnaden även därstädes. Detta är för visso icke tillfredsställande. En regel som den i *motionen* föreslagna torde emellertid vara än betänkligare. Tvistefrågan kommer väl nästan undantagslöst att gälla värdet av det exproprierade eller uppskattning av viss skada eller visst intrång. De främst i den exproprierandes intresse tillkomna reglerna för fastighetsvärderingen äro i hög grad invecklade och svårbemästrade. Det torde därför ej kunna begäras, att den enskilde expropriaten skall kunna helt bedöma, huruvida expropriationsdomstolen riktigt tillämpat värderingsreglerna. Därest man, såsom kan väntas bli fallet genom sådana rättegångskostnadsbestämmelser som i *motionen* föreslagits, skulle åstadkomma, att ex-

propriater med hänsyn till kostnadsrisken ej skulle våga fullfölja målen i högre instans, skulle lätt bland expropriaterna kunna uppkomma en allmän känsla av otrygghet och rättsosäkerhet, vilket, även om den icke är sakligt grundad, likväl icke kan vara ur allmän synpunkt lyckligt. Att gå längre i inskränkande riktning än till fall, där expropriaten för en helt ogrundad talan och inser eller åtminstone bort inse detta, synes ej kunna ifrågakomma. Emellertid torde det vid sådana värderingstvister, varom här är fråga, vara mycket svårt att bedöma, när en expropriat kan anses ha insett eller bort inse att hans talan är helt ogrundad. Utskottet kan därför ej förorda ett frångående av Kungl. Maj:ts förslag.

72 §.

Utskottet. I 71 § gällande lag stadgas, att om någon vill för expropriation låta upprätta karta över fastighet eller eljest verkställa nödig förundersökning därå, Konungens befallningshavande äger på ansökning föreskriva, att erforderligt tillträde till fastigheten under viss tid skall lämnas. Närmare föreskrifter om vad som därvid skall iakttagas meddelas ock. Enligt 72 § skall om undersökning, som i 71 § avses, föranleder skada, ersättning därför gäldas av den, som påkallat undersökningen. Ersättningen skall, om överenskommelse ej träffas, bestämmas av domstol.

Propositionen upptager ej förslag om ändring av 72 §. Kungl. Maj:ts avsikt torde vara att de ersättningsfrågor, som åsyftas i paragrafen, liksom hittills skola prövas av allmän domstol och sålunda ej av expropriationsdomstol. Utskottet delar denna mening. Till undvikande av varje tveksamhet hör enligt utskottet i paragrafen klart utsägas, att ersättningen, om överenskommelse ej träffas, skall bestämmas av allmän domstol.

96 §.

Utskottet. I 96 § meddelas bestämmelser om ändring, flyttning eller borttagande i vissa fall av elektriska svagströmsledning. Enligt paragrafens gällande lydelse skall tvist i sådan fråga prövas av domstol. Vidare gives i 96 § föreskrift om skyldighet för fastighetsägaren att ersätta uppkommande men för ledningen och kostnaden för ändringen eller flyttningen. Ersättningsbeloppet skall i händelse av tvist bestämmas av domstol.

Kungl. Maj:ts avsikt torde vara att dessa tvister även framdeles skola handläggas vid allmän domstol. Utskottet, som delar denna uppfattning, anser, att densamma bör komma till tydligt uttryck i lagtexten.

104 §.

Utskottet. Enligt 104 § kan i visst fall expropriationssökande, som innehar den med ansökningen avsedda marken med nyttjanderätt, komma att kvarsitta utöver den dag, då nyttjanderätten eljest skolat upphöra. Tillika stadgas, att jordägaren i sådant fall skall njuta skälig ersättning som, där överenskommelse ej träffas, bestämmas av domstol. I likhet med vad ut-

skottet föreslagit vid 72 och 96 §§ torde även i nu förevarande paragraf höra angivas att ersättningen, om överenskommelse ej träffas, skall bestämmas av allmän domstol.

Slutstadgandet.

Utskottet. I propositionen föreslås, att de framlagda lagförslagen skola träda i kraft den 1 januari 1950. Uppskovet med behandlingen av propositionen till riksdagens höstsession har medfört, att de föreslagna lagarna kunna väntas bli utfärdade tidigast några få veckor före den 1 januari 1950. Innan lagarna kunna träda i tillämpning erfordras bl. a. att vissa organisatoriska åtgärder vidtagas. Tiden fram till den 1 januari 1950 synes väl knapp härför. Utskottet får därför förorda, att tidpunkten för ikraftträdandet, vilken bör vara densamma för alla de lagändringar, som sammanhånga med ändringarna i expropriationslagen, framflyttas till den 1 april 1950.

2. Förslaget till lag om ändrad lydelse av 4 kap. 10 och 11 §§ vattenlagen.

Slutstadgandet.

Utskottet får hänvisa till vad utskottet anfört vid slutstadgandet till lagförslaget om ändringar i expropriationslagen.

3. Förslaget till lag angående ändring i lagen den 20 juni 1924 (nr 384) om återköpsrätt till fast egendom.

6 §.

Utskottet vill endast understryka, att den i det föreslagna andra stycket upptagna hänvisningen endast avser expropriationslagens bestämmelser om domstolar och rättegång i expropriationsmål och sålunda ej omfattar samma lags bestämmelser om tillträde av fastigheten före expropriationens fullbordande.

8 och 9 §§.

Utskottet. Enligt 17 kap. 5 § rättegångsbalken kan mellandom meddelas bl. a. i det fall att i en rättegång handläggas talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, och tillika talan, vars prövning beror därav. Det i 8 § i förslaget avsedda fallet synes gå in härunder. Det torde ej föreligga skäl att i mål om återköpsrätt alltid meddela mellandom, så t. ex. ej då det i målet medgives, att återköpsrätt föreligger. Den föreslagna 8 § synes därför böra utgå. Utskottet får även hänvisa till att utskottets förslag synes helt överensstämma med propositionens ändringsförslag beträffande 138 § byggnadslagen. I detta sammanhang vill emellertid utskottet uttala, att det i många fall, då frågan om återköpsrätt respektive lösningsrätt är tvistig, kan vara lämpligt meddela särskild dom beträffande nämnda fråga.

Ett upphävande av 8 § föranleder en formell jämkning av 9 §.

4. Förslaget till lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385).

140 §.

Utskottet. Enligt 137 § i gällande lag, som oförändrad ingår som första stycket i samma paragraf i Kungl. Maj:ts förslag, skola med avseende å inlösen av mark enligt byggnadslagen de allmänna bestämmelserna i expropriationslagen lända till efterrättelse med iakttagande av vad i 138—145 §§ stadgas. Enligt 140 § byggnadslagen i gällande lydelse skola de särskilda bestämmelserna i 78 och 79 §§ expropriationslagen äga tillämpning, då fråga är om marks avstående till gata eller annan allmän plats eller till särskilt trafikområde. Förslaget till ändringar i expropriationslagen innebär, att de särskilda bestämmelserna i 78 och 79 §§ om förtida tillträde upphävas och ersättas av de i 37—40 §§ upptagna allmänna bestämmelserna därom. Efter lagändringarna kommer hänvisningen i 137 § första stycket byggnadslagen att omfatta även bestämmelserna i 37—40 §§ nya expropriationslagen. Den nuvarande hänvisningen i 140 § byggnadslagen bör därför, såsom ock Kungl. Maj:t föreslagit, upphävas. Hänvisningen i 137 § första stycket synes emellertid för visst fall föra för långt. Förordnande om förtida tillträde enligt 37 § nya expropriationslagen bör uppenbarligen ej meddelas förrän det är fastslaget, att en lösningsrätt föreligger. Frågan huruvida lösningsrätt finnes skall enligt byggnadslagen i vissa fall prövas av domstolen. Är sådant fall för handen böra bestämmelserna om förtida tillträde i 37 och 38 §§ expropriationslagen äga tillämpning först sedan det genom lagakraftäggande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum. Bestämmelse av detta innehåll kan lämpligen upptagas i 140 §.

Slutstadgandet.

Utskottet. Såsom framhållits vid förslaget till ändringarna i expropriationslagen böra dessa och samtliga med dem sammanhängande lagändringar träda i kraft den 1 april 1950. Den föreslagna ändringen av 160 § byggnadslagen har intet samband med övriga förslag och bör träda i kraft den 1 januari 1950. Slutstadgandet har omarbetats i enlighet med vad sålunda anförts.

5. Förslaget till lag om ändrad lydelse av 17 § förordningen den 16 maj 1884 (nr 25) angående patent.

Slutstadgandet.

Utskottet får hänvisa till vad utskottet anförts vid slutstadgandet till lagförslaget om ändringar i expropriationslagen.

6. Förslaget till lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång.

Slutstadgandet.

Utskottet får hänvisa till vad utskottet anförts vid slutstadgandet till lagförslaget om ändringar i expropriationslagen.

VI. Utskottets hemställan.

Under åberopande av vad utskottet ovan under II—V anført får utskottet hemställa,

A) att riksdagen — med förklaring att riksdagen funnit vissa ändringar böra vidtagas i de genom förevarande proposition framlagda lagförslagen — måtte för sin del antaga följande förslag till

1) L a g

angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

Härigenom förordnas, *dels* att 1, 7, 13—40, 48, 50, 51, 53, 54, 57—61, 67, 69, 70, 89 och 95 §§ samt överskrifterna framför envar av 13 och 48 §§ lagen den 12 maj 1917 om expropriation skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels* att 41—47, 47 a, 63—66, 75, 78, 79, 82—86, 88 och 91—94 §§ samt överskrifterna framför envar av 14, 22, 43, 63 och 75 §§ samma lag¹ skola utgå, *dels* ock att i lagen skola införas en ny paragraf, betecknad 111 §, samt två nya överskrifter, den ena närmast framför 37 § och den

Härigenom förordnas, *dels* att 1, 7, 13—40, 48, 50, 51, 53, 54, 57—61, 67, 69, 70, 72, 89, 95, 96 och 104 §§ samt överskrifterna framför envar av 13 och 48 §§ lagen den 12 maj 1917 om expropriation skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels* att 41—47, 47 a, 63—66, 75, 78, 79, 82—86, 88 och 91—94 §§ samt överskrifterna framför envar av 14, 22, 43, 63 och 75 §§ samma lag² skola utgå, *dels* ock att i lagen skola införas en ny paragraf, betecknad 111 §, samt två nya överskrifter, den ena närmast framför 37 § och den

¹ Senaste lydelse se beträffande 1 § SFS 1947:326, beträffande 13 och 14 §§ samt överskrifterna framför 13 och 14 §§ 1946:828, beträffande 16 § 1939:152, beträffande 26 § 1945:754, beträffande 30 § 1946:828, beträffande 36 § 1934:31, beträffande 39 § 1924:391, beträffande 47 § 1934:31, beträffande 47 a § 1946:828, beträffande 48 § 1941:959, beträffande 50 § 1946:828, beträffande 57 § 1934:31, beträffande 58 § 1946:828, beträffande 59 § 1934:31, beträffande 66 § 1938:221, beträffande 75 § och överskriften framför denna 1941:882, beträffande 78 och 79 §§ 1943:434, beträffande 88 § 1947:233, beträffande 89 och 91 §§ 1941:959, beträffande 92 § 1946:828 samt beträffande 95 § 1934:31.

² Senaste lydelse se beträffande 1 § SFS 1947:326, beträffande 13 och 14 §§ samt överskrifterna framför 13 och 14 §§ 1946:828, beträffande 16 § 1939:152, beträffande 26 § 1945:754, beträffande 30 § 1946:828, beträffande 36 § 1934:31, beträffande 39 § 1924:391, beträffande 47 § 1934:31, beträffande 47 a § 1946:828, beträffande 48 § 1941:959, beträffande 50 § 1946:828, beträffande 57 § 1934:31, beträffande 58 § 1946:828, beträffande 59 § 1934:31, beträffande 66 § 1938:221, beträffande 75 § och överskriften framför denna 1941:882, beträffande 78 och 79 §§ 1943:434, beträffande 88 § 1947:233, beträffande 89 och 91 §§ 1941:959, beträffande 92 § 1946:828, beträffande 95 § 1934:31 samt beträffande 104 § 1942:356.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

andra närmast framför 111 §, av nedan angiven lydelse.

andra närmast framför 111 §, av nedan angiven lydelse.

1 §.

Fastighet, som — — — för orten;

14. för tillgodoseende av fjällrenskötselns behov;

15. för stärkande av ofullständigt jordbruk; eller

16. för att säkerställa att mark på skäligen villkor är tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar eller för att eljest i kommuns ägo överföra mark, som icke är tätbebyggd, för upplåtelse med tomträtt.

Särskild rätt — — — till nationalpark.

7 §.

För fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens värde med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning. Exproprieras en del av en fastighet och lider återstoden skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprierade delens användande, skall ersättning därför gäldas. Uppkommer eljest genom expropriationen skada för ägaren, skall ock sådan skada ersättas.

Är den — — — kan meddelas.

Om domstolar och rättegång i expropriationsmål.

13 §.

Angående domstol i expropriationsmål och rättegången i sådant mål gälla i allt, varom ej i denna lag eller annan lag eller författning är särskilt stadgat, vad i fråga om allmän domstol är föreskrivet, där det är tillämpligt.

14 §.

Första domstol i expropriationsmål är expropriationsdomstol, en för varje domsaga eller stad med rådhusrätt.

15 §.

Expropriationsdomstol består av ordförande och fyra ledamöter. Ordförande är ägodelningsdomaren i orten. Av ledamöterna skola två vara särskilt utsedda expropriationstekniker och två nämndemän i orten. I mål av mindre betydelse är expropriationsdomstol domför med, förutom ordförande och nämndemän, endast en expropriationstekniker.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

Vid måls avgörande utan huvudförhandling samt annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn å stället, är expropriationsdomstol domför med ordföranden ensam.

16 §.

För att tjänstgöra i expropriationsdomstolar förordnar Konungen eller myndighet, som Konungen bestämmer, för en tid av *tre* år i sänder lämpligt antal expropriationstekniker, av vilka hälften skall hava erfarenhet i fråga om fastighetsvärdering inom tätorter och hälften beträffande dylik värdering å landet. Om de sålunda utsedda och den sakkunskap envar av dem företräder lämnas uppgift till *expropriationsdomstolarnas ordförande*.

(Utskottets förslag:)

Vid måls avgörande utan huvudförhandling samt annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn å stället, *så ock vid huvudförhandling, som hålles i omedelbart samband med förberedelsen*, är expropriationsdomstol domför med ordföranden ensam.

16 §.

För att tjänstgöra i expropriationsdomstolar förordnar Konungen eller myndighet, som Konungen bestämmer, för en tid av *sex* år i sänder *för varje län* lämpligt antal expropriationstekniker, av vilka hälften skall hava erfarenhet i fråga om fastighetsvärdering inom tätorter och hälften beträffande dylik värdering å landet. Om de sålunda utsedda och den sakkunskap envar av dem företräder lämnas uppgift till *ordförandena i länets expropriationsdomstolar*.

17 §.

Till tjänstgöring i expropriationsdomstol kallar ordföranden den eller de expropriationstekniker, som han med hänsyn till erforderlig sakkunskap och övriga förhållanden finner lämpligast.

Av nämndemännen i orten skola i expropriationsdomstol varje gång tjänstgöra de två, som av ordföranden kallas därtill. Såvitt möjligt iaktages därvid att den ene är ägare av fastighet men den andre icke.

18 §.

Yppas vid överläggning i expropriationsdomstol skiljaktiga meningar, vare lag som i rättegångsbalken stadgas beträffande domstol, där allenast lagfarna ledamöter hava säte i rätten.

Vid omröstning säge ordföranden sin mening först, därefter expropriationsteknikerna och sist nämndemännen.

19 §.

För sina sammanträden vare expropriationsdomstol berättigad att disponera över nödiga lokaler i tings- eller rådhus, allmän skola eller annan

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

allmän byggnad, som icke är för tillfället upptagen för sitt huvudsakliga ändamål eller utgöres av gudstjänstlokal.

Vällas särskilda utgifter för uppvärmning, belysning, städning eller dylikt, skola de ersättas av den exproprierande.

20 §.

Expropriationsmål skall upptagas av expropriationsdomstolen i den ort, där fastigheten är belägen.

Skall expropriation ske från särskilda inom olika expropriationsdomstolars områden belägna fastigheter, som ej lämpligen kunna för expropriationsersättningsbestämmande uppskattas annat än såsom en enhet, förordne Konungen att frågan om expropriationen skall i sin helhet upptagas av den av expropriationsdomstolarna Konungen bestämmer.

21 §.

I stämmingsansökan skall den exproprierande uppgiva, utöver vad eljest är stadgat, även den ersättning han bjuder i målet. Då område som skall exproprieras utgör del av fastighet, skall områdets storlek och läge noggrant angivas i ansökningen eller därvid fogade handlingar.

22 §.

Avvisas ej stämmingsansökan, utfärde domstolen stämning å fastighetens ägare så ock å andra ersättningsberättigade, om sådana sakägare av sökanden uppgivas.

Fastighetens ägare vare pliktig att uppgiva övriga sakägare i avseende å fastigheten. Underlåter han det utan laga skäl, och uppstår skada för sakägare, som saknat kännedom om expropriationen, skall han hålla sådan sakägare skadeslös. Erinran härom varde införd i den stämning, som utfärdas å fastighetens ägare.

Har, sedan stämning utfärdats, sakägare uppgivits eller eljest blivit känd, varde han stämd i målet, om han ej ändå kommit tillstädes.

23 §.

Då stämning utfärdas, föranstalte domstolen att, till underrättelse för möjligen befintliga okända sakägare, kungörelse om målet snarast möjligt uppläses i kyrkan för den församling, där fastigheten är belägen, samt infördes i allmänna tidningarna och tidning inom orten.

Domstolen skall tillika, om målet ej angår allenast upphävande av särskild rätt, som ej är in-tecknad i fastigheten, göra anmälan därom till inskrivningsdomaren, vilken skall tillse att målet å nästa inskrivningsdag antecknas i fastighets- eller in-teckningsboken.

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

24 §.

Vad i denna lag stadgas om sakägare gälle ej innehavare av fordran, för vilken inteckning i fastigheten är sökt eller beviljad eller fastigheten häftar jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken.

25 §.

Twistas om fastighet, som exproprieras, vare den av de tvistande, som innehar fastigheten, berättigad att med laga verkan tala och svara för densamma, till dess den lagligen vinnas från honom.

Ny ägare må ej rubba överenskommelse, som förre ägaren ingått, eller annan i målet vidtagen, för denne bindande åtgärd. Har förre ägaren varit stämd eller kommit tillstådes i målet, vare stämning å nye ägaren ej behövlig.

Vad sålunda stadgas äge motsvarande tillämpning beträffande särskild rätt till fastighet, som avstås på grund av expropriation.

26 §.

Vid domstolen skall företes gravationsbevis rörande fastigheten. Därmed må dock, i fall då förordnande enligt 35 § finnes kunna ifrågakomma, anstå i avbidan på domstolens prövning huruvida sådant bevis är erforderligt.

Då område som skall exproprieras utgör del av fastighet, skall därjämte till domstolen i två exemplar ingivas karta över området med beskrivning, upprättad av vederbörande lantmätare eller mättningsman under iakttagande i tillämpliga delar av vad som är stadgat om karta och beskrivning vid avstyckning eller, då fråga är om mark som ingår i tomtindelning, vid tomtmätning. Gränsen mellan området och återstoden av fastigheten skall vara av lantmätare eller mättningsman tydligt och varaktigt utmärkt å marken.

Parts utevaro från domstolens sammanträde utgöre ej hinder för målets handläggning och avgörande.

27 §.

Har den exproprierande enligt medgivande av ägaren eller stadgande i denna lag tagit mark i besittning innan huvudförhandling i målet hållits, och kan uppskattning av expropriationsersättningen icke lämpligen äga rum förrän anläggning eller företag, varför expropriationen sker, längre fortskridit, äge domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning.

28 §.

Domstolen äge, där så finnes lämpligt, uppdraga åt expropriationsteknikerna eller en av dem att med eller utan biträde av nämndemännen eller

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

en av dem verkställa undersökning å stället. I enklare fall må sådant uppdrag kunna lämnas åt nämndemännen eller en av dem.

Om tiden för undersökningen skall domstolen underrätta parterna. Protokoll över undersökningen skall föras av den, domstolen därtill förordnat, och sedermera tillställas denna. Där undersökning sker allenast såsom förberedelse för domstolens sammanträde för syn å stället, vare dock underrättelse och protokoll, som nu nämnts, ej av nöden.

29 §.

Huvudförhandling i målet skall av domstolen hållas vid syn å stället eller, där målet kan prövas utan syn, på annan plats, som domstolens ordförande bestämmer med hänsyn till att minsta kostnader uppstå.

Vid uppskjuten huvudförhandling skall målet företagas i det skick, vari det förelåg vid den tidigare handläggningens slut. Hava de ledamöter, som vid det senare sammanträdet sitta i domstolen, ej övervarit den tidigare handläggningen, skall dock målet upptagas till ny huvudförhandling; i den mån det kan antagas vara utan betydelse eller skulle medföra oskälig kostnad eller synnerlig olägenhet, erfordras ej att bevis, som upptagits vid tidigare sammanträde, ånyo upptagas.

30 §.

Då fastighet exproprieras, uppskatte domstolen ej mindre fastighetens värde än även värdet av all särskild rätt, som i avseende å fastigheten tillkommer sakägare och ej jämlikt utfästelse av den exproprierande lämnas orubbad. Medför särskild rätt, som tillkommer sakägare, förminskning av fastighetens värde, skall uppskattningen av fastigheten avse det värde denna med därå vilande besvär äger. Är fastighet, vilken svarar för fordran, som skall utgå ur ersättningen, tillika besvärad av annan särskild rätt, som förminskar fastighetens värde och åtnjuter sämre rätt än fordringen, uppskatte domstolen jämväl det värde fastigheten utan sådant besvär skulle äga.

Vid uppskattning av återköpsrätts inverkan till förminskande av fastighets värde skall hänsyn tagas jämväl till det i samband med återköpsrätten avtalade villkoret angående fastighetens användning. Värdet av återköpsrätten skall anses uppgå till belopp motsvarande den sålunda uppskattade förminskningen av fastighetens värde.

31 §.

Ersättning skall bestämmas särskilt för varje sakägare. Löseskilling för exproprierad fastighet, ersättning för skada eller intrång å fastighet och annan ersättning till ägaren varde ock bestämda var för sig.

Att vid expropriation ej må meddelas bestämmelse, som inskränker den fastighetsägare enligt 7 kap. vattenlagen tillkommande rätt att för sin marks torrläggning erhålla vattenavlopp genom väg, järnväg eller spårväg, därom stadgas i nämnda lag.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

32 §.

Ersättning må ej bestämmas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller högre än motparten begärt. I fall då belopp nedsatts enligt vad i 38 § stadgas, må ersättning ej heller bestämmas lägre än nedsatta beloppet.

Till förfång för innehavare av fordran, för vilken fastighet svarar, må dock ej löseskilling för fastigheten eller, om endast en del av fastigheten exproprieras, ersättning för skada eller intrång å den återstående delen och ej heller ersättning för upplåtelse av särskild rätt till fastigheten sättas lägre än vad tillämpning av bestämmelserna i 7—11 §§ föranleder, även om ägaren mindre begärt.

33 §.

Har den exproprierande tagit fastigheten i besittning, må vid bestämmande av expropriationsersättningen hänsyn icke tagas till sådan ändring i fastighetens värde, som uppkommit efter tillträdet.

34 §.

Ersättning skall bestämmas i penningar att utgå på en gång; dock må domstolen på yrkande av part hänvisa sakägare att i särskild rättegång vid domstolen föra talan om ersättning för skada eller intrång, som finnes ej lämpligen kunna prövas i målet. Sådan talan skall väckas genom ansökan om stämning inom den tid, högst tio år, som i domen bestämmes, räknat från det denna vunnit laga kraft.

Uppkommer fråga om ersättning för skada eller intrång, som uppstått efter expropriationsmålets slutliga avgörande och ej kunnat förutses i målet, äge bestämmelserna i denna lag ej tillämpning.

35 §.

Är jordområde eller annat, som tages i anspråk genom expropriation, samfällt för flera än tio fastigheter med skilda ägare, och utgöra omständigheterna grund för antagande, att genom expropriationen säkerheten icke avsevärt minskas för innehavare av fordringar, för vilka en eller flera av fastigheterna på grund av sökt eller beviljad inteckning eller jämligt 11 kap. 2 § jordabalken häfta, förordne domstolen på begäran av den exproprierande eller av ägare till någon av fastigheterna, att betalning ur expropriationsersättningen icke må tilläggas innehavare av fordran, för vilken någon av fastigheterna sålunda häftar, med mindre denne eller annan sådan rättsägare i den fastighet framställt anspråk därpå i den ordning i 57 § femte stycket sägs.

36 §.

Så snart dom i målet vunnit laga kraft, skall genom domstolens försorg till den som för fastighetsregistret översändas det ena exemplaret av karta

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

och beskrivning, som enligt 26 § andra stycket må hava ingivits i målet, jämte sådant utdrag av handlingarna i målet och domstolens dom, att därav framgår vilket område som avses med expropriationen. Å kartan skall tecknas bevis, att den legat till grund för expropriationen.

Om tillträde av fastigheten före expropriationens fullbordande.

37 §.

Sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats, äge den exproprierande taga fastigheten i besittning, om han hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta från tillträdesdagen samt sist å fjortonde dagen före nämnda dag giver ägaren och, om arrendators, hyresgästs eller annans rätt beröres, denne underrättelse om att fastigheten skall tagas i besittning. Är fall som i 12 § sägs för handen, må den fastighet eller rättighet tillståndet till expropriationen omfattar tillträdas av den exproprierande, om han ställer säkerhet för därå belöpande expropriationsersättning jämte ränta och meddelar underrättelse enligt vad nyss är sagt.

Därest å fastigheten finnes byggnad, där dess ägare eller på grund av avtal annan har sin bostad, vare dock bostadens innehavare ej pliktig att därifrån avflytta förr än å den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som först inträffar sedan tre månader förflutit efter det han mottagit underrättelse om att fastigheten skall tagas i besittning.

Enligt vad i 38 § stadgas vare för tillträde i vissa fall även nedsättande av ersättning erforderligt.

37 §.

Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande att innan expropriationen fullbordats taga i besittning den fastighet eller rättighet, som tillståndet till expropriationen omfattar, äge expropriationsdomstolen förordna därom, sedan stämning i målet utfärdats. Därvid skall som villkor för tillträde föreskrivas, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta från tillträdesdagen.

Tiden för tillträdet skall bestämmas så, att ägare eller annan, vars rätt beröres, får skäligen rådrum efter det han fått del av domstolens beslut. Därest å fastigheten finnes byggnad, där dess ägare eller på grund av avtal annan har sin bostad, må tillträdet till bostaden icke bestämmas till tidigare dag än den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som först inträffar sedan tre månader förflutit från delgivningen.

Enligt vad i 38 § stadgas skall i vissa fall som villkor för tillträde även föreskrivas att ersättning nedsättes.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

38 §.

Vägrar ägaren den expropriierande att utan gäldande av ersättning taga fastigheten i besittning, förordne därom den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

Finnes å fastigheten byggnad, där ägaren har sin bostad eller vars avstående eljest medför särskild olägenhet för ägaren, eller är fastigheten av väsentlig betydelse för ägarens bärgning, eller prövar domstolen ägaren eljest hava giltigt skäl för sin vägran, må förordnande om fastighetens upplåtande meddelas allenast under villkor att den expropriierande hos Konungens befallningshavande nedsätter tre fjärdedelar av det belopp, vartill expropriationsersättningen av domstolen uppskattas i avbidan på att lagakraftägande dom i målet föreligger.

Vad om ägare sålunda stadgas äge motsvarande tillämpning beträffande arrendator, så ock beträffande hyresgäst eller annan som på grund av avtal har sin bostad i byggnad å fastigheten.

Vid nedsättningen ingive den expropriierande till Konungens befallningshavande gravationsbevis rörande fastigheten.

39 §.

Över beslut, varigenom enligt 38 § förordnats om tillträde, må klagan ej föras.

38 §.

Där det ej är uppenbart, att expropriationsersättningen blir obetydlig, skall domstolen på yrkande av ägaren som villkor för tillträdet tillika föreskriva, att den expropriierande hos Konungens befallningshavande nedsätter belopp, som av domstolen bestämmes. Beloppet må ej sättas lägre än tre fjärdedelar av det belopp, vartill expropriationsersättningen av domstolen förberedelsevis uppskattas, och ej heller lägre än vad den expropriierande i målet erbjudit eller vad denne har att erlägga på grund av dom i målet, som mot honom vunnit laga kraft.

Vad om ägare sålunda stadgas äge motsvarande tillämpning beträffande annan, vars rätt beröres.

Vid nedsättningen ingive den expropriierande till Konungens befallningshavande domstolens beslut ävensom gravationsbevis rörande fastigheten.

39 §.

Beslut i fråga, som avses i 37 eller 38 §, må meddelas utan huvudförhandling. Innan beslut meddelas, skola parterna erhålla tillfälle att yttra sig.

Mot beslut, som av expropriationsdomstol meddelats under rättegången i fråga, varom förmäles i första

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

*stycket, skall talan föras särskilt.
Mot hovrättens beslut i dylik fråga
må talan ej föras.*

40 §.

Då nedsättning enligt 38 § skett, skall uppgift å det nedsatta beloppet av Konungens befallningshavande ofördröjligen översändas till den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

Om expropriationsersättningens erläggande och expropriationens fullbordande.

48 §.

Expropriationsersättning skall nedsättas hos Konungens befallningshavande inom tre månader från det dom i målet vunnit laga kraft. Avser expropriationen upplåtelse av särskild rätt, som medför allenast ringa men, och prövas den, om fastigheten besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken kan häfta för ogulden köpeskilling, uppenbarligen icke rubba fordringsägarens säkerhet, äge domstolen medgiva, att nedsättning ej behöver äga rum. Har sådant medgivande lämnats, göre den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättningen, anmälan hos Konungens befallningshavande och styrke därvid, att expropriationsersättningen guldits. Vad i denna lag är stadgat om nedsättande av expropriationsersättning skall i tillämpliga delar gälla anmälan som nu sagts.

Vid nedsättning eller anmälan, varom i första stycket förmäles, ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande domen i målet jämte bevis att och när den vunnit laga kraft. När nedsättning äger rum, skall den exproprierande tillika ingiva gravationsbevis rörande fastigheten, såframt ej förordnande enligt 35 § meddelats.

50 §.

Försummas vad — — — expropriationsrätten förverkad.

Visar fastighetens ägare vid domstolen att förverkande ägt rum, äge vad i 23 § andra stycket stadgas om anmälan till inskrivningsdomaren samt anteckning i fastighets- eller inteckningsboken motsvarande tillämpning. Sker sådan anteckning inom tre månader från förverkandet, skall inskrivningsdomaren genast hos Konungens befallningshavande göra anmälan om anteckningen.

Varda de — — — nämnda handlingar.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

51 §.

Med fastighetsägarens medgivande må inom tre månader från det expropriationsrätten förverkats efter vad i 50 § första stycket sägs expropriationen fullbordas genom nedsättande av expropriationsersättningen.

Fastighetsägaren må — — — den exproprierande.

Expropriationen må — — — stycket skett.

53 §.

Vid ansökning, som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas domen i målet samt bevis att och när densamma vunnit laga kraft; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftägande dom i tvistemål, varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd, äga motsvarande tillämpning vid expropriationsersättningens uttagande.

Har expropriationsersättningen — — — expropriationen fullbordad.

54 §.

Har den exproprierande tillträtt fastigheten efter nedsättning enligt 38 §, och varder expropriationsersättningen slutligt bestämd till högre belopp än det nedsatta, gälle om nedsättande av det överskjutande beloppet vad i 48 § sägs, och äge vad i 49 §, 50 § tredje stycket samt 52 och 53 §§ är föreskrivet motsvarande tillämpning. Bestämmas ersättningen ej till högre belopp, göre den exproprierande, sedan domen i målet vunnit laga kraft, anmälan därom hos Konungens befallningshavande; och vare expropriationen fullbordad, då sådan anmälan skett.

Har domstolen enligt 34 § första stycket hänvisat sakägare att i särskild rättegång föra talan om ersättning för skada eller intrång, skall i fråga om ersättning, som i sådan rättegång bestämmas, vad i 48 §, 50 § tredje stycket, 52 § och 53 § första stycket är stadgat äga motsvarande tillämpning.

57 §.

Konungens befallningshavande — — — desamma berättigad.

Besväras fastighet av sökt eller beviljad inteckning för fordran, eller kan fastighet jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling, skola i fråga om löseskilling för fastigheten samt, om expropriationen avser endast en del av fastigheten, beträffande ersättning för skada och intrång å den återstående delen, så ock angående ersättning för upplåtelse av särskild rätt till sådan fastighet, stadgandena om fördelning hos överexekutor av köpeskilling för utmätningsvis såld fast egendom hava motsvarande tillämpning, såvitt ej nedan annorlunda stadgas. Är fastigheten förutom av fordran besvärad av annan särskild rätt, som förminskar fastighetens värde och åtnjuter sämre rätt än fordringen, erhålle fordringsägaren, i den mån det tarvas för fulla gäldandet av hans fordran, betalning

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

såsom om fastigheten icke vore av nämnda rätt besvärad, och varde ersättningen för rättigheten i motsvarande mån förminskad. Har ersättning, som i första punkten avses, av domstolen bestämts till högre belopp än fastighetsägaren yrkat, och uppstår efter gäldande av de fordringar, som skola utgå ur ersättningen, överskott, som ej faller inom nämnda belopp, må fastighetsägaren ej uppbära överskottet, utan varde detta återställt till den exproprierande.

Sammanträde för fördelningen varde hållet så snart ske kan. Kallelse till sammanträdet skall genom Konungens befallningshavandes försorg med posten sändas till fastighetens ägare samt kända innehavare av fordran, som skall utgå ur ersättningen, och innehavare av annan särskild rätt, som nyss är sagd; är innehavare av fordran okänd, låte ock Konungens befallningshavande kungöra dagen för sammanträdet på sätt i 23 § om kungörelse stadgas.

Har förordnande enligt 35 § meddelats, skall dagen för sammanträdet städse kungöras på sätt i 23 § omförmäles. I sådant fall skall kallelse till sammanträdet avsändas och dagen därför kungöras minst fjorton dagar förut. Finnes för den samfällighet, från vilken expropriation sker, känd styrelse eller annan som är satt att den förvalta, erfordras ej kallelse till de särskilda delägarna i samfälligheten, utan må kallelsen översändas till ledamot av styrelsen eller till förvaltaren; och vare denne, där han ej äger att själv föra talan för samfälligheten, delägarna ansvarig för att kallelsen tillställles någon, som äger behörighet härtill, eller, om sådan ej finnes, kommer till delägarnas kännedom. Finnes ej känd styrelse eller förvaltare, må kallelsen sändas till en av delägarna att vara för dem alla tillgänglig. Delgives kallelse på sätt som sist nämnts, skall uppgift om vilken delägare kallelsen tillställts intagas i kungörelsen om sammanträdet, och skall kungörelsen anslås på lämplig plats inom kommunen.

Där förordnande enligt 35 § meddelats, skall anspråk på betalning ur expropriationsersättningen, varom i nämnda lagrum förmäles, skriftligen framställas hos Konungens befallningshavande senast å åttonde dagen före sammanträdet för fördelning av ersättningen; underlåtenhet att väcka dylikt anspråk må dock ej läggas någon till last såsom försummelse i bevakande av honom eller annan tillkommande rättighet. Framställes ej anspråk som nu sagts, och påyrkar ej heller någon av fastighetsägarna senast vid sammanträdet fördelning av ersättningen, må den tillhandahållas fastighetsägarna för samfälld räkning. Göra ej dessa inom tio år från sammanträdet anspråk på ersättningen, må densamma lyftas av den exproprierande, såframt denne för sådant ändamål anmäler sig hos Konungens befallningshavande under elfte året efter sammanträdet. Sker ej sådan anmälan, tillfalle beloppet kronan. Erinran om vad i detta stycke stadgats skall, i fall varom nu är fråga, intagas i kallelse och kungörelse.

Framställer innehavare — — — sådant bevis.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

Ersättning, som tillkommer innehavare av fideikommiss, skall av Konungens befallningshavande hållas inne, till dess Konungen förordnat, huru därmed skall förfaras.

58 §.

Då expropriation — — — eller inteckningsboken.

Utfaller, då intecknad egendom tillträdes efter nedsättning jämlikt 38 § eller då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter exproprieras eller ock då särskild rätt till intecknad fastighet genom expropriation förvärfvas, vid fördelning av ersättning likvid å intecknings huvudstol, åligger ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan enligt vad nyss sagts och tillika insända fördelningslängden.

Exproprieras del — — — för fastighetsregistret.

59 §.

Hava parterna träffat överenskommelse rörande expropriationsersättningen för fastighet eller för upplåtelse av särskild rätt till fastighet, och visas att fastigheten ej besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran och ej heller kan jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskillning, eller att den avtalade ersättningen förslår till full betalning av de fordringar, som vid fördelning av ersättningen skola därur utgå, eller att överenskommelsen godkänts av de fordringsägare, som ej skulle erhålla full betalning, varde överenskommelsen fastställd av domstolen.

Vill den exproprierande, utan att förhållande som i första stycket sägs blivit visat, erhålla fastställelse å överenskommelse om ersättningen för fastighet eller för upplåtelse av särskild rätt till fastighet, låte han till domstolen stämma de kända fordringsägare, som ej godkänt överenskommelsen. Är fordringsägare okänd, varde ock frågans företagande vid domstolen kunggjort på sätt i 23 § omförmäles. Bestrider vid domstolen fordringsägare, att överenskommelsen må fastställas, varde, om ej full betalning för hans fordran lämnas honom, frågan om bestämmande av expropriationsersättningen upptagen av domstolen. I annat fall må, därest expropriationen avser endast en ringa del av fastigheten eller upplåtelse av särskild rätt, som medför ringa men, och uppenbarligen icke rubbar säkerheten för fordringsägare, som ej godkänt överenskommelsen, domstolen meddela fastställelse.

Överenskommelse om annan expropriationsersättning än ersättningen för fastighet eller för upplåtelse av särskild rätt till fastighet varde ock, på anmälan av part, fastställd av domstolen.

Fastställelse må ej meddelas å överenskommelse om expropriationsersättning för fastighet, som innehaves såsom fideikommiss. Ej heller må fastställelse meddelas å överenskommelse om att expropriationsersättning

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

skall utgå annorledes än på en gång; dock må fråga om ersättning för skada eller intrång hänvisas till särskild rättegång enligt vad i 34 § stadgas.

Där domstolen jämlikt andra stycket fastställer överenskommelse om expropriationsersättning för jordområde eller annat, som är samfällt för flera än tio fastigheter med skilda ägare, meddele domstolen tillika på begäran av den exproprierande eller av ägare till någon av fastigheterna förordnande enligt 35 §.

60 §.

Har överenskommelse om expropriationsersättning blivit av domstolen fastställd, gälle i tillämpliga delar vad i 48—58 §§ stadgas. Skall enligt överenskommelsen expropriationsersättning ej utgå, göre den exproprierande, i stället för att nedsätta ersättning, anmälan hos Konungens befallningshavande; och vare, då domen vunnit laga kraft och sådan anmälan blivit gjord, expropriationen fullbordad.

61 §.

Vill den, som genom ansökning om stämning fullföljt anspråk på expropriation, återkalla anspråket, göre han anmälan därom till domstol, hos vilken målet är anhängigt, och ingive därvid bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Över anmälan om återkallelse skall motparten höras. Vad i 23 § stadgas om anmälan till inskrivningsdomaren och anteckning av expropriationsmål äge, sedan domstolen skilt målet från sig, motsvarande tillämpning beträffande återkallelse.

Återkallelse må — — — i besittning.

67 §.

Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föranledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, ersätta motparten hans kostnader å expropriationsmålet, vid expropriationsersättningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen.

69 §.

Vid lösen enligt 68 § första stycket må värdet ej sättas högre än till den expropriationsersättning, som utgivits. I övrigt skola beträffande lösen, som i 68 § sägs, denna lags bestämmelser om expropriation i tillämpliga delar gälla; dock ankomme på domstolens prövning, huru kostnad, som i 67 § avses, skall gäldas.

70 §.

Löses ej — — — befann sig.

Är ej vad sålunda må från fastigheten skiljas bortfört därifrån inom tre månader från det fastigheten må av nye ägaren tagas i besittning, tillfalle det honom utan lösen.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

Äro till byggnad eller annan anläggning ämnen hämtade från fastigheten, vare nye ägaren berättigad till gottgörelse för värdet av vad från fastigheten tagits, om han under domstolens förberedande handläggning av målet det yrkar; och varde värdet, om överenskommelse ej träffas, av domstolen bestämt enligt vad i denna lag stadgas. Innan gottgörelse, som alltså tillkommer nye ägaren, lämnats, må anläggningen ej bortföras från fastigheten.

72 §.¹

Föranleder undersökning, som i 71 § avses, skada, skall ersättning därför gäldas av den, som påkallat undersökningen. Ersättningen skall, om överenskommelse ej träffas, bestämmas av domstol.

Innan undersökningen — — —
ersättningsens gäldande.

72 §.

Föranleder undersökning, som i 71 § avses, skada, skall ersättning därför gäldas av den, som påkallat undersökningen. Ersättningen skall, om överenskommelse ej träffas, bestämmas av *allmän* domstol.

Innan undersökningen — — —
ersättningsens gäldande.

89 §.

Ansökning om — — — redogörelse därför.

Har fastighetens ägare förklarat sig villig att upplåta nyttjanderätt för ändamålet och medför expropriation därav allenast ringa men, vare Konungens tillstånd till expropriationen ej erforderligt; och skall i ty fall den utredning, som skolat ingivas till Konungen, i stället förebringas hos expropriationsdomstolen.

95 §.

Hava vid upplåtelse av nyttjanderätt parterna träffat överenskommelse om expropriationsersättningen, äge, ändå att ej sådant fall, som i 59 § första stycket avses, är för handen och ej heller vad i andra stycket av samma § stadgas blivit iakttaget, domstolen meddela fastställelse å överenskommelsen, därest upplåtelsen medför ringa men och uppenbarligen icke rubbar säkerheten för fordringsägare, som ej godkänt överenskommelsen.

Är den mark, till vilken nyttjanderätt upplåtes, samfälld för flera än tio fastigheter med skilda ägare, meddele domstolen tillika på begäran av den exproprierande eller av ägare till någon av fastigheterna förordnande enligt 35 §.

96 §.¹

Är egendom, som i 90 § avses, använd för lednings framdragande, och visar sig, att ledningen hindrar eller

96 §.

Är egendom, som i 90 § avses, använd för lednings framdragande, och visar sig, att ledningen hindrar el-

¹ Gällande lydelse, vari Kungl. Maj:t ej föreslagit ändring.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

varaktigt försvårar samfärdsel å egendomen eller hindrar någon för samhället nödig anläggning, såsom gas-, vatten- eller avloppsledning, spårväg, elektrisk ljus- eller kraftledning, eller utgör hinder för egendomens underhåll eller eljest för behöfliga arbeten å egendomen eller är synnerligen vanprydande, skall ledningen på bekostnad av dess ägare ändras, flyttas eller borttagas, i den mån sådant erfordras för hindrets eller olägenhetens undanröjande. Har eljest nyttjanderätt upplåtits för framdragande av ledning, och medför denna på grund av ändrade förhållanden betydande olägenhet för fastigheten, vare ledningens ägare pliktig på sin bekostnad ändra eller flytta ledningen, i den mån sådant erfordras för olägenhetens undanröjande och kan ske utan synnerligt men för ledningen. Tvist i fråga, som nu är sagd, skall prövas av domstol.

Vill ägare av fastighet, där ledning är framdragen, för undanröjande av därmed förenad olägenhet för fastigheten på egen bekostnad få ledningen ändrad eller flyttad, må Konungens befallningshavande, i den mån så prövas skäligt med hänsyn å ena sidan till nämnda olägenhet och å andra sidan till det av ändringen eller flyttningen följande men för ledningen, giva fastighetsägaren rätt att, om erforderlig ändring eller flyttning ej inom viss, av Konungens befallningshavande förelagd tid utföres av ledningens ägare, själv vidtaga sådan åtgärd; och vare fastighetsägaren skyldig att ersätta såväl uppkommande men för ledningen som ock,

ler varaktigt försvårar samfärdsel å egendomen eller hindrar någon för samhället nödig anläggning, såsom gas-, vatten- eller avloppsledning, spårväg, elektrisk ljus- eller kraftledning, eller utgör hinder för egendomens underhåll eller eljest för behöfliga arbeten å egendomen eller är synnerligen vanprydande, skall ledningen på bekostnad av dess ägare ändras, flyttas eller borttagas, i den mån sådant erfordras för hindrets eller olägenhetens undanröjande. Har eljest nyttjanderätt upplåtits för framdragande av ledning, och medför denna på grund av ändrade förhållanden betydande olägenhet för fastigheten, vare ledningens ägare pliktig på sin bekostnad ändra eller flytta ledningen, i den mån sådant erfordras för olägenhetens undanröjande och kan ske utan synnerligt men för ledningen. Tvist i fråga, som nu är sagd, skall prövas av *allmän* domstol.

Vill ägare av fastighet, där ledning är framdragen, för undanröjande av därmed förenad olägenhet för fastigheten på egen bekostnad få ledningen ändrad eller flyttad, må Konungens befallningshavande i den mån så prövas skäligt med hänsyn å ena sidan till nämnda olägenhet och å andra sidan till det av ändringen eller flyttningen följande men för ledningen, giva fastighetsägaren rätt att, om erforderlig ändring eller flyttning ej inom viss, av Konungens befallningshavande förelagd tid utföres av ledningens ägare, själv vidtaga sådan åtgärd; och vare fastighetsägaren skyldig att ersätta såväl uppkommande men för ledningen som

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

om han ej själv utfört ändringen eller flyttningen, kostnaden härför med belopp, som i händelse av tvist bestämmes av domstol.

Upphör egendom — — — längre gällande.

104 §.¹

Sökes för — — — näst därefter.

Därest på grund av vad i första stycket stadgas sökanden sitter kvar utöver den dag, då nyttjanderätten eljest skolat upphöra, njute jordägaren skälig ersättning som, där överenskommelse ej träffas, bestämmes av domstol. Kommer expropriation ej till stånd och är sökandens rätt att bortföra byggnaden eller annat, som han påkostat, enligt avtal eller bestämmelse i lag begränsad till viss tid efter nyttjanderättens upphörande, varde tiden för bortförandet räknad från den dag, då marken skall avträdas.

Exproprieras det — — — varit förutsatt.

ock, om han ej själv utfört ändringen eller flyttningen, kostnaden härför med belopp, som i händelse av tvist bestämmes av *allmän* domstol.

Upphör egendom — — — längre gällande.

104 §.

Sökes för — — — näst därefter.

Därest på grund av vad i första stycket stadgas sökanden sitter kvar utöver den dag, då nyttjanderätten eljest skolat upphöra, njute jordägarer skälig ersättning som, där överenskommelse ej träffas, bestämmes av *allmän* domstol. Kommer expropriation ej till stånd och är sökandens rätt att bortföra byggnaden eller annat, som han påkostat, enligt avtal eller bestämmelse i lag begränsad till viss tid efter nyttjanderättens upphörande, varde tiden för bortförandet räknad från den dag, då marken skall avträdas.

Exproprieras det — — — varit förutsatt.

13. Särskild bestämmelse om expropriation av mark för tätbebyggelse m. m.

111 §.

Rätt till expropriation för ändamål, som i 1 § 16 sägs, må icke beviljas annan än kommun, inom vars område den mark, expropriationen skall avse, är belägen.

Denna lag träder i kraft den 1 *januari* 1950.

Denna lag träder i kraft den 1 *april* 1950.

Förekommer i lag eller särskild författning hänvisning till lagrum, som ersatts genom bestämmelse i nya lagen, skall den bestämmelsen i stället tillämpas.

I fråga om expropriation eller lösningsrätt, varom stämning utfärdats före nya lagens ikraftträdande, skall äldre lag alltjämt äga tillämpning.

¹ Gällande lydelse, vari Kungl. Maj:t ej föreslagit ändring.

2) L a g

om ändrad lydelse av 4 kap. 10 och 11 §§ vattenlagen.

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

Härigenom förordnas, att 4 kap. 10 och 11 §§ vattenlagen skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

4 kap.

10 §.

Vill kronan begagna sig av lösningsrätt, som i 9 § stadgats, skall under rättelse därom meddelas strömfallets ägare under femte året före den för inlösningen bestämda tidpunkten samt frågan därefter före sistnämnda tidpunkt fullföljas genom ansökan om stämning till expropriationsdomstol. Har kronan å tid, som nyss sagts, underrättat strömfallets ägare, att kronan vill begagna sig av lösningsrätten, äge ock strömfallets ägare att i enahanda ordning fullfölja frågan.

Varder ej — — — — — gången förfallen.

11 §.

Skall på — — — — — särskilt föreskrivet.

Medför lösningsrättens — — — — — kronan lösas.

Där till — — — — — är stadgat.

Tvist om — — — — — av domstolen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1950.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1950.

3) L a g

angående ändring i lagen den 20 juni 1924 (nr 384)
om återköpsrätt till fast egendom.

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

Härigenom förordnas, att 6, 8, 10—18 och 20 §§ lagen den 20 juni 1924 om återköpsrätt till fast egendom skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

Härigenom förordnas, att 6, 9—18 och 20 §§ lagen den 20 juni 1924 om återköpsrätt till fast egendom skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives samt att 8 § samma lag¹ skall upphöra att gälla.

¹ Senaste lydelse av 6, 8 och 14 §§ se SFS 1946: 830.

² Senaste lydelse av 6, 8 och 14 §§ se SFS 1946: 830.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

6 §.

Den, som vill göra gällande återköpsrätt, har att instämma fastighetens ägare till expropriationsdomstolen i den ort, där fastigheten är belägen. Stämmes den ägare, som sist sökt lagfart, eller någon hans efterträdare i äganderätten, vare dock ej erforderligt att stämma ny ägare, å vilken fastigheten före stämningens delgivning överlåtits, så framt ej den, som blivit stämd, vid domstolen tillkännagiver, att fastigheten frångått honom, eller detta eljest varder för domstolen kunnigt. Kommer nye ägaren, utan att vara stämd, tillstådes såsom part i målet, gälle ock den ågångna stämningen.

Angående domstol i mål om återköpsrätt och rättegången i sådant mål skola bestämmelserna i lagen om expropriation i tillämpliga delar lända till efterrättelse med iakttagande av vad i denna lag stadgas.

8 §.

Expropriationsdomstolen give så snart ske kan särskild dom i frågan, huruvida återköp må äga rum, och äge domstolen förordna, att målet i övrigt skall vila till dess domen vunnit laga kraft.

9 §.¹

Hava, där återköp skall äga rum, parterna efter målets anhängiggörande träffat överenskommelse rörande löseskillingen för fastigheten eller därå utgående ränta, och visas, att fastigheten ej besväras av sådan sökt eller beviljad inteckning för fordran eller för rätt till avkomst eller annan av fastigheten utgående förmån, som, enligt vad därom är stadgat, skall vika vid återköpet, och ej heller kan jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling eller förmån, varom nyss sagts, eller att den avtalade löseskillingen med ränta förslår till full betalning av vad därur vid fördelning skall utgå till annan än ägaren, eller

9 §.

Hava parterna efter målets anhängiggörande träffat överenskommelse rörande löseskillingen för fastigheten eller därå utgående ränta, och visas, att fastigheten ej besväras av sådan sökt eller beviljad inteckning för fordran eller för rätt till avkomst eller annan av fastigheten utgående förmån, som, enligt vad därom är stadgat, skall vika vid återköpet, och ej heller kan jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling eller förmån, varom nyss sagts, eller att den avtalade löseskillingen med ränta förslår till full betalning av vad därur vid fördelning skall utgå till annan än ägaren, eller att överenskom-

¹ Gällande lydelse, vari Kungl. Maj:t ej föreslagit ändring.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

att överenskommelsen godkänts av dem, som ej skulle erhålla full betalning, lände överenskommelsen till efterrättelse. Överenskommelse om tid och ordning för betalningsskyldighetens fullgörande vare dock ej giltig, där fastigheten besväras av inteckning, varom ovan sagts, eller kan jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling eller rätt till avkomst eller annan av fastigheten utgående förmån.

melsen godkänts av dem, som ej skulle erhålla full betalning, lände överenskommelsen till efterrättelse. Överenskommelse om tid och ordning för betalningsskyldighetens fullgörande vare dock ej giltig, där fastigheten besväras av inteckning, varom ovan sagts, eller kan jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling eller rätt till avkomst eller annan av fastigheten utgående förmån.

Annat avtal — — — av återköp.

Annat avtal — — — av återköp.

10 §.

Varder ej överenskommelse, som i 9 § sägs, träffad, skall för fastigheten erläggas en i penningar på en gång utgående löseskilling motsvarande fastighetens värde, sådant det befines under antagande dels att, för obestämd tid framåt eller, där återköpsrätten förbehållits endast för viss tid, under den enligt avtalet återstående tiden, varje ägare av fastigheten är bunden av återköpsrätten och det i samband därmed avtalade villkor angående fastighetens användning, och dels att fastigheten i övrigt icke besväras av andra rättigheter än dem, som vid försäljning av fastigheten i den ordning, utsokningslagen bestämmer, äga företräde framför återköpsrätten eller ock äro av försäljningen oberoende.

Vid värdering — — — motsvarande tillämpning.

11 §.

Å löseskilling skall, där ej enligt 9 § annat avtalats, gäldas ränta efter sex procent från förfallodagen.

12 §.

Löseskillingen må — — — enligt 10 §.

13 §.

Domstolen bestämme i sin dom löseskillingen och den ränta, som därå skall utgå; meddele ock erforderliga bestämmelser angående fastighetens tillträde och löseskillingens erläggande. Såvitt ej annat med laga verkan avtalats, utsatte domstolen därvid viss fardag efter det domen vunnit laga kraft, å vilken återköparen skall tillträda fastigheten och löseskillingen senast skall nedsättas hos Konungens befallningshavande.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

14 §.

Fullföljes ej talan mot domen, går densamma i verkställighet såsom laga kraft ägande dom i tvistemål, såvitt ej annat följer av vad i 7 § andra stycket sägs.

15 §.

Då domen vunnit laga kraft och, där löseskillning skall hos Konungens befallningshavande nedsättas, sådant blivit fullgjort, övergår fastigheten å återköparen, fri från andra fordringar än dem, som påvåla densamma med bättre rätt än återköpsrätten.

Om återköpets — — — är stadgat.

16 §.

Då löseskillning — — — skall häfta.

Vid nedsättning ingive återköparen gravationsbevis rörande fastigheten, domen i målet samt bevis att densamma vunnit laga kraft. Försummas det, åligger Konungens befallningshavande att genast på återköparens bekostnad anskaffa nämnda handlingar.

Löseskillingen varde — — — mot ränta.

17 §.

Konungens befallningshavande — — — därtill berättigad.

Skall i anledning av återköpet fordran eller rätt till avkomst eller annan förmån, som på grund av sökt eller beviljad inteckning eller enligt 11 kap. 2 § jordabalken besvärat fastigheten, upphöra att däri gälla, äge i fråga om löseskillingen samt annan därå upplupen räntan än sådan, varom i sista stycket sägs, stadgandena om fördelning hos överexekutor av köpeskillning för utmättningsvis såld fast egendom motsvarande tillämpning. Har vid löseskillningens bestämmande domstolen gått utöver det belopp, förre ägaren yrkat, och uppstår efter gäldande av vad ur löseskillingen skall utgå till annan än denne, överskott, som ej faller inom nämnda belopp, må han ej uppbära överskottet, utan varde detta återställt till återköparen. Samma lag vare, i den mån överskott, som skulle tillkomma förre ägaren, uppstår och han till återköparen häftar för ogulden köpeskillning för fastigheten. Är det tvistigt, huruvida förre ägaren häftar i sådan skuld, varde frågan därom förvisad till allmän domstol.

Sammanträde för — — — inom orten.

Har jämlikt — — — tillfalla återköparen.

18 §.

Då nedsättning av löseskillingen skett och bevis tillika inkommit, att domen vunnit laga kraft, skall Konungens befallningshavande därom ofördröjligen göra anmälan hos inskrivningsdomaren.

Utfaller, då — — — insända fördelningslängden.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

20 §.

Återköpare vare skyldig att gälda kostnaden för löseskillningens fördelning. Beträffande övriga med återköpsförfarandet förenade kostnader, så ock kostnaderna i mål, varom i 3 § sägs, skilje domstolen mellan parterna efter ty för varje fall prövas skäligt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1950.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1950.

Mål om återköp, vari stämning utfärdats före lagens ikraftträdande, skall behandlas enligt äldre lag.

4) L a g

om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385).

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

Härigenom förordnas, dels att 23, 39, 44, 46, 53, 58, 65, 66, 69, 71, 137—139, 141 och 160 §§ samt överskriften framför 137 § byggnadslagen den 30 juni 1947 skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, dels ock att 140 § samma lag skall upphöra att gälla.

Härigenom förordnas, att 23, 39, 44, 46, 53, 58, 65, 66, 69, 71, 137—141 och 160 §§ samt överskriften framför 137 § byggnadslagen den 30 juni 1947 skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

23 §.

Kan överenskommelse i ersättningsfrågan icke träffas, skall den som vill framställa ersättningsanspråk instämma sin talan till expropriationsdomstolen i den ort där marken är. Jämväl staden äger påkalla prövning av ersättningsfrågan enligt vad nu sagts.

Staden skall vidkännas å omse sidor uppkomna kostnader å målet, såframt ej domstolen med hänsyn till omständigheterna finner skäligt anorlunda förordna.

39 §.

Har å — — — — mot lösen.

Tvist om ersättning eller lösen prövas av expropriationsdomstolen.

I fråga — — — — medgiver det.

44 §.

Är mark — — — — tillstånd därtill.

Kan kostnaden — — — — lösa marken.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

Kunna staden och markägaren icke enas om det belopp till vilket värdestegringen skall beräknas, skall det på talan av endera parten bestämmas av expropriationsdomstolen. Kostnaden i sådant mål skall gäldas av staden, såvitt ej med hänsyn till omständigheterna annat finnes skäligt.

46 §.

Äro enligt — — — — talan därom.

Erlägger den som berättigats lösa ej löseskillingen, vare ägare av annan tomt del berättigad lösa efter det åsatta värdet, såframt han gör anmälan därom hos expropriationsdomstolen inom tre månader efter det löseskillingen skolat erläggas och styrker att han nedsatt den på återstoden av tomtens belöpande löseskillingen hos länsstyrelsen. Äro i sådant fall flera som vilja lösa, bestämmas företrädet mellan dem efter nyss stadgade grunder.

53 §.

Skall enligt — — — — förordna härom.

Den som förfogar över området är pliktig att deltaga i kostnaden för trafikledens anordnande i den mån han kan anses hava nytta av denna. I kostnaden inräknas ersättning för intrång som genom trafikleden tillskyndas honom. Uppstår tvist om skyldighet att deltaga i kostnaden, skall tvisten på talan av endera parten avgöras av expropriationsdomstolen. Kostnaden i sådant mål skall gäldas av staden, såvitt ej med hänsyn till omständigheterna annat finnes skäligt.

58 §.

Ersättning varom i 56 och 57 §§ sägs skall beräknas efter medelvärdet å all gatumarken framför tomten eller, i fråga om gatukors, å den mark som ingår i gatukorset; dock skall vägmark som avses i 57 § första stycket icke tagas i beräkning. Värdet av själva marken skall, efter de grunder vilka gälla för uppskattning av gatumark som avstås till staden, uppskattas utan hänsyn till kostnad som staden vidkänts för markens iordningställande.

65 §.

Tvist om ersättning för gatumark prövas av expropriationsdomstolen på talan av endera parten. Kostnaden i sådant mål skall gäldas av staden, såvitt ej med hänsyn till omständigheterna annat finnes skäligt.

66 §.

Då ersättning för gatumark blivit bestämd, vare ny ägare av tomt eller kvartersmark, som berörts av åtgärden, bunden i samma omfattning som förre ägaren.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

69 §.

Svarar den — — — hänsyn därtill.

Beträffande tvist om bidrag till gatubyggnadskostnad skall vad i 65 § stadgas äga motsvarande tillämpning.

71 §.

Den som — — — staden skadeslös.

Finnes å — — — ersättning därför.

Beträffande tvist om ersättningen skall vad i 65 § stadgas äga motsvarande tillämpning.

III. Om bestämmande och erläggande av lösen m. m.

137 §.

Med avseende — — — §§ stadgas.

I mål, som eljest enligt denna lag skall upptagas av expropriationsdomstol, skola bestämmelserna om domstol och rättegång i expropriationsmål i tillämpliga delar gälla, där ej annat är särskilt stadgat.

138 §.

I fall — — — om stämning.

Ogillas yrkande om inlösen, gälle i fråga om rättegångskostnad vad där- om i allmänhet är stadgat.

139 §.

Har ägare — — — om inlösen.

Expropriationsdomstolen skall för varje ägare åsätta hans tomt del särskilt värde.

140 §.¹

Är fråga om marks avstående till gata eller annan allmän plats eller till särskilt trafikområde, skola de särskilda bestämmelserna i 78 och 79 §§ lagen om expropriation äga tillämpning.

140 §.

Uppkommer i mål angående inlösen av mark tvist om rätt eller plikt att lösa, skola bestämmelserna i 37 och 38 §§ lagen om expropriation äga tillämpning först sedan det genom lagakraftägande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum.

141 §.

Bestämmelserna i — — — i stadsplan.

Är fråga om att mark som ingår i tomt skall inlösas av anledning varom förmåles i 46 eller 47 §, skall i stället för bestämmelserna i 26 § andra styc-

¹ Gällande lydelse; enligt Kungl. Maj:ts förslag skall paragrafen upphävas.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

ket lagen om expropriation gälla, att till expropriationsdomstolen skall ingivas karta med protokoll rörande mätning av tomten enligt bestämmelserna i 2 kap. lagen om fastighetsbildning i stad; och skall vad i 36 § lagen om expropriation är stadgat om karta och beskrivning i stället gälla karta och protokoll som nu sagts.

160 §.

När särskilda skäl äro därtill, äger länsstyrelsen beträffande område på landet, för vilket stadsplan, byggnadsplan eller utomplansbestämmelser ej fastställts, förordna att stadgandet i 7 § första stycket ej skall gälla förrän från och med den 1 januari 1952.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1950, men länsstyrelse må redan dessförinnan meddela förordnande enligt 160 § nya lagen.

Mål, vari stämning utfärdats förelagens ikraftträdande, skall behandlas enligt äldre lag.

Denna lag träder i kraft, såvitt avser 160 § den 1 januari 1950 och i övrigt den 1 april 1950.

Redan före den 1 januari 1950 må länsstyrelse meddela förordnande enligt 160 § nya lagen.

Mål, vari stämning utfärdats föredn 1 april 1950, skall behandlas enligt äldre lag.

5) L a g

om ändrad lydelse av 17 § förordningen den 16 maj 1884 (nr 25) angående patent.

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

Härigenom förordnas, att 17 § förordningen den 16 maj 1884 angående patent skall erhålla följande ändrade lydelse.

17 §.

Därest Konungen prövar nödigt, att patenterad uppfinning skall upplåtas till allmänhetens fria begagnande eller utövas för statens räkning, utgöre patentet ej hinder däremot; dock vare patenthavaren berättigad till full ersättning. Kan ej överenskommelse träffas om ersättningens belopp, varde detta bestämt av domstol.

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

Denna lag träder i kraft den 1 *januari* 1950.

Denna lag träder i kraft den 1 *april* 1950.

Mål, vari stämning utfärdats före lagens ikraftträdande, skall behandlas enligt äldre lag.

6) L a g

angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång.

*(Kungl. Maj:ts förslag:)**(Utskottets förslag:)*

Härigenom förordnas, att 1 § lagen den 19 juni 1919 om fri rättegång¹ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

1 §.

I mål vid allmän underrätt, krigsrätt, ägodelningsrätt, vattendomstol, expropriationsdomstol eller arbetsdomstolen må på de villkor och i den omfattning som här nedan stadgas fri rättegång beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången därstädes förenade kostnaderna eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Vad nu sagts om mål skall äga motsvarande tillämpning å förundersökning i brottmål, så ock å ärende som avses i lagen om handläggning av domstolsärenden eller eljest ej skall handläggas i den för tvistemål eller brottmål stadgade ordningen.

Fri rättegång — — — fri rättegång.

Målsägande i — — — äro därtill.

Denna lag träder i kraft den 1 *januari* 1950.

Denna lag träder i kraft den 1 *april* 1950.

B) att de i anledning av propositionen väckta motionerna I: 325—328, 330, 336 och 337 samt II: 413, 414, 418 och 425—430, i den mån de icke kunna anses besvarade genom vad utskottet ovan under A) hemställt, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 24 november 1949.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

¹ Senaste lydelse se SFS 1947: 633.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar Norman, Holmbäck, Forslund, Wistrand, Hallagård, Sten, Nils Elowsson och Uhlén;

från andra kammaren: herrar Hellbacken, Jacobsson i Igelsbo, Stjärne, Lundberg, Hedlund i Rådom, Andersson i Alfredshem, Jansson i Hällefors och fru Ewerlöf.

Reservationer:

I) beträffande det genom propositionen framlagda förslaget i dess helhet av herr *Wistrand* och fru *Ewerlöf*, som anført:

I ett demokratiskt rättssamhälle är avvägningen mellan allmänt och enskilt intresse en både svår och grannlaga uppgift. Det kan icke utan vidare presumeras att enskild rätt skall vika för allmänt intresse. Särskilt när det gäller att med expropriation som tvångsmedel beskära enskild äganderätt ligger det i rättsordningens intresse att lagstiftningen blivit föremål för noggranna överväganden till såväl form som innehåll, innan den vidtages av statsmakterna.

Föreliggande lagförslag har vid lagrådets granskning nästan på varje punkt blivit föremål för en stark kritik ur rättslig synpunkt. Med styrka har framhållits lagförslagets ohållbara konstruktion. Den föreslagna utsträckningen av expropriationsrätten och sättet för ersättningens bestämmande syfta till förändringar med oklara och obestämbara verkningar. Lagförslaget kännetecknas likaså av en för rättsordningen farlig tendens att låta klara lagbud ersättas med bestämmelser, som lämna vägen öppen för en på förhand oöverskådlig rättstillämpning.

Vid bedömandet av lagförslaget faller i ögonen, att utredningen om själva grunden för lagstiftningen — behovet av en utvidgning av expropriationsrätten för tillgodoseende av tätorternas bostadsförsörjning — är mycket bristfällig. Särskilt hava de möjligheter som 1947 års byggnadslag tillskapat för kommunerna att utöva en aktiv bostadspolitik ännu föga hunnit prövas.

Skulle emellertid vid en omsorgsfull utredning visa sig att en utvidgning av expropriationsrätten är av nöden, böra lagbuden härom utarbetas med fasta normer och klar begränsning av expropriationsrätten till bestämda av behovet klart påkallade fall, som äro tydligt angivna och icke lämna något utrymme för en godtycklig rättstillämpning. Vid en sådan utredning bör i allmänhet lagrådets kritik av det föreliggande förslaget vara vägledande.

Med anledning härav få vi hemställa,

att Kungl. Maj:ts proposition nr 184 måtte av riksdagen avslås;

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa, att utredning måtte verkställas angående behovet av en utsträckt expropriationslagstiftning för tillgodoseende av tätorternas bostadsbehov och, om utredningen skulle giva vid handen att behov av en sådan lagstiftning föreligger, att Kungl. Maj:t måtte låta, med beaktande av lagrådets yttrande över det lagförslag, som ligger till grund för Kungl. Maj:ts proposition nr 184, utarbета nytt förslag till lagstiftning i ämnet; samt

att de i anledning av propositionen väckta motionerna, i den mån de icke kunna anses besvarade genom vad ovan hemställts, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

II) beträffande 1 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation

1:o) av herrar *Holmbäck, Hallagård, Jacobsson* i Igelsbo, *Stjärne* och *Hedlund* i Rådom, vilka

a) ansett, att utskottets utlåtande i avsnitt II bort ha nedanstående lydelse:

Någon meningsskiljaktighet torde ej råda om, att kommunerna böra ha möjlighet att tvångsvis förvärva mark som erfordras för bebyggelse men som icke till skäligt pris står till förfogande för sådant ändamål. Mot de regler, som i propositionen föreslås för att tillgodose detta intresse, kunna emellertid göras befogade invändningar. Utskottet behandlar i det följande vardera av de föreslagna två nya reglerna för sig.

A. Säkerställande av mark för tätbebyggelse.

Propositionen utgår från att mark för tätbebyggelseändamål och därmed sammanhängande anordningar bör kunna exproprieras redan innan plan i vederbörlig ordning fastställts, om förebragt utredning kan anses tillfyllestgörande visa att marken behövs för dylikt ändamål (prop. s. 74). Utskottet kan icke ansluta sig till denna ståndpunkt. Redan ur lagteknisk synpunkt kan göras en invändning mot förslaget. Ståndpunkten står icke i god överensstämmelse med den så sent som 1947 antagna byggnadslagen. Enligt byggnadslagen förutsättes (5 § andra stycket) för att mark skall få användas till tätbebyggelse, att den vid planläggning enligt byggnadslagen prövats från allmän synpunkt lämplig för ändamålet. Om propositionens förevarande bestämmelse godtages, kommer vårt rättssystem att uppvisa den egendomligheten, att mark skall kunna få exproprieras för tätbebyggelse redan innan det är avgjort att den överhuvud får användas till dylik bebyggelse. Att, som föreslagits, mark skall få exproprieras för tätbebyggelseändamål redan innan ens en plan för tätbebyggelsen är utarbetad, medför att bestämmelsen om expropriation för tätbebyggelseändamål innebär ett hot mot fastighetsägare å mycket vida områden. Någon garanti för att planerna på tätbebyggelse komma att taga fastare form kommer icke att finnas. Genom att expropria-

tion kan ske innan den blivande tätbebyggelsen är ens i sina grova drag planerad, kommer fara att föreligga att en död hand lägges på mark, som eljest skulle kommit till nyttig användning. Utskottet anser därför att expropriation för tätbebyggelse (och därmed sammanhängande anordningar) skall få ske endast inom fastställd stadsplan, fastställd byggnadsplan och fastställd generalplan. Avfattas lagtexten på sätt nu angivits, finnes i varje fall garanti för att expropriationsrätt icke kommer att medges annat än beträffande områden, vilka genom auktoritativ utredning fastslagits böra användas för det ändamål expropriationen avser.

Nu nämnda ändring skulle bringa den föreslagna regeln i expropriationslagen i överensstämmelse med 5 § andra stycket byggnadslagen.

Enligt den så angivna expropriationsgrunden skola kommunerna kunna expropriera både tätbebyggd och icke tätbebyggd mark. I fråga om mark, som redan är tätbebyggd, ha motionsledes (motionerna I: 326 och 328, II: 413) anförts erinringar mot att ett effektivt utnyttjande av byggnadsrätten skulle kunna åvägabringas genom expropriation enligt den förevarande expropriationsgrunden. Såsom departementschefen framhållit har kommun för att uppnå att byggnadsrätten fullt utnyttjas möjlighet att enligt 44 § första stycket byggnadslagen expropriera stadsplanelagd mark, varemot beträffande område, där endast byggnadsplan gäller, den nya bestämmelsen ensam blir normgivande. Departementschefen har vidare såsom exempel, då en inskränkning av räckvidden av den föreslagna bestämmelsen till att gälla endast icke tätbebyggt område skulle kunna medföra tekniska olägenheter, angivit det fall att fråga är om tvångsförvärv av obebyggda områden, i vilka ingå bebyggda enklaver. Den i motionerna föreslagna inskränkningen kan utskottet därför ej förorda utan anser, att möjlighet måste finnas för kommun att genom expropriation kunna åstadkomma att byggnadsrätten fullt utnyttjas även då fråga är om ett tätbebyggt område. Å andra sidan är det uppenbart, att en bestämmelse av ifrågakvarande art blott undantagsvis bör vinna tillämpning.

En förutsättning för att viss mark skall kunna exproprieras för tätbebyggelse är enligt både den i propositionen och den av utskottet föreslagna lagtexten, att marken eljest icke på skäliga villkor blir tillgänglig. Om det sålunda finnes befogad anledning antaga, att den enskilde markägaren själv exploaterar marken eller eljest är beredd upplåta den för exploatering mot skäligt pris, måste det anses säkerställt, att marken är på skäliga villkor tillgänglig för tätbebyggelse. Då i angivna fall själva grundförutsättningen för expropriationsrätten brister — nämligen att äganderättens överförande å kommunen erfordras för att markens tillgänglighet skall vara garanterad — föreligger enligt förslaget icke någon expropriationsrätt för kommunen. Enligt utskottets mening innebär emellertid själva syftet målet ytterligare begränsning. För att tillgången på mark skall anses säkerställd kan det icke erfordras, att all mark, som kan förväntas framdeles behövas för exploatering, tillhör sådan ägare, som med visshet är villig att ställa den till förfogande för exploatering på skäliga villkor. Om en ej allt-

för obetydlig del av den mark, som bedömes svara mot exploateringsbehovet, tillhör sådan ägare, måste tillgången på mark i den mening, varom här är fråga, anses säkerställd.

B. Överförande av mark i samhällets ägo för upplåtelse med tomträtt.

Möjlighet att expropriera mark för upplåtelse med tomträtt få kommunerna redan enligt det stadgande om expropriation för tätbebyggelse, vilket nyss har behandlats. Ur detta stadgandes synpunkt är det likgiltigt, om kommunen själv bebygger marken, överlåter den för bebyggelse eller upplåter den med tomträtt. Det i propositionen föreslagna stadgandet om expropriation för upplåtelse med tomträtt medger emellertid expropriation även i det fall att mark redan är på skäligen villkor tillgänglig för tätbebyggelse och även då fråga är om mark som dess ägare vill själv bebygga eller vill på skäligen villkor upplåta för dylik bebyggelse. Stadgandets innebörd kan uttryckas så, att det i fråga om icke tätbebyggd mark — för tätbebyggd mark gäller stadgandet överhuvud icke — i de händelser nyss angivits medger expropriation, om kommunen binder sig att i framtiden upplåta marken med tomträtt.

Ytterligare en precision av stadgandets räckvidd torde böra ske.

För att ett område skall kunna upplåtas med tomträtt måste, jämlikt 4 kap. 1 § nyttjanderättslagen, området ha karaktär av tomt å område, som blivit i den ordning särskilt är stadgat planlagt för bebyggelse. Dylika tomter finnas blott inom stadsplan och inom byggnadsplan, som fastställts före den 1 januari 1948. Även inom dylik byggnadsplan kunna icke längre nya tomter bildas; byggnadslagen har nämligen upphävt regeln att tomtindelning skall kunna ske inom byggnadsplanlagt område.

Den expropriationsgrund som behandlats ovan under A omfattar, såsom redan framgått, icke blott mark för tätbebyggelse utan även mark för därmed sammanhängande anordningar, och kommunen får därigenom möjlighet att genom den expropriation, genom vilken kommunen anskaffar mark för tätbebyggelse, även anskaffa mark för de allmänna platser, trafikleder, allmänna byggnader, idrottsområden o. s. v., vilka behövas för tätbebyggelsen men vilkas blivande belägenhet icke kan närmare angivas då expropriationen äger rum. Den föreslagna expropriationsrätten av mark för markens upplåtelse med tomträtt omfattar däremot blott den mark, som är ämnad till tomter.

Den omständighet, som nu påpekats, torde icke behöva medföra att expropriation av mark för upplåtelse med tomträtt skulle vara inskränkt till områden, vilka redan stadsplanlagts och därvid bestämts till byggnadskvarter. Men för att enligt den nya bestämmelsen expropriationsrätt skall kunna medges till mark för dess upplåtande med tomträtt torde åtminstone böra fordras att det redan då ärendet är föremål för Kungl. Maj:ts prövning tillfyllestgörande visas, att marken kommer att bliva stadsplanlagd och därvid kommer att avses just till tomter. Har expropriation för upplåtelse med tomträtt ägt rum, kommer kommunen, sedan stadsplan och tomt-

indelning faststälts, att kunna upplåta marken till tomter men kommunen kan t. ex. ej försälja den eller själv exploatera den förrän tjugo år förflutit sedan expropriationen fullbordats. Använder kommunen innan nyssnämnda tjugoårsperiod är förfluten marken på annat sätt än till upplåtande av tomträtt, har nämligen jämlikt 68 § expropriationslagen den förutvarande jordägaren rätt att återlösa marken till det pris, för vilket den exproprierats.

Expropriationsrätt för förevarande ändamål av mark, som dess ägare är beredd att själv utnyttja eller vill på skäliga villkor överlåta, griper djupt in i hävdvunnen rättsuppfattning. Genom att denna expropriationsrätt riktar sig även mot ägare, som själv vill utnyttja eller på skäliga villkor överlåta marken, kan den kraftigt bidra till uppkomsten av ett kommunalt markmonopol. Härtill kommer att vad nyss anförts om kommunens bundenhet i fråga om markens användning torde visa, att såsom expropriationsrätten till mark för upplåtande av tomträtt utformats i propositionen, det kan bli föremål för juridiska svårigheter att på lämpligaste sätt disponera den exproprierade marken. Särskilt torde märkas, att om på grund av ändrade förhållanden ett samhälle vill t. ex. försälja ett område, som exproprierats för att upplåtas under tomträtt, samhället antingen måste göra upp med den förutvarande ägaren att denne icke skall använda sin återlösningsrätt eller också uppskjuta dispositionen av marken tills tjugo år förflutit från expropriationen. Detta kan medföra en tendens att marken får ligga oanvänd avsevärd tid. För att föra in sådan expropriationsrätt i lagstiftningen böra därför kunna anföras särskilt starka skäl. Utskottet kan ej finna, att detta skett i propositionen.

Justitieministern anger i propositionen, att om ett område upplåtes med tomträtt kommunen får betydligt större möjligheter än eljest att framdeles genomföra större förändringar av området, t. ex. att göra om ett villasamhälle till höghusområde eller att draga fram nya huvudleder för trafiken. Såsom framhållits i motionerna I:337 och II:425 får emellertid kommunen mycket stora möjligheter i detta hänseende även genom att innan området bebygges antaga stadsplane- eller byggnadsplanebestämmelser, genom vilka bestämmes att området skall vara ett villaområde.

Justitieministern fortsätter att om ett område upplåtes med tomträtt en eventuell värdestegring förbehålles det allmänna. Detta uttalande, bakom vilket torde ligga huvudmotivet för införande av expropriationsmöjlighet för upplåtelse med tomträtt, är självfallet riktigt. Emellertid är frågan, under vilka förutsättningar och i vilken omfattning oförtjänt värdestegring bör tillfalla det allmänna, ännu icke utredd. Vid framläggande av propositionen om byggnadslagen ansåg justitieministern att den närmare regleringen av hithörande värderingsfrågor borde anstå till revisionen av expropriationslagstiftningen (prop. 1947:131 s. 402). Vid framläggande av nu förevarande proposition har justitieministern ytterligare skjutit frågan till en blivande utredning som skall föras till skyndsamt slut (prop. s. 176). Då alltså i ärendet snart kan förväntas förslag, som tillkommit

efter sedvanlig utredning, som blir underställt remissmyndigheterna och som därigenom blir föremål för allsidig granskning, synes det ej finnas skäl att ur synpunkten av att den oförtjänta värdestegringen bör indragas till det allmänna genomföra en expropriationsrätt av den ingripande natur, varom här är fråga. Såsom justitieministern påpekat vid framläggande av propositionen om ändringar i expropriationslagstiftningen, kan den markvärdestegring, varom här är fråga, väl stundom försiggå tämligen snabbt men är i regel långsam (prop. s. 176). Kommunerna kunna även bl. a. genom den konkurrens å fastighetsmarknaden, som de kunna utöva sedan expropriationsrätt införts för säkerställande av mark för tätbebyggelse, bidra till att priset å mark för dylik bebyggelse hålles nere.

Utskottet anser alltså att i överensstämmelse med vad som uttalats i vissa motioner regeln om särskild expropriationsrätt för att i kommuns ägo överföra mark med tomträtt bör utgå ur förslaget och propositionen alltså avslås i vad den angår sådan expropriationsrätt.

I anledning — — — lika med utskottet (s. 23) — — — än kronans.

Motionerna bygga — — — lika med utskottet (s. 23) — — — sådana vidtagas.

Kungl. Maj:t — — — lika med utskottet (s. 23 och 24) — — — dylikt organ.

Med hänsyn — — — lika med utskottet (s. 24) — — — sin avslutning.

I anledning av det i motionen I: 327 i första hand framställda yrkandet, att mark som innehaves av kooperativa, utan enskilt vinstsyfte arbetande bostadsproducenter måtte undantagas från att bli föremål för expropriation för de med propositionen avsedda ändamålen under förutsättning att marken kan antagas bli planmässigt exploaterad, får utskottet framhålla att enligt det av utskottet tillstyrkta förslaget expropriation för tätbebyggelseändamål ej kan äga rum, om ägaren själv exploaterar marken eller eljest är beredd upplåta den för exploatering mot skäligt pris. En undantagsbestämmelse av den art, som åsyftas med yrkandet, är därför ej behövlig. Med den ståndpunkt utskottet sålunda intagit förfaller frågan om införande av ett stadgande av innebörd att kooperativ bostadsproducent skulle tillerkännas viss förhandsrätt till mark, som exproprierats från producenten.

Nära beröring — — — lika med utskottet (s. 25) — — — antydd art.

Under framhållande — — — lika med utskottet (s. 25 och 26) — — — ifrågavarande spørsmål.

I sistnämnda — — — lika med utskottet (s. 26) — — — riksdagens åtgärd.

samt b), under åberopande av vad sålunda anförts, hemställa,

att riksdagen måtte besluta, att 1 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation skall erhålla följande lydelse:

1 §.

Fastighet, som — — — för orten;

14. för tillgodoseende av fjällrenskötselns behov;

15. för stärkande av ofullständigt jordbruk; eller

16. för att säkerställa att mark inom fastställd generalplan, fastställd stadsplan eller fastställd byggnadsplan är tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar.

Särskild rätt — — — till nationalpark.

2:o) av herr *Lundberg*, som ansett, att av utskottets utlåtande i avsnitt II de två stycken, vilka börja respektive sluta med orden: »De syftemål — — — kommunala markmonopol» samt »Den andra — — — en begränsning» (s. 19—21), bort erhålla följande lydelse:

De syftemål, som förslaget sålunda avser att tillgodose, äro av betydelse för dettas räckvidd. För att viss mark skall kunna bli föremål för expropriation för ifrågavarande ändamål, måste, såsom departementschefen framhåller, marken behövas — och givetvis även vara lämpad — för tätbebyggelseändamål. Till frågan om vilken grad av bevisning om behövligheten som skall krävas återkommer utskottet. Förutsättning för att viss mark skall kunna exproprieras är vidare, vilket departementschefen ock uttalar, att marken eljest icke på skäliga villkor blir tillgänglig.

Den andra i tillägget till 1 § expropriationslagen upptagna expropriationsgrunden, »överförande i kommuns ägo av mark, som icke är tätbebyggd, för upplåtelse med tomträtt», bygger på den uppfattningen, att det vid tätbebyggelse är lämpligast, att äganderätten till marken tillkommer det allmänna och att exploatören endast erhåller sådan nyttjanderätt till marken, som innefattas i institutet tomträtt. Utskottet anser, att, i varje fall så länge frågan om överförande till det allmänna av den vid tätbebyggelse uppkommande värdestegringen ej lösts, angivna uppfattning är välgrundad. Kommunerna böra därför i största utsträckning erhålla möjlighet att förvärva mark för upplåtelse med tomträtt. Liksom departementschefen anser utskottet att fördelarna för det allmänna av att tomträttsinstitutet kommer till vidsträckt användning äro så stora, att även om den enskilde markägaren är villig att ställa marken till förfogande för exploatering på skäliga villkor, kommunen likväl bör erhålla expropriationsrätt till marken. Verkan av förslaget i denna del är, att en kommun under påstående, att marken avses skola upplåtas med tomträtt, kan förvärva äganderätt till all ännu icke redan tätbebyggd mark, som kan förväntas framdeles bli på sådant sätt planlagd, att den kan upplåtas med tomträtt. Med den uppfattning utskottet har om tomträttsinstitutets värde är intet att erinra här-
emot.

III) beträffande 7 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation

1:o) av herrar *Holmbäck*, *Hallagård*, *Jacobsson* i *Igelsbo*, *Stjärne* och *Hedlund* i Rådomb, vilka

a) ansett, att utskottets utlåtande i avsnitt III bort ha följande lydelse:

De ändringar i 7 § expropriationslagen, som föreslås i propositionen, avse, enligt vad justitieministern uttalat, icke att ändra den grundsats, åt vilken expropriationslagen ger uttryck i sina regler om storleken av den ersättning, som exproprianten skall giva vid en expropriation. Den eller de ersättningsberättigade skola alltså bibehållas orubbade vid den ekonomiska ställning, såsom helhet räknat, de tidigare innehaft. Ändringarna avse att motverka att för framtiden övervärden skola bestämmas vid expropriation. Mot själva detta syfte kan icke göras någon invändning. I den mån i praxis expropriationsersättning bestämts högre än som föranletts av regeln att expropriaten skall få samma förmögenhetsställning efter expropriationen som han haft före denna föreligger en misstolkning av gällande regler. Att i anledning härav ändra lagtexten är emellertid icke nödvändigt. För framtiden får man i expropriationsdomstolarna organ, vilkas kompetens att tolka de gällande bestämmelserna är obestriddig. Över expropriationsdomstolarna komma hovrätterna och högsta domstolen, d. v. s. landets högsta judiciella myndigheter, att stå som instanser. Då härtill kommer att de gällande reglerna klarare än den i propositionen föreslagna lagtexten ger uttryck för grundsatsen att det exproprierades fulla värde skall ersättas, anser utskottet, att skäl icke föreligger att giva ändrad lydelse åt 7 § expropriationslagen.

Efter bemyndigande den 18 juni 1949 har justitieministern tillkallat sakkunnige för att utarbeta förslag till anvisningar för tillämpningen av lagförslagets värderingsregler. I direktiven för de sakkunnige säger departementschefen bl. a., att anvisningarna böra vara så förberedda inom Kungl. Maj:ts kansli att de snabbt kunna utfärdas, om propositionen i denna del antages oförändrad eller med ändringar, som icke i högre grad rubba värderingsprinciperna. Anmärkningar häremot framföras i motionerna I: 326 och 337 samt II: 413 och 425.

Enligt utskottets mening står det icke i överensstämmelse med svensk statsrätt, att i administrativ ordning bestämmelser meddelas, vilka till sin reella innebörd äro tolkningar av expropriationslagens värderingsregler. Dylika administrativt utfärdade bestämmelser kunna icke binda domstolarna. Däremot finnes ingen erinran mot att Kungl. Maj:t genom särskilda sakkunniga låter utarbeta en kommentar till expropriationslagens värderingsbestämmelser, vilken får samma auktoritet som andra lagkommentarer eller som vetenskapliga arbeten.

samt b), under åberopande av vad sålunda anförts, hemställa,

att riksdagen måtte besluta, att 7 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation skall undergå endast den ändringen att tredje stycket upphäves och att paragrafen följaktligen skall erhålla följande lydelse:

7 §.

För fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens *fulla* värde. Exproprieras en del av en fastighet och lider återstoden skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprierade delens användande, skall *full* ersättning därför gäldas. Uppkommer eljest genom expropriationen skada för ägaren, skall ock sådan skada *fullt* ersättas.

Är den — — — kan meddelas.

2:o) av herr *Lundberg*, som ansett, att av utskottets utlåtande i avsnitt III ej mindre det stycke som börjar respektive slutar med orden »Det är — — — givit uttryck» (s. 35—36) bort helt utgå än även att de stycken, vilka börja respektive sluta med orden »Gällande lag — — — i lagen» (s. 35) samt »Enligt utskottets — — — vetenskapligt arbete» (s. 36) bort erhålla följande lydelse:

Gällande lag ger ej någon anvisning om efter vilka grunder uppskattningen av det exproprierades värde skall ske. Det är därför ej att förvåna, att, såsom allmänt anses, tillämpningen av nuvarande ersättningsbestämmelser är mycket ojämn och att den, utan att sakliga grunder därtill förelegat, har växlat från tid till annan och olika orter emellan. Önskvärdheten av att ha enhetliga värderingsprinciper och fast praxis behöver ej understrykas. I propositionens förslag givas vissa anvisningar om grunderna för värderingen, nämligen att den skall ske med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning. Utskottet hyser den bestämda uppfattningen att angivandet av de två viktigaste värderingsgrunderna med den närmare innebörd de genom departementschefens uttalanden givits måste vara ägnat att skänka god vägledning vid värderingen och därigenom giva förutsättningar för en mera enhetlig värderingspraxis än den nuvarande.

Enligt utskottets mening kan det uppenbarligen icke vara riktigt, att Kungl. Maj:t genom i administrativ ordning utfärdad författning meddelar föreskrifter, vilka till sin reella innebörd äro regler angående tolkningen av expropriationslagens värderingsbestämmelser. Det lär ej heller vara avsett att den i propositionen berörda beskrivningen och de i direktiven för de sakkunniga omförmälda anvisningarna skulle bli av antydd karaktär. Å andra sidan är det givetvis av stort värde att de problem, som äro förknippade med fastighetsvärderingen, bli belysta; intet är att erinra emot att detta sker genom av Kungl. Maj:t tillkallade sakkunniga.

IV) beträffande 15 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation av herrar *Hallagård* och *Hedlund* i Rådom, vilka anförde:

Vi äro eniga med utskottsmajoriteten därom att det måste vara av stort värde för att uppnå en jämn och enhetlig värderingspraxis att man får en

sådan kår av speciellt sakkunniga som avses med expropriationsteknikerna. Däremot kunna vi ej dela utskottsmajoritetens mening att teknikerna böra givas ställning av domare. De av utskottsmajoriteten åberopade skälen för att teknikerna få ställning som sakkunniga utanför domstolen väga enligt vår mening tyngre än de omständigheter utskottsmajoriteten anfört till stöd för sin ståndpunkt. Det synes uppenbart, att expropriationsteknikerna obligatoriskt skola höras i varje mål, dock med undantag för sådana där saken är så enkel och klar, att utlåtande uppenbarligen ej behöves.

På grund av det anförda få vi hemställa,

att riksdagen måtte besluta, att förevarande paragraf skall erhålla följande lydelse:

15 §.

Expropriationsdomstol består av ordförande och två ledamöter. Ordförande är ägodelningsdomaren i orten. *Ledamöterna skola vara nämndemän i orten.*

Vid måls avgörande utan huvudförhandling samt annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn å stället, så ock vid huvudförhandling, som hålles i omedelbart samband med förberedelsen, är expropriationsdomstol domför med ordföranden ensam.

V) beträffande 16 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation

1:o) av herrar *Hallagård* och *Hedlund* i Rådombeslut, vilka under åberopande av vad de anfört i reservation vid 15 § i förevarande lagförslag hemställa,

att riksdagen måtte besluta, att förevarande paragraf skall erhålla följande lydelse:

16 §.

För att *avgiva utlåtande i expropriationsmål* förordnar Konungen eller myndighet, som Konungen bestämmer, för en tid av sex år i sänder för varje län lämpligt antal expropriationstekniker, av vilka hälften skall hava erfarenhet i fråga om fastighetsvärdering inom tätorter och hälften beträffande dylik värdering å landet. Om de sålunda ut utsedda och den sakkunskap envar av dem företräder lämnas uppgift till ordförandena i länets expropriationsdomstolar.

2:o) av herrar *Lundberg* och *Andersson* i Alfredshem, vilka anfört:

Departementschefens uttalanden om de kvalifikationer expropriationsteknikerna skola äga föranleda ingen erinran. Att såsom i likalydande motionerna I: 330 och II: 418 påyrkats föreskriva, att i vissa fall någon av tek-

nikerna skulle vara ägare eller innehavare av jordbruksfastighet, kan ej ifrågakomma redan på grund av svårigheten att finna tillräckligt antal personer, som äga eller bruka jordbruksfastighet och samtidigt besitta den tekniska sakkunskap som kräves.

I likalydande motionerna I: 337 och II: 425 yrkas, att teknikerna, som enligt förslaget skola förordnas på tre år, måtte tillsättas på livstid. Då det här ej är fråga om inrättande av ordinarie tjänster utan allenast om lämnande av ett visst uppdrag, synes det icke kunna komma i fråga att låta förordnandet avse den utseddes livstid eller tid till dess denne uppnått viss levnadsålder. Det må erinras om att enligt de 1944 genomförda ändringarna i förordningen den 16 maj 1884 angående patent de tekniskt sakkunniga ledamöterna i Stockholms rådhusrätt — med vilka expropriationsteknikerna förete stora likheter — förordnas för tre år. Propositionens förslag på denna punkt tillstyrkes.

På grund av det anförda få vi hemställa,

att riksdagen — med bifall till Kungl. Maj:ts förslag på denna punkt — måtte besluta, att förevarande paragraf skall erhålla följande lydelse:

16 §.

För att tjänstgöra i expropriationsdomstolar förordnar Konungen eller myndighet, som Konungen bestämmer, för en tid av *tre* år i *sänder lämpligt* antal expropriationstekniker, av vilka hälften skall hava erfarenhet i fråga om fastighetsvärdering inom tätorter och hälften beträffande dylik värdering å landet. Om de sålunda utsedda och den sakkunskap envar av dem företräder lämnas uppgift till *expropriationsdomstolarnas ordförande*.

VI) beträffande 17 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation av herrar *Hallagård* och *Hedlund* i Rådom, vilka under åberopande av vad de anført i reservation vid 15 § i ovannämnda lagförslag hemställa,

att riksdagen måtte besluta, att förevarande paragraf skall erhålla följande lydelse:

17 §.

Av nämndemännen i orten skola i expropriationsdomstol varje gång tjänstgöra de två, som av ordföranden kallas därtill. Såvitt möjligt iakttages därvid att den ene är ägare av fastighet men den andre icke.

VII) beträffande 18 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation av herrar *Hallagård* och *Hedlund* i Rådom, vilka under åberopande av vad de anført i reservation vid 15 § i ovannämnda lagförslag hemställa,

att riksdagen måtte besluta, att förevarande paragraf skall erhålla följande lydelse:

18 §.

Yppas vid överläggning i expropriationsdomstol skiljaktiga meningar, vare lag som i rättegångsbalken stadgas beträffande domstol, där allenast lagfarna ledamöter hava säte i rätten.

Vid omröstning säge ordföranden sin mening först.

VIII) beträffande 28 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation av herrar *Hallagård* och *Hedlund* i Rådom, vilka under åberopande av vad de anfört i reservation vid 15 § i ovannämnda lagförslag hemställa,

att riksdagen måtte besluta, att förevarande paragraf skall erhålla följande lydelse:

28 §.

I expropriationsmål skall, utom i fall där det med hänsyn till målets beskaffenhet uppenbarligen ej erfordras, domstolen inhämta utlåtande från den eller de expropriationstekniker, som domstolen med hänsyn till erforderlig sakkunskap och övriga förhållanden finner lämpligast.

IX) beträffande 37—39 §§ i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation av herr *Lundberg*, som anfört:

Såsom departementschefen uttalat är det med hänsyn till att frågan om expropriationsersättning i framtiden avses skola kunna bli föremål för prövning i högre instans nödvändigt att vidga hittillsvarande möjligheter för den exproprierande att tillträda fastigheten före expropriationens fullbordande.

I likalydande motionerna I: 337 och II: 425 framföres kritik av propositionens förslag om förtida tillträde. I anledning därav må framhållas, att rätt till expropriation endast kan medgivas kronan, kommun och annat rättssubjekt för samhällsnyttiga ändamål. Med den utformning Kungl. Maj:ts förslag erhållit skall, om ägaren det begär, nedsättning ske i de fall då ett omedelbart avstående medför väsentliga olägenheter för fastighetsägaren. I övriga fall åtnjuter expropriaten förmånen att få tillgodoräkna sig ränta efter ej mindre än sex procent. Ett förtida tillträde medför sålunda betydande kostnader för den exproprierande. De i motionerna framförda farhågorna måste därför anses överdrivna. Det kan i stället antagas att den exproprierande, vilken oftast är sådant rättssubjekt som har att handla ur samhällsnyttans synpunkt, kommer att taga erforderlig hänsyn till expropriatens berättigade intressen och endast i undantagsfall och när uppenbart behov därav föreligger tillgriper förtida tillträde. Propositionens förslag på denna punkt bör därför tillstyrkas.

På grund av det anförda får jag därför hemställa,

att riksdagen — med bifall till Kungl. Maj:ts förslag på denna punkt — måtte besluta, att förevarande paragrafer skola erhålla följande lydelse:

37 §.

Sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats, äge den exproprierande taga fastigheten i besittning, om han hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta från tillträdesdagen samt sist å fjortonde dagen före nämnda dag giver ägaren och, om arrendators, hyresgästs eller annans rätt beröres, denne underrättelse om att fastigheten skall tagas i besittning. Är fall som i 12 § sägs för handen, må den fastighet eller rättighet tillståndet till expropriationen omfattar tillträdas av den exproprierande, om han ställer säkerhet för därå belöpande expropriationsersättning jämte ränta och meddelar underrättelse enligt vad nyss är sagt.

Därest å fastigheten finnes byggnad, där dess ägare eller på grund av avtal annan har sin bostad, vare dock bostadens innehavare ej pliktig att därifrån avflytta förr än å den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som först inträffar sedan tre månader förflutit efter det han mottagit underrättelse om att fastigheten skall tagas i besittning.

Enligt vad i 38 § stadgas vare för tillträde i vissa fall även nedsättande av ersättning erforderligt.

38 §.

Vägrar ägaren den exproprierande att utan gäldande av ersättning taga fastigheten i besittning, förordne därom den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

Finnes å fastigheten byggnad, där ägaren har sin bostad eller vars avstående eljest medför särskild olägenhet för ägaren, eller är fastigheten av väsentlig betydelse för ägarens bärgning, eller prövar domstolen ägaren eljest hava giltigt skäl för sin vägran, må förordnande om fastighetens upplåtande meddelas allenast under villkor att den exproprierande hos Konungens befallningshavande nedsätter tre fjärdedelar av det belopp, vartill expropriationsersättningen av domstolen uppskattas i avbidan på att lagakraftägande dom i målet föreligger.

Vad om ägare sålunda stadgas äge motsvarande tillämpning beträffande arrendator, så ock beträffande hyresgäst eller annan som på grund av avtal har sin bostad i byggnad å fastigheten.

Vid nedsättningen ingive den exproprierande till Konungens befallningshavande gravationsbevis rörande fastigheten.

39 §.

Över beslut, varigenom enligt 38 § förordnats om tillträde, må klagan ej föras.

X) beträffande 67 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation av herrar *Lundberg, Andersson* i Alfredshem och *Jansson* i Hällefors, vilka anført:

I anledning av det utav Kungl. Maj:t föreslagna stadgandet angående skyldigheten att svara för rättegångskostnad har i motionen II: 430 framhållits, att det måste ligga nära till hands att antaga, att åtskilliga expropriationsmål komma att av expropriaten fullföljas i alla instanser enbart av det skälet att det honom ingenting kostar att föra processen vidare. Även utskottsmajoriteten, som dock ej anser sig kunna förorda ett frångående av Kungl. Maj:ts förslag, finner detsamma icke tillfredsställande, då det giver expropriat, även om han utan bärande skäl fullföljt talan i överinstans, rätt att av den exproprierande få ersättning för kostnaden även därstädes. De olägenheter, det förordade stadgandet sålunda ostridigt kan medföra, äro enligt vår mening i hög grad betänkliga. Det kan ej stå i överensstämmelse med god ordning att en expropriat, som fullföljt talan i högre rätt, skall, ehuru hans talan saknar utsikt till framgång, kunna få ersättning för rättegångskostnad därstädes. Ett dylikt förhållande är ägnat att minska effektiviteten hos det framlagda lagförslaget. Det kan befaras, att en kommun, åtminstone om det område kommunen önskar förvärva har endast begränsat värde, med hänsyn till risken att få vidkännas betydande rättegångskostnader, avstår från att anlita expropriationsförfarande och i stället antingen underlåter att förvärva marken eller ock för den betalar ett något högre pris än det som rätteligen bör utgå.

De av utskottsmajoriteten åberopade skälen för bibehållande av Kungl. Maj:ts förslag kunna ej anses bärande. Det som expropriaten fäster huvudsakliga avseendet vid torde vara det ersättningsbelopp, som fastställts i domen. Dettas skälighet läser han kunna bedöma oavsett huruvida de tillämpade beräkningsgrunderna äro för honom fullt klara. Fullföljdsmöjligheten torde för övrigt ej ha sådan psykologisk betydelse som utskottsmajoriteten antagit; expropriatens uppfattning att den av expropriationsdomstolen bestämda ersättningen är för låg torde icke rubbas av att hovrätt och högsta domstolen vid sin prövning komma till samma resultat som expropriationsdomstolen.

Frågan om kostnaderna i överrätterna bör därför enligt vår mening avgöras enligt rättegångsbalkens bestämmelser om dylika kostnader. Skyldigheten att svara för dessa kostnader bör sålunda bero på rättegången i över-

rätten. I vissa undantagsfall torde det dock kunna framstå som obilligt att en expropriat, som tappar i högre rätt, icke skulle kunna tillerkännas ersättning för kostnad därstädes. Så synes vara fallet, t. ex. om i ett mål, där värderingsfrågan är synnerligen tveksam, ersättningen på talan av den exproprierande något nedsättes. Det synes därför böra föreskrivas det undantaget från rättegångsbalkens regler att, oavsett vad dessa stadga, den exproprierande skall, om särskilda skäl därtill föranleda, vara skyldig ersätta motparten kostnad i högre rätt.

Under återopande av vad sålunda anförts få vi hemställa,

att riksdagen måtte besluta, att förevarande paragraf skall erhålla följande lydelse:

67 §.

Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föranledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, ersätta motparten hans kostnader *vid expropriationsdomstolen*, vid expropriationsersättningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen. *Oavsett vad i rättegångsbalken stadgas om skyldighet att ersätta rättegångskostnad i högre rätt, vare den exproprierande, om särskilda skäl därtill föranleda, skyldig ersätta motparten dylik kostnad.*

XI) beträffande 10 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 20 juni 1924 (nr 384) om återköpsrätt till fast egendom av herrar *Holmbäck, Hallagård, Jacobsson* i Igelsbo, *Stjärne* och *Hedlund* i Rådom, vilka anförde:

I överensstämmelse med vad vi anförde beträffande 7 § i förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation bör i första stycket av förevarande paragraf liksom hittills stadgas, att löseskillingen skall motsvara fastighetens fulla värde. På grund härav få vi hemställa,

att riksdagen måtte besluta, att förevarande paragraf skall erhålla följande lydelse:

10 §.

Varder ej överenskommelse, som i 9 § sägs, träffad, skall för fastigheten erläggas en i penningar på en gång utgående löseskillning motsvarande fastighetens *fulla värde*, sådant det finnes under antagande dels att, för obestämd tid framåt eller, där återköpsrätten förbehållits endast för viss tid, under den enligt avtalet återstående tiden, varje ägare av fastigheten är bunden av återköpsrätten och det i samband därmed avtalade villkor angående fastighetens användning,

och dels att fastigheten i övrigt icke besväras av andra rättigheter än dem, som vid försäljning av fastigheten i den ordning, utsökningslagen bestämmer, äga företräde framför återköpsrätten eller ock äro av försäljningen oberoende.

Vid värdering — — — motsvarande tillämpning.

Innehållsförteckning.

Ingress	1
I. Inledning	2
II. Rätt för kommun att expropriera mark för tätbebyggelse samt expropriation och försäljning av kronans, kyrkans och universitetens mark	3
Markutredningens förslag	3
Rätt för kommun att expropriera mark för tätbebyggelse	3
Departementschefen s. 3, lagrådet s. 8, departementschefen s. 13, motioner s. 15.	
Expropriation och försäljning av kronans, kyrkans och universitetens mark	16
Departementschefen s. 16, motioner s. 17.	
Vissa motionsledes väckta specialfrågor	18
Utskottet	18
III. Principerna för värdering av fastighet vid expropriation	26
Markutredningen s. 26, departementschefen s. 26, lagrådet s. 29, departementschefen s. 33, motioner s. 33.	
Utskottet	34
IV. Expropriationsmyndighetens organisation	36
Departementschefen s. 36, lagrådet s. 38, departementschefen s. 38, motioner s. 38.	
Utskottet	39
V. Förslagets detaljutformning	40
Förslaget till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation	41
Förslaget till lag om ändrad lydelse av 4 kap. 10 och 11 §§ vattenlagen	56
Förslaget till lag angående ändring i lagen den 20 juni 1924 (nr 384) om återköpsrätt till fast egendom	56
Förslaget till lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385)	57
Förslaget till lag om ändrad lydelse av 17 § förordningen den 16 maj 1884 (nr 25) angående patent	57
Förslaget till lag angående ändrad lydelse av 1 § lagen den 19 juni 1919 (nr 367) om fri rättegång	57
VI. Utskottets hemställan	58
Reservationer	84